

RTS

Revista de Treball Social

número 200 - desembre 2013

Albirant nous horitzons
per al treball social

COL·LEGI OFICIAL
DE TREBALL SOCIAL
DE CATALUNYA

Directora: Montserrat Bacardit i Busquet
Sotsdirectora: Rosa Mª Ferrer i Valls
Equip de redacció: Teresa Aragonès i Viñes
Irene De Vicente Zuera
Josep Ma. Mesquida González
Pepita Rodríguez i Molinet
Pepita Vergara Beltrán

Administrativa: Anna Pablos Ortuño

Comitè assessor: Rogeli Armengol i Millans
Montserrat Cusó i Torelló
Josefina Fernández i Barrera
Manuel Miguel Pajuelo Valsera
David Paricio Salas
Xavier Pelegrí i Viaña
Milagros Pérez Oliva
Carmina Puig i Cruells
Cristina Rimbau i Andreu
Glòria Rubiol i González
Maria del Carme Sans Moyà
Antoni Vilà i Mancebo

Disseny de les cobertes: Jordina Tió
Disseny interior: Ester Lozano Vivó
Correcció d'estil i traducció: Raül Cascajo i Orzáez
Traducció i correcció anglès: Urgell Poch Planas
Impremta i maquetació: I.G. Santa Eulàlia. Sta. Eulàlia de Ronçana
Dipòsit legal: B-19535/1968
ISSN: 0212-7210
ISSNe: 2339-6385

Tiratge: 600 exemplars en edició impresa
Versió en línia consultable a www.tscat.cat
Edita: Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya
Portaferrissa 18, 1r 1a - 08002 Barcelona
Tel. 93 318 55 93 - Fax 93 412 24 08
Adreça electrònica: rts@tscat.cat
Subscripcions: www.tscat.cat

Junta de Govern del Col·legi
Degana: Núria Carrera i Comes
Vicedegana 1a: Margarita Garcia Canela
Secretària: Montserrat Mas Carrillo
Tresorera: Lucia Guerrero Ruiz
Vocal i vicesecretari: Juan Manuel Rivera Puerto
Vicedegana 2a: Mª Pilar Martínez Bertholet
Vicedegana 3a: Anna M. Galobardes Gelada
Vicedegana 4a: Marta Frontiñán Garcia
Vicedegana 5a: Gemma Solanas Bacardit
Vicedegana 6a: Glòria Martín Lleixa
Vocals: M. Mercè Ginesta Rey
David Nadal Miquel
Càndid Palacín Bartrolí
Arantza Rodríguez Juano

L'equip de redacció no s'identifica necessàriament amb el contingut dels articles publicats.

Sumari

■ Editorial	5
■ A fons	
Passat, present i futur de l'Estat del Benestar. La intervenció dels serveis socials i el treball social <i>Jaume Botey Vallès</i>	9
La crisi econòmica actual i el dret a l'existència <i>Daniel Raventós Pañella</i>	26
El treball social davant els efectes de la crisi econòmica. Cap a un nou model d'intervenció <i>Josep Moya Ollé</i>	36
Responent a la crisi: la pràctica inclusiva del treball social <i>Dr. Roni Strier</i>	46
El paper del treball social en el context actual <i>Elisabet Bàrbara Sirera</i>	58
Anàlisi psico(pato)lògica del neoliberalisme <i>Antoni Talarn Caparros</i>	69
L'omnipotència en la intervenció psicosocial <i>Luis Manuel Estalayo Martín</i>	78
La demolició controlada del Sistema d'Atenció a la Dependència <i>José Manuel Ramírez Navarro</i>	84
Cohesió social i treball. Reflexions al voltant de les conseqüències de la crisi econòmica <i>Xavier Miranda Ruche</i>	92
El recurs som nosaltres <i>Albert Gavilan i Montserrat Llorens coords.</i>	99
Model evolutiu d'organització d'una comarca rural. Aplicacions pràctiques en el treball social <i>Maitè Lecha Areny</i>	106
Entrevista a Teresa Crespo i Julià <i>Rosa M. Ferrer Valls</i>	115

■ Interès professional

Medalla d'or del Treball Social 2013	
<i>Pilar Massana i Llorens</i>	129
Cors que bateguen	
<i>Cristina Páez Cot</i>	134
Experiència d'un cas, al final de la vida, amb dilemes ètics en l'àmbit domiciliari	
<i>Diversos autors</i>	145
Treball social a la xarxa	
<i>Victòria Mir Labalsa</i>	152

■ Llibres

El pensamieto vivo de Concepción Arenal	159
Vèncer la crisi, socialdemocràcia i més Europa	162
Juntos. Rituales, placeres y política de cooperación	164
Mujeres que corren con los lobos	167

■ Secció lliure

<i>Hannah Arendt</i>	173
----------------------------	-----

■ La Revista

Publicacions	179
Normes per a la presentació d'articles a la <i>Revista de Treball Social</i>	180
Butlleta de subscripció	183

Editorial

En els nostres últims números, i especialment en el monogràfic sobre la crisi, hem anat tractant en diversos articles com aquesta situació brutal de precarietat econòmica i social que estem patint afecta la nostra tasca professional i com sacseja els fonaments de l'Estat del Benestar. En ocasió del número 200, ens ha semblat adient seguir aprofundint en aquest context de crisi que no amaina i ens obliga a reflexionar sobre la situació en què es troba l'Estat del Benestar, a repensar-lo i a intentar albirar nous horitzons per al treball social.

Als mitjans de comunicació, al carrer, a la feina i dins les llars es manifesta quotidianament el malestar per la situació actual d'incertesa en forma de por, ràbia i moltes vegades impotència per fer front a les nostres necessitats del dia a dia. Encara resulta més difícil, en aquestes circumstàncies, poder plantejar-nos plans de futur, un projecte de vida amb dignitat. Tots aquests sentiments i aquestes realitats connecten també cada dia amb la nostra tasca com a treballadors/es socials.

Els Serveis Socials són part fonamental en l'Estat del Benestar, i el treball social i els seus professionals han de ser un instrument que ajudi les persones i col·lectius a millorar en les situacions de dificultat. En aquests moments en què les dificultats augmenten dia a dia, en què la pobresa i la falta d'equitat tenen presència quotidiana, segur que cal reorientar el treball social dins d'aquest context, hem de repensar la nostra feina. No es tracta de canviar els nostres objectius ni els nostres principis, sinó els mètodes i la manera d'actuar. Fa temps que diem que cal sortir del despatx, que cal connectar més amb els ciutadans i ciutadanes, que hem de donar més importància al treball de grup i comunitari. Doncs cerquem el camí sense esperar.

Els professionals hem d'agafar perspectiva i repensar la pràctica, però està clar, ara més que mai, que no podem ni hem d'anar sols. La ciutadania s'organitza, els nous moviments socials denuncien i proposen alternatives. Segur que tenint en compte el nostre saber i la nostra experiència podem aportar quelcom. Igualment és imprescindible poder treballar, coordinar i col·laborar en xarxa tots els actors, siguin públics o privats, que incidim en la intervenció social.

El compromís ètic dels treballadors i treballadores socials amb la construcció del benestar social ens ha de permetre trobar nous escenaris de la nostra feina i fiançar la nostra responsabilitat per cercar noves possibilitats d'ajuda i de denúncia, així com per trobar alternatives que permetin apropar-nos a una societat millor per a tothom.

A fons

Passat, present i futur de l'Estat del Benestar

La crisi econòmica actual i el dret a l'existència

El treball social davant els efectes de la crisi econòmica

Responent a la crisi: la pràctica inclusiva del treball social

El paper del treball social en el context actual

Anàlisi psico(pato)lògica del neoliberalisme

L'omnipotència en la intervenció psicosocial

La demolició controlada del Sistema d'Atenció a la Dependència

Cohesió social i treball. Reflexions al voltant de les conseqüències de la crisi econòmica

El recurs som nosaltres

Model evolutiu d'organització d'una comarca rural

Entrevista a Teresa Crespo i Julià

Passat, present i futur de l'Estat del Benestar. La intervenció dels serveis socials i el treball social

Jaume Botey Vallès¹

Resum

Els Serveis Socials, tal com els hem entès fins ara, són part substancial de l'Estat del Benestar. Per això la crisi d'aquest els afecta de manera també substancial, tant per les retallades com per la necessària reorientació de les seves funcions. A la primera part d'aquest article s'explica l'origen i el desenvolupament de l'Estat del Benestar i el seu desmantellament per la ideologia neoliberal. A la segona part s'explica l'origen i moment actual dels moviments socials. A la tercera, finalment, s'expliquen els tres possibles models d'intervenció del treball social com a resposta al pensament neoliberal i en sintonia amb els moviments socials: assistencialisme, creació de consciència i possibles models d'intervenció que apuntin cap a la modificació de les estructures.

Paraules clau: Serveis Socials, treball social, Estat del Benestar, moviments socials, keynesianisme, neoliberalisme, antiglobalització, propietat compartida, micro-experiències, nova pobresa.

Per citar l'article: BOTEY VALLÈS, Jaume. Passat, present i futur de l'Estat del Benestar. La intervenció dels serveis socials i el treball social. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial del Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 9-25. ISSN 0212-7210.

Abstract

Social services as we understand them are a substantial part of the welfare state. This is why the welfare state crises affects them in a severe way: because of the cuts and the necessary reorientation of its functions. In the first part of this article we explain the origin and development of the welfare state and its fall due to the neoliberal ideology. Secondly we explain the origin and current moment of social movement. Finally in the third part we talk about the three possible models of intervention in social work as a response to neoliberal thinking and in line with social movements: assistentialism, raise awareness and intervention models towards structure modification.

Key words: Social services, social work, welfare state, social movements, Keynesianism, neoliberalism, antiglobalization, shared property, micro experiences, new poverty.

¹ Doctor en antropologia. Professor d'Història dels Moviments Socials i del Pensament del Món Actual a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). jaume.botey@uab.cat

Globalment encara no hi ha consciència del caràcter estructural de la crisi que vivim, que és un canvi de les regles de joc sobre les quals s'ha assentat l'economia des de la postguerra. Es creu que passarà. Amb un grau de cinisme insuportable, els mateixos que ens diuen que ja apunten senyals de recuperació, que ja arribem al final, en el mateix telenotícies anuncien més retallades en els pressupostos, especialment en els Serveis Socials.

Davant d'això cal que els qui treballen a Serveis Socials puguin fer una lectura social de la realitat que potencii les actituds ètiques que se'ls suposen a fi que puguin desemascarar la mentida, desautoritzar el discurs oficial del “no hi ha res a fer” i potenciar els discursos alternatius. Cal omplir de sentit de futur i esperança uns professionals que dia a dia han d'afrontar situacions de desesperança.

Si en algun moment els Serveis Socials es poden considerar necessaris és ara. Han de poder complir les mateixes funcions de suport i acompanyament que han fet fins ara, però les han de poder fer amb més fonament si és possible, omplint-les de contingut polític en sentit ampli. Davant la nova situació de catàstrofe humanitària han de poder ser “portaveu” de les víctimes i propiciar la cultura de la denúncia dels responsables, ajudar la pràctica de nous valors com compartir, impulsar comportaments de resistència, de desobediència civil o d'objecció de consciència. En definitiva, posar en valor la dignitat de la persona. Els qui treballen en el camp dels Serveis Socials són els que en primer lloc reben l'impacte del patiment de l'atur, dels desnonaments, de les retallades, de les malalties no ateses per les llistes d'espera,

de la falta de mitjans a les escoles, de les no-substitucions per malaltia. Necessiten instruments d'anàlisi i tot el nostre suport.

Per això el convenciment que la reflexió sobre el treball dels Serveis Socials ha de fer-se en el marc del conjunt de les alternatives que es proposen des d'altres col·lectius m'ha fet plantejar aquest escrit amb unes breus pinzellades sobre l'origen de l'Estat del Benestar i els factors que han propiciat el seu desmantellament, i sobre l'origen, la tipologia i el moment actual dels moviments socials.

I. L'Estat del Benestar

a. Els orígens

El punt de partida del modern Estat del Benestar hauria de situar-se cap a finals del segle XIX. O potser fins i tot abans. El lema il·lustrat de “tot per al poble, però sense el poble” suposava ja la preocupació per la millora de les condicions materials de vida de la població. Més endavant, a la França del Segon Imperi (1852-1870), ja es parlava de “Estat-Providència”, i a la Gran Bretanya d’“Assistència Social” o “Assistència Pública” segons la vigent “Llei de pobres”. Però fou cap al 1870 al final del II Reich que Bismarck promulga algunes lleis socials, com l'assegurança de malaltia, de maternitat, d'accidents, de jubilació o de defunció. Era el moment de la primera industrialització i de les dures condicions de vida de la classe obrera, i en conseqüència del creixement del moviment obrer, de la lluita pel dret a la sindicació, de la publicació del *Manifest Comunista*. En aquell context era una manera de compensar la falta de llibertats que patia el moviment obrer organitzat.

Arran de la crisi del 29, per sortir de la depressió, Roosevelt dissenya un nou model de les relacions entre les instàncies públiques i privades, donant a l'Estat el paper de motor de l'economia i de preservació de les garanties socials. És el que s'anomenà New Deal. Model que, d'alguna manera i en petit, Taylor ja havia experimentat a la companyia Ford de fabricació de cotxes, sota la premissa que no és ni tan sols econòmicament rendible escanyar l'obrer fins al final. Poc temps després, al 1936, Maynard Keynes publica la *Teoria general de l'ocupació, l'interès i el diner*, que, impulsant la intervenció pública en l'economia, va assentar les bases del pensament macroeconòmic modern fins als anys setanta del segle passat. L'Estat del Benestar es fonamenta sobre aquells principis keynesians.

Però no fou fins després de la II Guerra Mundial quan el model s'estén a Europa amb alguns acords bàsics sobre els serveis públics com un dret universal i, de manera molt especial, ensenyament, salut i la seguretat social com el seu nucli fonamental. Va unit, a més, al marc del desenvolupament dels drets polítics que impulsà la socialdemocràcia, en el qual la política social forma part de l'aplicació dels drets democràtics. Claus Offe apunta que les forces que van impulsar l'Estat del Benestar van ser “el reformisme socialdemocrata, els grans sindicats, elits polítiques i econòmiques il·lustrades i el socialisme cristià”. (Offe, *C. Contradiciones en el Estado del Bienestar*. Alianza, 2007).

Segons el II Fòrum de Serveis Socials, actualment els Serveis Socials “són una peça clau de les polítiques de benestar i són el sistema de l'Estat del Benestar en

què el món local té més competències. Són l'eix vertebrador que garanteix la proximitat a la ciutadania” (II Fòrum de Serveis Socials, Barcelona 3-4 de març de 2011).

b. La contrarevolució

Però poc després del final de la II Guerra Mundial, al 1947, quan encara s'estava dissenyant el que hauria de ser l'Europa Social, un grup d'intel·lectuals, filòsofs, historiadors i economistes conservadors es reuneixen a Mont Pélerin, una petita estació d'hivern de Suïssa, convocats per August Hayeck amb l'objectiu de “redefinir les funcions de l'Estat”, segons deia el Manifest fundacional. Tot i que les primeres paraules del Manifest parlen del perill de la consolidació del comunisme, l'objectiu principal de la reunió era contrarestar, quasi abans del seu naixement, l'impacte de les idees keynesianes i altres propostes afins com el New Deal o el que s'anomenaria “Estat del Benestar”. Entre els assistents hi havia Milton Friedman, el membre més destacat de la futura escola de Chicago. Es volia tornar al principi d'Adam Smith segons el qual el millor i únic regulador de l'activitat econòmica és el mercat.

La reunió de Mont Pélerin suposava l'aparició pública d'un grup existent des de 1941, que funcionava amb algunes característiques de societat secreta. Industrials, banquers i la Fundació Rockefeller van finançar l'operació. Al 1944 Hayeck publica *Camí de servitud*, considerat la carta de presentació del neoliberalisme i on defensa la necessària reducció del paper de l'Estat per evitar “possibles derives autoritàries que podrien portar al mateix desastre que el nazisme germànic”. Els de Mont Pélerin deien que els tocava fer al

segle XX la contrarevolució “del que Marx i la Internacional havien fet al segle XIX”. Des d'aleshores, a través de nombroses organitzacions socials i econòmiques, han treballat contra els controls de l'Estat i preparat les bases teòriques i polítiques d'un capitalisme dur i d'un mercat exempt de tota regla ètica i social, sovint també participant directament en política.

Hayek i Friedman veuen en la desigualtat un valor positiu, necessari per a l'avenç de la societat, i argumenten que l'Estat “igualitari” és destructor de la llibertat i de la vitalitat de la competència, dos factors dels quals depèn la prosperitat general. L'estat keynesià castiga la iniciativa, l'esperit creador i els esforços de l'individu. Castiga sobretot la llibertat. Per això el model neoliberal, a més de ser un model econòmic, és una cultura, una filosofia, quasi una religió i una teologia hereva en part de l'individualisme i del puritanisme protestant. S'exalta l'individu, la competitivitat, la lliure empresa, el lliure mercat. Michael Novak, economista d'aquesta tendència i cristià, parla de la “Teologia del capitalisme”. El capitalisme, diu Novak, “és el millor sistema per treure els pobres de la misèria”, idea que repetia Michel Campdesús mentre va estar al capdavant de l'FMI (Fons Monetari Internacional). Per justificar-ho remet a l'afirmació de Joan Pau II “L'Estat de l'Assistència Social, en intervenir directament i privar la societat de la seva responsabilitat, porta a la pèrdua de l'energia humana i a un augment excessiu dels organismes públics, dominats més per criteris burocràtics que per l'interès de servir al ciutadà” (*Centesimus Annus*, 1992).

La crisi monetària del 1971 als Estats Units i la posterior crisi del petroli al 1973

van ser l'ocasió per al neoliberalisme per passar de la teoria a la política i imposar el model. L'experiment començà a Amèrica Llatina a l'època de les dictadures militars, començant pel Xile de Pinochet, però trobà l'aval definitiu amb Margaret Thatcher el 1979 a la Gran Bretanya, als Estats Units el 1980 amb Ronald Reagan i a l'Alemanya Federal el 1982 amb el democratacristià Helmuth Kohl. Seguiran el Japó, l'Argentina, Mèxic i altres països. I seran els criteris neoliberals que guiaran l'FMI i el BM (Banc Mundial) durant els vuitanta i noranta en la gestió del deute dels països del Tercer Món.

Finalment s'ha consolidat com a model pràcticament únic. No només el socialisme o la socialdemocràcia, sinó fins i tot el model de capitalisme civilitzat de caire keynesià ha perdut de moment la batalla. El Tractat de Maastrich, de 1992, base política i ideològica de la Unió Europea actual, es fonamenta sobre criteris neoliberals. Finalment, el procés ha pres una velocitat inesperada gràcies al suport de les noves infraestructures tecnològiques que conformen les TIC facilitant l'increment de l'economia virtual—financerització de l'economia— o la capacitat d'especular en grans quantitats no solament sobre béns i serveis sinó sobre la mateixa moneda. És una nova interacció entre mètodes, economia i societat que ha suposat nous esquemes de producció, distribució, intercanvi i consum. Les noves capacitats que ofereixen les TIC (Tecnologies de la Informació i Comunicació) i l'aplicació sense restriccions de les mesures del model neoliberal han portat el món a viure permanentment sota el risc de continuades “bombolles financeres” i a una polaritza-

ció sense precedents en termes d'exclusió social. Els manaments de l'egoisme individualista pregonat per Hayek a Mont Pèlerin han tingut els seus fruits en la fam i mort de molts. (En aquest sentit la lluita del partit republicà contra Obama pel tema de la sanitat, el programa Medicare, no hauria de ser considerada només un tema intern dels Estats Units. Si els republicans guanyen, el desmantellament de la sanitat pública serà un dogma arreu del món).

El neoliberalisme accepta de grat un model de Serveis Socials de caràcter benèfic, que arriba com a caritat després d'haver desposseït les majories dels seus drets. És el que propicià George Bush fill. Mai no acceptarà uns Serveis Socials amb funcions de coresponsabilitat, de jugar un paper de mediador de drets i amb capacitat d'intervenció en les estratègies d'inclusió i cohesió social.

II. Les respostes dels moviments socials

En un sentit ampli, el treball del Serveis Socials es mou en aquells sectors d'activitat i de població que han sigut especialment protegits per l'Estat de Benestar, l'educació, la salut, l'habitatge, les pensions i la protecció social. En conseqüència són els que primer pateixen la desaparició d'aquella protecció, però també els que primer reaccionen, al començament de manera relativament caòtica però progressivament de manera organitzada i oferint alternatives. Els Serveis Socials no poden quedar-ne al marge i s'hi hauran d'implicar. Les respostes que hauran de donar probablement no solament vindran avalades pels moviments socials, sinó que en molts ca-

■ **Els Serveis Socials no poden quedar-ne al marge i s'hi hauran d'implicar. Les respostes que hauran de donar probablement no solament vindran avalades pels moviments socials, sinó que en molts casos serà quasi una resposta única des d'àmbits diferents i que s'alimenten mútuament.**

sos serà quasi una resposta única des d'àmbits diferents i que s'alimenten mútuament.

a. *Nous moviments socials*

Vint anys després de la II Guerra Mundial, en ple creixement de l'Estat del Benestar, a diferents punts del món esclata la contestació contra el sistema-món existent dominat exclusivament per la lògica econòmica. Parlo de les revoltes del 1968, fonamentalment a França, Txecoslovàquia, Mèxic, Alemanya o el Japó. El maig de París suposava el rebuig a la cultura liberal-occidental, la primavera de Praga la protesta contra el model comunista de manca de llibertats, i la revolta de Mèxic les aspiracions de la joventut del Tercer Món. El protagonisme d'aquests moviments el portava un nou actor social i polític, diferent del tradicional de la classe obrera, universitaris i altres sectors que estaven quedant marginats dels beneficis de la socialdemocràcia. Podria dir-se que amb el 68 comença un nou cicle històric que enllaça amb antigues tradicions que donaven més importància a allò subjectiu, a la transformació de la persona i de les consciències, al qüestionament dels aparells la política. Es posa en evidència que la contradicció capital-treball no es l'única

causant de la conflictivitat en les relacions socials. És l'origen dels anomenats Nous Moviments Socials.

El moviment ecologista posa en evidència la contradicció entre el model industrialista i la biosfera, el moviment feminista les contradiccions de gènere en una societat patriarcal, el moviment pacifista la bogeria armamentista, l'exigència de drets individuals i llibertat sexual les contradiccions d'una societat repressora en el sexe i la religió, la continuada referència als valors morals que sustenta la carta de Drets Humans la contradicció entre el proclamat valor de la persona i el menyspreu a la vida i la mercantilització de l'existència. I així en tots els àmbits, en els valors de la democràcia i la reducció de la política a gestió, en l'exercici de la llibertat d'opinió i la dictadura dels mitjans de comunicació, etc. Amb la seva sola existència els Nous Moviments Socials anunciaven que estàvem a les portes d'una crisi de civilització i la necessitat de fonamentar la societat sobre nous valors.

Però hi ha més fonamentació ètica que formulació ideològica o política. L'experiència demostra que no és fàcil trobar la connexió entre els nous valors que van apareixent i la proposta política. La frontera entre sistema de valors i ideologia no sempre està clarament delimitada, i la fonamentació ideològica de qualsevol proposta política exigeix un nivell diferent de racionalitat i anàlisi. Per això són normals el divorci o les relacions difícils entre el moviments socials clàssics –partits i sindicats– i els Nous Moviments Socials.

b. El moviment antiglobalització

Una segona tipologia de moviments socials neix com a resposta al fenomen de la globalització neoliberal. Pot entendre's com un procés de “globalització de les bases” que va créixer i es va consolidar molt ràpidament. En la consciència col·lectiva emergeix l'evidència que formem part d'un sol món, que estem interrelacionats, que l'adversari és comú, que el terme “Nord” com a designació de desenvolupament o riquesa i “Sud” com a designació de subdesenvolupament o marginació probablement ja no te raó de ser, que hi ha molt “Sud” al nord i molt “Nord” al sud, que els problemes són locals però les causes són globals.

L'origen emblemàtic d'aquest moviment se sol posar al primer de gener de 1994, amb la rebel·lió zapatista en contra del govern mexicà el mateix dia que entrava en vigor el Tractat de Lliure Comerç amb Amèrica del Nord. A diferència de les forces guerrilleres clàssiques, els zapatistes lluitaven amb la informació més que amb armes, i van generar una xarxa global de solidaritat per tot el món.

Aquell mateix any 1994, en ocasió de la commemoració del cinquantè aniversari de la creació de l'FMI i el BM, comença una campanya mundial en contra d'aquestes institucions sota el lema “50 años bastan”. La trobada oficial es féu a Madrid, però va estar acompanyada d'una trobada alternativa d'intel·lectuals, economistes i polítics d'arreu del món que fou gairebé el primer assaig de tantes trobades alternatives del moviment per una globalització alternativa.

A la tardor d'aquell mateix any començà l'important moviment per demanar el

0,7% amb acampades de solidaritat amb els països pobres a les principals ciutats. Era l'inici d'una nova consciència internacionalista que cristal·litzà en el naixement del moviment de les ONG per al desenvolupament, comitès de solidaritat de barri, d'empreses, de col·legis professionals o d'universitats i que ràpidament generaren nous models de solidaritat com Comerç Just o contra el treball infantil en la campanya Roba Neta. Nombrosos col·lectius van començar a fer de "cinquena columna" del Sud a l'interior de les institucions i estructures del Nord.

La Cimera que l'OMC (Organització Mundial del Comerç) va convocar a Seattle al 1999 és considerada per alguns la primera batalla globalment reconeguda entre els representants del nou ordre mundial i el moviment antiglobalització. Els actors dels moviments socials a tot el món van organitzar una declaració en contra del model de Mercat Global dominat per les multinacionals propiciat per l'OMC i que es volia aprovar en aquella trobada.

Durant l'any 2000, en ocasió del canvi de mil·lenni, l'ONU convoca diferents Cimeres (Viena sobre els Drets Humans, El Caire sobre la Població, Beijing sobre la Dona, Roma sobre Alimentació, Copenhaguen sobre Pobresa, Rio sobre Medi Ambient, etc.). Cadascuna dóna ocasió al moviment antiglobalització per plantejar cimeres alternatives convertides ràpidament en espais de reflexió i de propostes oposades a les de la cimera oficial.

Així va passar també el juny del 2001 en ocasió d'una trobada del Banc Mundial que havia de fer-se a Barcelona i que, davant la protesta, a darrera hora fou cancel·lada, i una altra a la primavera del

2002 en contra d'una Cimera de la Unió Europea també a Barcelona durant la presidència d'Espanya.

L'etapa de consolidació del moviment pot considerar-se al gener del 2001 a Porto Alegre, Brasil, a la primera edició del Forum Social Mundial, com a alternativa al Fòrum Econòmic Mundial de Davos. A Porto Alegre van coincidir-hi moviments, activistes i intel·lectuals de tot el món, camperols, moviments de dones, estudiants, sindicats, ambientalistes, activistes internacionals de la solidaritat i xarxes religioses, per desenvolupar, compartir i debatre alternatives a la globalització neoliberal. Era una novetat perquè fins aquest moment les mobilitzacions havien estat més reactives que proactives, qüestionaven el model de la globalització corporativa més que proposar alternatives. Els fòrums subsegüents han atret centenars de milers de participants, s'han ampliat transnacionalment, ja que s'han celebrat fòrums globals a Mumbai (2004), Nairobi (2008), Dakar (2011) i Tunísia (2013), s'han organitzat en gairebé tots els continents. Mentrestant, les mobilitzacions que han seguit el model de confrontació de l'acció directa de Seattle han continuat. La "batalla de Gènova" al juliol de 2001 en ocasió de la Cimera del G-20 és recordada per haver produït el primer màrtir del moviment antiglobalització al nord, i per les diverses formes de lluita que van aparèixer: els sectors institucionals representats pel Fòrum Social de Gènova, sectors alternatius que es reflexionen en nous tipus de desobediència civil i els sectors violents encarnats per l'espectacular Bloc Negre. La trobada del Fòrum Social de Florència al novembre del 2002 fou on es van convocar les manifestacions

arreu del món contra la invasió de l'Iraq per a l'any següent.

c. Novíssims moviments socials

Els anomenats “novíssims” moviments socials neixen a l'inici del nou mil·lenni, assumint els objectius dels anteriors moviments socials però amb nous mètodes de convocatòria, d'organització i amb una utilització generalitzada de l'espai virtual. La base social d'aquests moviments travessa generacions, gèneres, etnicitats i territoris. La seva base espacial ja no és local o nacional, sinó que se situa en un espai globalment entrelaçat però descentralitzat, com el sistema neoliberal al qual s'oposen. Emfatitzen tant les dimensions econòmiques com culturals. Els seus reclams bàsics són econòmics, però ja no giren exclusivament entorn de l'interès propi, també inclouen la solidaritat amb els que són marginats per la globalització. La lluita també es dona en el terreny de les identitats culturals, subratllant el dret a la diferència. Igual que amb els nous moviments socials, els repertoris d'acció inclouen marxes i manifestacions, però les crides a l'acció es donen a través d'internet, mentre que les marxes massives i les accions s'articulen amb múltiples formes de resistència virtual. Les comunitats virtuals ofereixen infraestructures socials per a les xarxes juvenils globals, internet ha generat noves cultures juvenils. Les crides a l'acció es fan a través d'internet, SMS, Twitter o WhatsApp.

Encara que molts dels que hi participen són joves, en general no han estat concebuts com a moviments juvenils, sinó més com a lluites intergeneracionals. Tot i així impliquen diversos trets que faciliten la participació d'activistes més joves. S'or-

ganitzen a partir de xarxes informals gràcies a les TIC. Són globals quant al seu abast geogràfic i temàtic, ja que els activistes vinculen les seves lluites locals amb diversos moviments en altres llocs.

Així fou, per exemple, el moviment dels universitaris “antiBolonya”. I el 15-M i moltes de les propostes que han nascut o giren al seu voltant com a noves propostes de democràcia participativa, de desobediència civil, de pacifisme, responen a aquesta tipologia.

És obvi que aquesta divisió de moviments socials ‘vells’, ‘nous’ i ‘novíssims’ no es planteja com un model rígid, estàtic. En efecte, les manifestacions recents apleguen joves anarquistes i grups cristians de la primera onada dels moviments socials, ambientalistes i feministes de la segona onada i cyberpunks de la tercera. D'una banda els actors dels “novíssims moviments” fan servir tàctiques i ideologies que provenen d'etapes anteriors (la marxa, el boicot, etc.), i de l'altra les organitzacions nascudes en el passat estan modernitzant les seves formes i discursos, integrant-se en els “novíssims” moviments i exercint sovint un paper de lideratge. Una diferència important respecte a moviments anteriors és que els joves no hi són en una posició subalterna.

III. Alternatives

Durant anys hem viscut amb la il·lusió vana del reformisme. Finalment l'evidència diu que no és possible la reforma del sistema des de dintre. Cal “canviar el món de base”, com es canta a la Internacional. Però fer-ho no és a les nostres mans. Les transformacions a fer en les estructures

polítiques, productives, econòmiques, socials, culturals... són gegantines i ni tan sols sabem si són possibles perquè els sectors on hi ha la consciència de la necessitat del canvi no tenen el poder, i potser, encara que el tinguessin, la dificultat de transformar un determinat model productiu que respongui a criteris d'equitat, solidaritat, integració en el territori, equilibri... seria qüestió de generacions. I en l'entretant la dinàmica embogida del model actual pot provocar multitud de catàstrofes socials i desastres ecològics. Estem dalt d'un tren que va a tota velocitat i del qual el maquinista n'ha perdut el control, o, pitjor, no hi ha maquinista.

Però també sabem que aquesta mateixa dinàmica ha generat nous espais d'intervenció i que, a escala planetària, som milions i milions que naveguem contracorrent. Especialment en les últimes dècades hi ha hagut un despertar sorprenent d'iniciatives, resistències i propostes que caminen cap a aquesta "societat alternativa". Tard o d'hora donaran fruit.

En concret, la dinamització que ha de promoure el treball social passarà per quatre nivells: el de la *conscienciació*, augment de la capacitat crítica del teixit social, descobrir les trampes del sistema a fi de reforçar la cohesió social davant el poder; el de la *mobilització* sabent trobar aquelles accions amb les que més fàcilment es pugui identificar el col·lectiu; el de la *organització* dels diversos subjectes socials que es puguin sentir implicats; i finalment el de dur a terme alguna *alternativa* en concret.

a. El renaixement de valors antics i nous principis d'ètica

Faig servir el concepte "ètica", tan vilipendiada en aquest moment en què l'afany d'enriquiment justifica qualsevol acció, però per això mateix tan necessari. Les actituds ètiques han de tenir una triple cara, acollir la persona individual, la denúncia de les causes i la de la proposta política. És el refús als valors del neoliberalisme i assumir els valors positius d'igualtat i emancipació. La nostra societat bull de protestes massives contra les retallades als serveis bàsics, contra els desnonaments, contra una reforma laboral que deixa sense protecció el treballador, contra el racisme i la criminalització de l'immigrant, contra les accions usureres de la banca o contra el malbaratament de la naturalesa. Potser un dels beneficis indirectes de la crisi és que s'estan recuperant valors que en temps de bonança creïem que havien desaparegut, com cooperació, intercanvi, generositat, solidaritat, reciclatge, austeritat, economia sostenible, equilibri, desenvolupament a

■ **Potser un dels beneficis indirectes de la crisi és que s'estan recuperant valors que en temps de bonança creïem que havien desaparegut, com cooperació, intercanvi, generositat, solidaritat, reciclatge, austeritat, economia sostenible, equilibri, desenvolupament a escala humana, cooperativisme, relació horitzontal, no-violència, reducció de les necessitats supèrflues, etc., sobre els quals ha d'assentar-se qualsevol tipus de treball social.**

escala humana, cooperativisme, relació horitzontal, no-violència, reducció de les necessitats supèrflues, etc., sobre els quals ha d'assentar-se qualsevol tipus de treball social.

En aquest sentit, una de les propostes avui en creixement, que ara pot ser de gran ajuda, és la de "propietat compartida", propostes en les quals preval el valor d'ús per sobre del valor de canvi o de propietat, que era habitual en les comunitats andines o en altres llocs amb els noms de "propietat comunal" o altres, i que l'Estat va trencar amb la modernitat. La nobel Elionor Ostrom ha estudiat aquestes comunitats en què es comparteixen recursos escassos i conclou que no solament són més eficients, sinó que tenen la possibilitat de mantenir autònomament i a llarg termini els nivells de producció. Les TIC i la crisi han facilitat l'increment d'aquestes experiències, p. ex. per la possibilitat de copiar, recopiar i repartir documents, per la immediatesa de les comunicacions, per la possibilitat de treballs comunitaris a partir de col·laboracions voluntàries, (p. ex. el fenomen de Wikipedia).

Un segon aspecte és la superació de la confrontació entre la lògica d'allò "públic" versus allò "privat" o viceversa. Com a exemple pot servir l'existència de grans institucions jurídicament de caràcter privat com Greenpeace, Amnistia o Sos Racisme, però amb una gran credibilitat respecte del seu posicionament a favor dels interessos de la majoria. Sobretot però el fracàs dels models autoritaris o del socialisme real, el descrèdit de la política, tant dels partits com de les institucions, l'estímul de la iniciativa privada, el convenciment del necessari "empoderament" des

de baix i que l'Estat ni pot ni ha d'arribar a tot arreu, i en definitiva el convenciment que ni la "política" ni la intervenció en l'esfera "pública" es poden reduir a allò "institucional", han impulsat una mena de cultura de l'autogestió i de "responsabilitat social compartida", un cert retorn al mutualisme o a la cultura de l'anarcosindicalisme a l'estil d'aquelles primeres "sociedades de apoyo mutuo" del segle XIX, que estan a l'origen del moviment sindical.

Un tercer criteri que s'ha imposat en els moviments alternatius és el de la lògica del "petit", la valoració de l'escala reduïda com a contrapunt a la globalització. Ja fa molts anys es parlava de "la bellesa d'allò petit". L'esperança que la suma de petites experiències en el camp de l'economia, de la cultura, de la política, de l'atenció a les persones i de tants altres camps arribin a sumar-se en una onada de transformació, la producció de béns i serveis socialment útils enfront de la producció massiva de mercaderies, la major congruència entre el que es diu i el que es fa, així com l'exigència d'una major transparència, el valor d'allò subjectiu enfront d'allò més objectiu i impersonal, etc. En aquest aspecte, finalment, des de la positivitat que suposa la recuperació dels valors més profundament humans i subjectius com a valors polítics, cal fer present la recuperació de l'atenció pels altres, de les relacions personals, dels col·lectius de voluntaris que neixen arran de la sensibilitat per la infància i d'acompanyament dels avis, etc. Són les raons socials i antropològiques que expliquen la proliferació actual d'experiències, que, d'altra banda, són un camp adobat immillorable que facilita la intervenció del treball social.

En resum, cal que el treball social estableixi una relació porosa amb els nous espais que neixen com a via per reforçar la capacitat d'organització de la societat més enllà de la política institucional. No solament en relació amb els moviments citats sinó en altres sectors que tenen una capacitat d'organització més dèbil. Per exemple, els sectors socials afectats per les Noves Formes de Pobresa o els processos de marginació extrema, els immigrants sense papers o col·lectius com presos i drogoaddictes que tenen una potencialitat pròpia debilíssima per fer front a la seva problemàtica particular com a conseqüència de la desintegració de la seva estructura interna, atomització, repressió policial. En aquests casos cal no deixar l'ajut que necessiten reduït a ajuts puntuals, necessiten suport per a la seva autoorganització.

b. Funció assistencial

La crisi ha provocat l'increment de la pobresa i ha llançat milers de persones cap a les anomenades noves formes de pobresa, la del que perd la feina i sap que probablement no en tindrà mai més, la dels joves que no en troben, la del nen que comença a patir desnutrició, la dels avis de pensions retallades, la de les famílies que s'han quedat sense casa, la de l'immigrant als CIES (Centres d'Internament d'Estrangers), la del romanès víctima del racisme, la dels que han quedat privats dels ajuts de la llei de dependència, la que veiem cada dia al carrer amb l'increment de persones al voltant dels contenidors, a les cues dels menjadors socials, la de les llistes d'espera per a una operació senzilla i necessària. La de tants i tantes que no han pogut aguantar i viuen la seva nova situa-

ció com un estigma, i a sobre pateixen els estereotips que un sector de la societat benpensant genera en contra seu: van bruts, creen inseguretat, és culpa seva, s'ha de prohibir la mendicitat. Totes les crisis van unides a rebrots de feixisme i xenofòbia. Vivim en el sistema d'"usar i llençar" que utilitza i llença amb la mateixa facilitat coses que persones (la Unió Europea llença cada dia 89 milions de tones d'aliments!).

Doncs bé, és un motiu d'esperança que una altra part important de la societat, a títol individual i en molts casos al marge del que puguin fer les institucions, ha sabut posar-se al costat d'aquesta nova situació de pobresa. No és paternalisme ni beneficència sinó fraternitat. Han fet reparèixer els valors més profundament humans i noves formes de solidaritat. Saben que la dignitat d'una societat no es mesura per la capacitat dels sectors més potents, sinó per la cura amb què són tractats els seus sectors més dèbils. Han aparegut

■ **Saben que la dignitat d'una societat no es mesura per la capacitat dels sectors més potents, sinó per la cura amb què són tractats els seus sectors més dèbils.**

noves formes de cooperació d'individu a individu, xarxes més o menys informals i invisibles, des de les de l'ajut més proper a dintre de la família (sobretot els avis, amb les seves pensions) fins als ajuts "de veí a veí", entrega d'aliments o discrets "pagaments" al supermercat per aquella persona que no pot pagar, recollida d'aliments,

“fons” alimentats per claudres i AMPAS pels nens que no tenen altre aliment que el de l'escola, bancs de roba, botigues solidàries, entrega de llibres escolars, bancs de temps, famílies que acullen immigrants, deixen pisos, organitzen dinars, fins i tot internet posat a aquest servei a portals web. com ara telodoy.net o telodoygratis.com.

Des del punt de vista institucional cal destacar l'esforç de molts ajuntaments que, malgrat la crisi i retallades en els pressupostos respectius, han mantingut o incrementat el pressupost de les polítiques socials, igual que Càritas i Creu Roja. Tot i que, malgrat aquests increments i el de voluntaris, no es dona l'abast a les noves peticions. I alhora l'aparició de tantes entitats nascudes des de la societat civil. En aquest moment Catalunya té un coixí molt important d'aquest tipus d'entitats (recordo entre altres Els Drapaires d'Emaús, Sostre, Arrels, Heura, Dit i Fet, M. Lluïsa de Marillac, Casal dels Infants del Raval, Gavina, Assís, El Xiprer, La Vinya, Fundació P. Manel, Marianao, La Olivera, Can Banús, Fundació Servei Solidari, Plataforma d'ONG d'Acció Social...).

Accions assistencials, de denúncia i de proposta política

La majoria dels moviments i entitats citades, compleixen la triple funció d'assistència a les persones, de denúncia de les causes i de proposta política. Em limito a citar dos exemples: la PAH (Plataforma Afectats per la Hipoteca) i la ILP (Iniciativa Legislativa Popular) per una Renda Bàsica Garantida. La PAH, que afecta de manera tan directa els sectors dels “clients” dels Serveis Socials, és l'exemple més emblemàtic que ha sumat carac-

terístiques dels antics, dels nous i dels novíssims moviments socials, que a l'atenció directa a cada una de les famílies dels afectats pel desnonament hi suma la lògica de la “resistència”, de la “denúncia” i de la creació de consciència a la lògica de la “proposta”, que posa en valor la persona, que exigeix un canvi legislatiu. La ILP per una Renda Bàsica Garantida, en resposta a les restriccions d'accés al PIRMI (Programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció) imposades per la Generalitat, va impulsar un debat sobre l'existència de la pobresa a Catalunya i l'elaboració d'una proposta viable per eradicar-la i la creació de consciència d'aquest sofriment per tantes persones, que cristal·litzà en la creació d'una xarxa de moviments i entitats i en la recollida de milers de firmes (se'n necessitaven 50.000 i se'n van recollir més de 120.000).

c. Alternatives econòmiques a nivell micro, potenciació de les “petites experiències” a Catalunya

Retornar a l'esperança i transformar el sistema

Sabem, però, que els remeis pal·liatius no són suficients i que cal canviar el “sistema” cap a un model que preservi la igualtat, els drets de tothom, la transparència, el respecte a la naturalesa. La força social es construeix lentament i a partir de lluites, de reivindicacions concretes, solidificant la xarxa i fent propostes. També en aquest sentit la crisi ha desencadenat una proliferació de propostes alternatives, diferents i plenes d'imaginació, en els àmbits més diversos que, entre totes, van definint l'orientació del nou model. Són

petites experiències però a l'interior de cadascuna hi ha una llavor d'esperança.

Caldrà remarcar que les noves experiències se situen en un marc econòmic i laboral radicalment diferent del món industrial que ha configurat el nostre món fins fa ben poc. Som ja a l'època postindustrial. Ha canviat el concepte d'empresa (pas de la unitat física a l'espai difús), el concepte de *temps laboral* i *temps no laboral* o de *no-treball* (temps lliure, temps a l'atur discontinu o l'atur de llarga durada...), els conceptes “empleat”, “empresari” (ha augmentat el treballador d'autoocupació). Neix la cultura que si quedes a l'atur serà molt difícil tornar a trobar feina, que hi ha alguna cosa pitjor que ser explotat i és “no-ser-explotat”, que els intents de la socialdemocràcia de compaginar Estat i mercat han fracassat... que l'“autoocupació” és una possible Tercera Via. La inserció laboral en el nou món de la producció té també uns requeriments nous, com: un alt nivell de formació pel treball en la societat de les TIC, un alt grau d'autonomia o de desconexió respecte del mercat mundial, un nou model territorial que afavoreixi la reconversió ecològica, tecnologies al servei de la persona i d'una relació d'equilibri amb el medi, etc.

Per tal que les energies populars no es dilueixin és necessari que les iniciatives conflueixin cap a l'horitzó d'un canvi global. Avui per avui és imprescindible la creació d'una xarxa que reforci les entitats associatives existents i aculli i doni perspectiva a les que aniran naixent. Cal la confluència de totes aquestes lluites sense demanar que cap perdi la seva identitat, objectius, ideologia. La suma de totes les protestes, propostes i projectes és sens dubte una proposta política.

En un document que qualifica de “Reflexió personal sobre el possible paper polític dels moviments socials davant de la crisi del sistema, que es pot projectar cap a iniciatives com el Parlament Ciutadà o el Procés Constituent”, Joaquim Sempere proposa caminar “cap a una Assemblea de Moviments Socials a Catalunya”.

Seria molt profitós disposar del llistat de moviments i experiències que només a Catalunya des de fa temps estan ja construint l'alternativa des de diferents àmbits i des del pluralisme ideològic i de models de gestió. En el treball citat Sempere fa una primera aproximació sense voluntat de ser exhaustiva. Només la seva enumeració posa de manifest la riquesa i potencialitat que hem construït entre tots i totes i que tenim a les mans.

A tall d'exemple, enumerem algunes de les iniciatives actives actualment i sorgides des de Catalunya:

- Àmbit de les alternatives econòmiques (finançament comunitari, nous models de producció, cooperativisme, alternatives vinculades a un territori, consum de proximitat, fiscalitat i lluita contra el frau fiscal...): Coop 57, Triodos, Fiare, DesBanka, FETS (Finançament Ètic i Solidari), Moviment cooperatiu, Taula d'Entitats del Tercer Sector, Observatori DESC (Drets Econòmics Socials i Culturals), Observatori del Deute, ATTAC, Plataforma per una Auditoria Ciutadana del Deute, Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya, Economistes crítics: Grup Taifa, *Revista de Economia Crítica*, revista *Alternativas Económicas...*
- Àmbit dels serveis, el primer afectat pel desmantellament de l'Estat del

Benestar (sanitat, educació, universitat, recerca, serveis socials), convocants de les “marees” de diferents colors. Els problemes avui són sobretot les retallades i la privatització: Plataformes Prou Retallades, pel Dret a la Salut i altres moviments de la sanitat, plataformes de defensa del dret a l'educació i de l'escola pública, MUCE (Marc Unitari de la Comunitat Educativa), Rosa Sensat, PUDUP (Plataforma Unitària en Defensa de la Universitat Pública) i altres moviments universitaris (Congrés Universitari Català), Plataforma per al Transport Públic (PTP), CONFAVC, Defensem l'Acció Social Comunitària (DASC), Col·legis professionals de Doctors i Llicenciats, de Treball Social de Catalunya, d'Educador(e)s Socials de Catalunya, Associació de Treballador(e)s d'Acció Social de Catalunya...

- Àmbit de l'habitatge (desnonaments, endeutament excessiu, problemes derivats del predomini de la propietat sobre el lloguer, els sensesostre, bombolla immobiliària, pisos buits, mobbing, serveis de llum, aigua i gas, aïllament tèrmic...): PAH, Ecologistes en Acció, Urbanistes, Col·legi d'Arquitectes...
- Àmbit món rural i sobirania alimentària (producció de sana i de proximitat, contra la conversió de l'alimentació en negoci i els monopolis de producció i distribució, pesca depredadora, problema de fertilitzants, transgènics...): Unió de Pagesos, Centre de Sostenibilitat Territorial (CST), cooperativisme agrari, plataformes de defensa del

territori, revista *Sobirania alimentària*, Aliança per la Sobirania Alimentària de Catalunya (ASAC), Xarxes de Consum de proximitat, cultius biològics, som el que mengem, nutrició i salut...

- Àmbit del medi ambient i de defensa del territori (problemes de la degradació ecològica, dependència energètica, problema de l'aigua, defensa del territori, prioritat del cotxe i excés de transport ràpid): Ecologistes en Acció, GCTFNN, Greenpeace, C-MES (Col·lectiu per un Nou Model Energètic Social i Sostenible), cooperativa Som Energia, plataformes antifracking; Plataforma aigua és Vida, fundació Nova cultura de l'Aigua. Plataforma en Defensa de l'Ebre; Plataformes de defensa del territori, Plataforma pel transport públic (PTV)...
- Àmbit dels drets personals (moviment feminista, de gais, lesbianes i transsexuals, col·lectius en risc d'exclusió social per les seves minusvalideses, de persones a la presó, protecció a la infància i a la vellesa...): Organitzacions feministes en general, FAGC (Front d'Alliberament Gai de Catalunya), Defensem l'Acció Social Comunitària, Associacions de disminuïts, Coordinadora contra la marginació de Cornellà, Associació de Treballador(e)s d'Acció Social de Catalunya, Col·legis de Treball Social i d'Educador(e)s Socials de Catalunya...
- Àmbit contra el racisme i la xenofòbia, moviment per la Pau i la no-violència, i entitats dedicades a la cooperació internacional (lleï estrangeria, CIES, culpabilització de l'immigrant, xenofòbia i racisme explí-

cita o latent als barris, contra la despesa militar, pràctica eliminació de la Cooperació Internacional): SOS-Racisme, Papers per tothom, moviments contra el racisme i la xenobòbia, ÀKAN (Girona), Plataformes anti-feixistes, AMIC (Ajuda Mútua d'Immigrants a Catalunya), Plataforma Aturem la guerra, Col·lectius d'objecció i insubmissió, NOVA (No-Violència Activa), Amical de Mauthausen (i altres Amicals), Federació d'ONG pel desenvolupament, Justícia i Pau, Centre Delàs, Metges (i altres professionals) Sense Fronteres, Fedelatina...

- Àmbit de llibertats, justícia, creences religioses (les llibertats perillèn davant els abusos, la impunitat i repressió policial, falta de mitjans pels tribunals, en defensa de la laïcitat, diàleg interreligiós): Magistrats, juristes, advocats (associacions professionals, col·legis...), Juristes Demòcrates, ACAT (Associació contra la Tortura) Cristianisme segle XXI, CeTR (Centre d'Estudis de les Tradicions Religioses), noves formes d'espiritualitat...
- Àmbit dels mitjans de comunicació, cultura, món editorial, art popular, folklòric, en defensa de la llengua i la identitat... (predomini creixent dels interessos privats, censura, contra la mercantilització de la cultura, discriminació contra els mitjans alternatius...): Col·legi de periodistes, xarxa de mitjans alternatius, Escoles d'Adults per immigrants, Xarxa d'Ateneus Populars, Associacions "l'amic" de conversa, d'acollida a l'immigrant, Xarxes d'intercanvi de coneixements...
- Finalment àmbit polític i nacional ca-

talà (crisi de la democràcia, corrupció, falta de participació, problema nacional i de la identitat catalana...): Politòlegs, juristes i activistes de tots els moviments, Procés Constituent, Parlament Ciutadà, Front Cívic, Assemblea Nacional Catalana, Plataforma Dret a Decidir, Associació Municipis per la Independència, Òmnium Cultural...

A manera de resum

En resum, vivim en una societat viva i que reacciona. Que davant la brutal investida que patim està creant mecanismes propis de defensa, que proposa alternatives, que s'agrupa, i en conseqüència que sabrà trobar el camí per sortir-se'n. El nostre teixit associatiu és viu. A partir d'aquesta realitat cal fer tots els esforços per acoblar, ajuntar, teixir complicitats, crear la xarxa. Em remeto al que el mateix Joaquim Sempere diu en el document citat:

“El sistema polític no es transformarà si no hi ha una força social suficient que l'hi obligui, (...) que faci convergir en un sol corrent totes les mobilitzacions populars. (...)

No es pot descartar que es produueixin episodis violents d'explosió incontrolada que donin sortida a l'angoixa i el malestar que pertot arreu es van acumulant. Tenim la responsabilitat de construir unes estructures o xarxes amb capacitat per encarrilar el descontentament cap a un canvi constructiu, a fi que les energies populars no es dissipin i la lluita popular no en surti derrotada ni afeblida, sinó enfortida.

Una força social es construeix amb lluites concretes, traient la gent al carrer, recollint milers de signatures, aturant les injustícies, etc. Però, a més a més, ha de formular solucions viables als problemes creats pel poder oligàrquic. Una bona manera

de promoure aquesta força social pot ser un *moviment de moviments*, una confluència dels moviments al voltant d'una xarxa o xarxes que facin *visible* la potència de la mobilització popular, i també al voltant d'unes propostes programàtiques de canvi”.

Bibliografia

- ANTÓN, Antonio. *Trabajo, derechos sociales y globalización, algunos retos para el siglo XXI*. Madrid: Talasa, 2000. ISBN 9788488119858.
- BAYLOS, Antonio. “Estado de bienestar y derechos sociales”, en FERNÁNDEZ, T. i GARCÉS, J. (coords.). *Crítica y futuro del Estado de Bienestar: Reflexiones desde la izquierda*. València: Tirant lo Blanch, 1999. ISBN 8480028734.
- BERZOSA, Carlos. “El Bienestar en la Economía Mundial”, en FONTELA MONTES, E. i GUZMÁN CUEVA, J. (coords.). *Economía ética y bienestar social*. Madrid: Ed. Pirámide, 2003. ISBN 8436818113.
- BOTEY, Jaume. *Movimientos Sociales y globalización. La batalla de Génova*. Barcelona: Viejo Topo, 2001. ISBN 9788499829579.
- BOTEY, Jaume i SEGALÉS, Josep. *Los dueños del mundo y los cuarenta ladrones*. Barcelona: Viejo Topo, 2002. ISBN 8495776243.
- BOTEY, Jaume. *Conflicte social i crisi, perspectiva històrica*. Barcelona: Claret, 2009. ISBN 9788498463088.
- DALTON, Russell i KUECHLER, Manfred. *Los nuevos movimientos sociales*. València: Ed. Alfons el Magnànim, 1992. ISBN 9788478220786.
- ECONOMISTAS ATERRADOS. *Europa al borde del abismo*. Madrid: Pasos perdidos, 2012. ISBN 9788492979240.
- FERNÁNDEZ DURÁN, Ramon. *La explosión del desorden*. Madrid: Fundamentos, 1996. ISBN 8424507592.
- KEYNES, J. M. *Teoría general de la ocupación, el interés y el dinero*. Mèxic: FCE, 1970. ISBN 9789681668419.
- KRUGMAN, Paul. *La economía de la depresión y la crisis actual*. Barcelona: Crítica, 2008. ISBN 9580454213.
- MISHRA, R. “El Estado de Bienestar después de la crisis: los años ochenta y más allá”, en MUÑOZ DE BUSTILLO (comp.). *Crisis y futuro del Estado de Bienestar*. Madrid: Alianza Universidad, 1989. ISBN 9788420625935.
- MONTORO, Cristóbal. “Del Estado de Bienestar a la Sociedad del Bienestar”, en CASILDA i TORTOSA (eds.). *Pros y contras del Estado de Bienestar*. Madrid: Tecnos, 1996. ISBN 9788481643213.
- NAVARRO, Vicenç. “El Estado de Bienestar en España”, en NAVARRO, V. (coord.) *El Estado de Bienestar en España*. Madrid: Ed. Tecnos, 2004. ISBN 9788430941988.
- NAVARRO, Vicenç; TORRES, Juan i GARZON, Alberto. *Lo que España necesita*. Barcelona: Deusto-Planeta, 2012. ISBN 9788423412921.
- NIÑO BECERRA, Santiago. *El Crash del 2010*. Barcelona: Libros del Lince, 2009. ISBN 9789871307265.
- OBSERVATORIO METROPOLITANO. *La crisis que viene*. Madrid: Traficantes de Sueños, 2011. ISBN 9788496453586.
- OFFE, Claus. *Contradicciones en el Estado del Bienestar*. Barcelona: Alianza, 2007. ISBN 9788420626475.
- OFFE, Claus. *Partidos políticos y nuevos movimientos sociales*. Madrid: Sistema, 1992. ISBN 9788486497200.
- PICO, Josep. *Teorías del Estado del Bienestar*. Madrid: Ed. Siglo XXI, 1987. ISBN 9788432305900.
- PISARELLO, Gerardo. *Los derechos sociales y sus garantías. Elementos para una reconstrucción*. Madrid: Ed. Trotta, 2007. ISBN 9788481648942.
- RAJAN, Raghuram G. *Grietas del sistema*. Barcelona: Deusto, 2011. ISBN 9788423428212.
- RODRÍGUEZ CABRERO, Gregorio. *El Estado del Bienestar en España: debates, desarrollo y retos*. Madrid: Ed. Fundamentos, 2004. ISBN 8424509048.
- SCHAFF, Adam. *Perspectivas del socialismo europeo*. Madrid: Sistema, 1988. ISBN 8486497078.
- SOROS, George. *El nou paradigma dels mercats financers*. Barcelona: Ed. 62, 2008. ISBN 9788429761658.
- STIGLITZ, Joseph. *El malestar de la globalización*. Madrid: Taurus, 2002. ISBN 9789505117895.
- STIGLITZ, Joseph. *El precio de la desigualdad*. Madrid: Taurus, 2012. ISBN 9788430600694.
- TOURAINE, Alain. *Movimientos sociales de hoy*. Madrid: Hacer, 2003. ISBN 9788485348787.
- WEBER, Max. *Ética protestante y el espíritu del capitalismo*. Madrid: Península, 1969. ISBN 9788429015409.

La crisi econòmica actual i el dret a l'existència

Daniel Raventós Pañella¹

Resum

La crisi econòmica actual ha comportat un deteriorament de les condicions de vida de la major part de la població no rica. Després d'explicar els orígens de la crisi econòmica actual, s'exposa el paper que podria jugar en aquesta situació la proposta de la renda bàsica, és a dir, un pagament monetari a tota la població només pel fet d'existir. Qui no té l'existència material garantida, no pot ser lliure. La renda bàsica possibilitaria el dret a l'existència de tota la població.

Paraules clau: Crisi econòmica, Estat del Benestar, desigualtat, renda bàsica, existència material.

Per citar l'article: RAVENTÓS, Daniel. La crisi econòmica actual i el dret a l'existència. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 26-35. ISSN 0212-7210.

Abstract

The present economic crisis has led to deterioration in the living conditions of the non-rich majority of the population. After describing the origins of this crisis, I shall discuss the role that a Basic Income could play in these circumstances. By "Basic Income" I mean a guaranteed monetary payment to every single person in the population simply because he or she exists. A person without a guaranteed material existence cannot be free. A Basic Income would secure the right of existence for the whole population.

Key words: Economic crises, Welfare State, inequality, basic income, material existence.

¹ Doctor en ciències econòmiques. Professor titular de la Facultat d'Economia i Empresa de la Universitat de Barcelona (UB). danielraventos@ub.edu

En els anys setanta del segle passat van succeir alguns fets econòmics que cal tenir present per entendre alguns trets de l'actual crisi econòmica. En aquell temps, hi va haver un canvi molt gran. Si fins llavors hi havia hagut un interès per la plena ocupació, ara començava a posar-se en dubte que fos un objectiu al qual s'havien de subordinar els altres. I, molt important, va desaparèixer la connexió entre l'augment de la productivitat i el dels salaris. Fet que, alhora, va comportar-ne un altre: la demanda de béns de consum va minvar, i el l'estímul conseqüent de la producció, també.

Referit als EUA, des del 1947 fins al principi del 1970, la productivitat, mesurada com a producte per treballador/hora, i els salaris anaven creixent de forma paral·lela. És a partir del principi dels setanta que, a diferència de la productivitat, que segueix el mateix camí anterior, els salaris queden estancats o, fins i tot, amb una tendència decreixent, en dòlars de 2008 ajustats a la inflació corresponent. Són dades que arriben fins al 2007, l'any del començament de la crisi. Després, les coses han anat a pitjor. Per posar una de les dades significatives que il·lustren el que vull dir: la mitjana d'ingressos de les famílies dels EUA era "més baixa el 2010 (49.445 dòlars) que el 1997, descomptant la inflació (50.123 en dòlars de 2010)" (STIGLITZ, 2012, pàg. 362).

Desapareguda la tendència salarial creixent del període 1947-1973, el nou model econòmic apostava per la massificació del crèdit, a la vegada que s'impedia el creixement dels salaris amb el pretext de mantenir sota control la taxa d'inflació. I, per a això, és clar, s'havia d'atacar i debilitar els

sindicats. Es tractava "d'un règim d'acumulació basat en la valorització financera del capital, i la contrapartida és la desvalorització de la força de treball, la precarització laboral, la concentració immensa de la riquesa, la mercantilització de la natura i de totes les relacions socials" (LO VUOLO, RAVENTÓS i YANES, 2011). El creixement immens del crèdit augmentà de forma vertiginosa el deute privat, fins al punt que, al principi de 2009, tot el crèdit privat dels EUA equivalia al triple del seu propi PIB. Aquest nou model econòmic ha rebut el nom, no gaire bonic, de "financerització", és a dir, el creixement exponencial del sector financer en detriment del sector industrial "perquè l'acumulació de capital mai no deixa de seguir la via de menor resistència" (VAROUFAKIS, 2012).

Aquest nou model econòmic estava format pels factors següents: endeutament, rendes financeres, cerca empresarial de rendibilitats a molt curt termini, inflació d'actius (és a dir, la conseqüència del molt diner abundant que no està col·locat en l'economia real i es dirigeix i acumula a les "inversions" financeres), precarietat laboral i atac als drets de la població treballadora. La "financerització" de l'economia va significar, entre altres coses, que gran part de la població accedís al crèdit per tal de compensar la pèrdua del poder adquisitiu per l'estancament dels salaris. Quasi tots els governants, molts economistes, altres acadèmics, tertulians habituals i un grapat de periodistes han dit i escrit fins a la sacietat que "hem viscut per sobre de les nostres possibilitats, per la qual cosa ara s'imposa un esforç col·lectiu d'austeritat". Austeritat que ha estat practicada constantment al llarg d'aquests anys de

crisi fins al moment en què s'escriuen aquestes línies (juny 2013). Qualsevol intel·ligència normalment constituïda i no mercenària sap que ni tots els components de la societat, rics i pobres, han tingut la mateixa capacitat d'endeutar-se ni l'endeutament ha beneficiat o perjudicat tothom per igual ni, més cert, si encara és possible, tots som coresponsables d'haver provocat la crisi.

D'on sortien els diners per donar tants crèdits? Bàsicament, de l'anomenada *titulació d'actius* imaginada pel que eufemísticament es va conèixer com a *innovació financera*. La titulació consisteix a transferir a una altra empresa o persona física drets de crèdit sobre algun actiu (cases, electrodomèstics, cotxes...) que es converteixen en títols financers. Es tracta d'aconseguir, per aquest mitjà, molta més liquiditat, ja que el banc ven paper a canvi de diner. A més, es desprèn del risc, atès que aquest es transfereix al nou titular. Aquesta transferència pot repetir-se indefinidament. La banca va barrejar diversos drets de crèdit de diferents actius fins que era força difícil saber de què estaven formats determinats paquets de titulacions. Les agències de qualificació puntuaven aquests títols financers en distintes categories en funció de la garantia del cobrament. Aquestes agències de qualificació, que amb la crisi varen fer-se molt famoses, van avaluar com a paper d'alta categoria el que després va ser paperassa. La connexió d'interessos entre aquestes agències i la banca explica molts aspectes d'aquesta desproporció en la qualificació de molts títols.

A partir del 2004, la Reserva Federal augmentà els tipus d'interès. Els habitatges havien vist créixer els preus molt per

sobre del que ho havien fet els salaris: "l'any 2004, la relació entre els preus dels habitatges i els ingressos mitjans de les famílies era un 19% més alta que la mitjana de 1975-2000" (ASTARITA, 2012). La crisi esclatà a mitjan 2007. Els títols financers basats en les hipoteques, un cop els preus dels immobles ja no tenien perspectiva de seguir creixent, van perdre el valor ràpidament. El deute romania, però les carteres immobiliàries dels bancs valien cada cop menys. Grans bancs van entrar en crisi. El 25 de setembre de 2008, el Govern dels EUA va intervenir per pal·liar la magnitud de la catàstrofe. Amb aquesta finalitat, va aprovar un pla general de rescat a la banca i institucions financeres conegut com a TARP (*Troubled Asset Relief Programm*). Aquest pla s'avaluava en 700.000 milions de dòlars (equivalent a la meitat del PIB del Regne d'Espanya de l'any 2012). El TARP va ser aprovat, la banca va ser rescatada generosament i els mateixos senadors que majoritàriament van votar-hi a favor "van negar-se tot seguit a votar un pla per estendre els beneficis del subsidi d'atur de 800.000 persones sense feina" (FONTANA, 2011, pàg. 939).

La justificació del rescat financer era que calia restablir el flux del crèdit, pas imprescindible per assolir la recuperació econòmica. Com és ben sabut, els bancs no van donar crèdit, al contrari. Van restringir totes les línies de crèdit a les empreses i particulars. Van prestar, en canvi, grans quantitats als governs, imposant les seves condicions, que es poden resumir de la manera següent: retallar la despesa social i rebaixar més els salaris. El 29 de març de 2011, el que va ser inspector general del TARP fins al febrer del 2011, N. M.

Barofsky, va escriure el següent al *New York Times*: “Els grans bancs són un 20% més grans que abans de la crisi i controlen una part de la nostra economia més gran que mai. Assumeixen, de forma raonable, que el govern els rescatarà de nou, si cal”. L'economista Michael Hudson ho va deixar escrit de forma contundent: “perquè pugui governar el capital financer, primer han de saquejar-se a fons les economies” (HUDSON, 2010). Els capitals especulatius van anar tot seguit per feina: centraren la seva atenció en els productes alimentaris i en el petroli. Per a ells, la crisi era simplement un canvi d'instrument per seguir guanyant diners (HERNÁNDEZ VIGUERAS, 2012). Hi ha especuladors que inverteixen per tal que els preus de determinats aliments pugin, malgrat que aquesta acció provoqui la mort per gana o la subalimentació de desenes de milions de persones.² No ha de resultar gens estrany que la crisi no hagi estat negativa per a tothom. Són molt informatives les xifres que ofereix el *World Ultra Wealth Report 2011*.³ Es pot resumir amb aquestes poques paraules: als rics els va bé.

La crisi va estendre's també per Europa ràpidament. Contra l'opinió d'economistes com ara Randall Wray, Steve Keen, Michael Hudson, Marshall Auerback, Joseph Stiglitz, entre d'altres, els governs de la UE al llarg de tots aquests anys de crisi no s'han dedicat a la creació de llocs de treball, ni a l'increment de la demanda,

ni a augmentar la pressió fiscal més forta als rics... Ben al contrari, s'han dedicat a desmantellar l'Estat del Benestar, o, dit amb altres paraules, a atacar les condicions de vida i de treball de la gran majoria de la població no rica: baixa fiscalitat a les empreses, escassa lluita contra el frau fiscal dels més rics, retallades de les despeses socials, reduccions de l'educació i la sanitat públiques, més facilitats legals per a l'acomiadament de treballadors... La prioritat econòmica no ha estat ni és la creació de llocs de treball, sinó la lluita contra el dèficit públic. Amb la crisi, el dèficit públic de moltes economies europees va desaparèixer. Però convé recordar que ha estat el resultat de la mateixa crisi, no el desencadenant. Com menor és l'activitat econòmica, menor és la capacitat recaptatòria de les administracions públiques; amb l'augment de l'atur, s'incrementen les prestacions per desocupació; i amb l'increment de la pobresa, més grans són les peticions d'ajuts de subsidis públics. A més, els governs han aportat molts diners per rescatar les institucions financeres.

La data clau que marca l'inici de l'ofensiva directa contra les condicions de vida i de treball de la majoria de la població del Regne d'Espanya és el 12 de maig del 2010. Aquest dia, el llavors president del govern, Rodríguez Zapatero, informà el Congrés dels Diputats dels acords adoptats pocs dies abans pel Consell d'Economia i Finances de la UE, l'Ecofin, en relació amb la crisi

²No em resisteixo a recordar el gran discurs de Robespierre a la Convenció, el 2 de desembre de 1792: “Tota especulació mercantil que faig a expenses de la vida dels meus semblants no és tràfic, és banditatge i fraticidi [...]. ¿Per què les lleis no han d'aturar la mà homicida del monopolista, de la mateixa manera que ho fan amb l'assassí ordinari?”.

³ Accessible, mitjançant registre, a <http://www.wealthx.com/articles/2011/wealth-x-world-ultra-wealth-report-2011/>.

fiscal que ja patia Europa i amb la creació d'un "mecanisme europeu d'estabilització" (MEE). També va anunciar un "pla de xoc" per les properes setmanes. Entre altres mesures preses, cal destacar:

- La reducció en un 5 % dels salaris dels funcionaris públics.
- La congelació de les pensions (amb l'excepció de les no contributives i mínimes).
- L'eliminació del règim transitori per a la jubilació parcial.
- L'eliminació de la retroactivitat en el cobrament de les prestacions de la Llei de dependència.

- La reducció en 6.000 milions de la inversió pública en infraestructures.
- Una retallada de 1.500 milions en la despesa pública de les administracions autonòmiques i municipals.

Després, amb el canvi de govern pels resultats de les eleccions del 20 de novembre de 2011, han vingut noves mesures socials i econòmiques, totes amb un factor comú: grans atacs a l'Estat del Benestar.

A mitjan 2013, amb més de cinc anys de crisi i moltes mesures, suposadament, per afrontar-la, alguns resultats per a la majoria de la població són els següents:

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Taxa d'atur	8,3	8,6	13,9	18,8	20,3	22,8	26
Taxa d'atur juvenil	17,8	18,8	29,2	39,1	42,8	48,6	55,1
% d'aturats que porten més d'un any buscant ocupació	25,0	22,7	21,4	34,5	45,9	50,0	55
% de llars amb tots els actius en atur	2,5	2,7	4,9	7,1	7,7	9,1	10,5

Font: EPA (INE)

El Regne d'Espanya té una taxa de pobresa que, a la UE, només és comparable amb les de Romania i Letònia.

■ El Regne d'Espanya té una taxa de pobresa que, a la UE, només és comparable amb les de Romania i Letònia.

L'índex de Gini ha passat de 0,326, l'any 2005, a 0,347 l'any 2010 (FMI, 2012, pàg. 25). El 2011 continuava a nivells semblants, del 0,34. Cal recordar que l'any 1980 era de 0,318. És un augment significatiu en la desigualtat de la distribució de

la renda. També corrobora aquesta tendència l'evolució de la relació entre el percentil 80 i el percentil 20, que compara els ingressos del 20% de la població amb ingressos més grans amb el 20% d'ingressos menors, passant aquesta relació de 5,3 el 2006 a 6,9 el 2010, un augment percentual de més del 30%. No cal dir que les diferències reals són molt més grans que les reflectides per aquestes relacions, atès que els ingressos del 20% de la població més rica són els que estan més emprats en diners negres, paradisos fiscals i evasió d'impostos. Cal afegir que la participació dels salaris en el PIB ha minvat, al Regne d'Es-

panya, des del 73% l'any 1981, fins al 57,3% l'any 2012. La Comissió Europea calcula que, al final de l'any 2013, la participació serà del 56,3%. Els salaris reals han caigut, del 1994 al 2006, quasi un 6%.

Les mesures del govern del PP, com abans les del PSOE, a partir del maig del 2010, com ha quedat dit, no estan aportant altra cosa que un empitjorament de les condicions socials de la immensa majoria de la població no rica. Per fer-ne un resum succint: “[El Regne d’Espanya] es precipita pel camí que ha dut al suïcidi econòmic, social i polític les economies fins ara intervingudes (Grècia, Portugal, Irlanda). La dinàmica és força coneguda: les dràstiques mesures procíclicues d’austeritat fiscal encaminades a reduir el deute i el dèficit públics generen destrucció d’empreses i d’ocupació, caiguda dels salaris i de la demanda agregada, descens dels ingressos fiscals de l’Estat i, per tancar el cercle viciós, ulterior creixement de l’endeutament públic, desconfiança acrescuda dels creditors internacionals i exigències noves i més desapoderades d’austeritat i consolidació fiscals i consegüent degradació de l’Estat social, de l’ensenyament, de la sanitat, de la cobertura de la desocupació” (DOMÈNECH, BUSTER i RAVENTÓS, 2012).

És un vell mantra conegut: la política econòmica que es fa és l’única possible. No hi ha cap altra opció, no hi ha alternativa. Va utilitzar l’expressió, en un sentit emfàtic, Herbert Spencer fa més d’un segle, però va ser la ja difunta Margaret Thatcher qui la va portar a la fama. Fins va ser coneguda com Thatcher “Tina” (*there is no alternative*). És la idea absurda segons la qual les decisions econòmiques

són exclusivament tècniques. Qualsevol decisió, segons aquest pretès raonament, és producte de la conclusió que la tècnica ens aconsella. Però el suposat argument de “no hi ha alternativa” té molts adeptes. És així perquè es repeteix sense parar des de governs, alguns mitjans acadèmics i molts mitjans de comunicació, i fins sembla que de vegades ho lamenten.

La política econòmica, tal com indica l’ordre de les paraules, és primer política i després econòmica. No hi ha res més fals que les cantarelles més repetides per gairebé tots els governants europeus: “són les mesures que el país necessita”, “són necessaris aquests sacrificis, per sortir endavant”, “la situació econòmica imposa aquestes desagradables mesures”, etc. Ni una mesura de política econòmica mínimament important és neutral en un sentit precís: que perjudica o beneficia tota la població. Tota mesura de política econòmica perjudica uns sectors socials i en beneficia d’altres. Exemples, mers exemples: abaixar els impostos als més rics, congelar o abaixar les pensions, facilitar i abaratir els acomiadaments laborals, gravar amb aranzels productes estrangers, baixar el sou dels treballadors del sector públic, destinar menys recursos a l’educació pública, introduir el copagament sanitari... És difícil descobrir qui guanya i qui perd en cadascun d’aquests casos? Cosa ben diferent és la (suposada) justificació que els responsables governamentals donen en cada cas. Primer es decideix quins sectors socials es vol afavorir i, després, s’instrumenten els mitjans econòmics que faran possible l’objectiu escollit. En paraules d’un altre conegut economista: “El govern té la potestat de traslladar els diners de la part superior [de la població] a la inferior

i a la intermèdia i viceversa” (STIGLITZ, 2012, pàg. 75).

Si hi ha confusió amb el que realment és una política econòmica, també n'hi ha amb el que és el “mercat”. Sense cap dubte, ambdós termes estan molt relacionats. Per començar, no existeix el mercat en singular. Hi ha molts mercats i amb característiques molt diferents entre ells. El mercat setmanal de molts pobles i el mercat dels articles d'alta muntanya tenen poc a veure, o res. El mercat de llibre de vell i el mercat financer (si aquí també està justificat parlar en singular) encara tenen menys en comú, etc. Tots els mercats, absolutament tots, estan configurats políticament i són producte de la intervenció de l'Estat, mitjançant legislacions, normes, decrets i regulacions. Qualsevol mercat és el resultat d'opcions polítiques que es concreten en determinats dissenys institucionals i reglamentacions jurídiques.

Aquest breu preàmbul sobre la política econòmica i el(s) mercat(s) crec que facilita la manera com podem aproximar-nos a la proposta de la renda bàsica, per fer ràpidament evidents els seus objectius. La renda bàsica és un ingrés pagat per l'Estat a cada membre de ple dret de la societat o resident, fins i tot si no vol treballar de forma remunerada, sense prendre en consideració si és ric o pobre o, dit d'una altra manera, independentment de quines puguin ser les altres possibles fonts de renda, i sense importar amb qui visqui.

La renda bàsica és un aspecte parcial de política econòmica i de configuració política dels mercats molt diferent de les practicades al llarg de les últimes dècades (per no anar més enrere). Al llarg dels darrers 40 anys, les polítiques econòmiques i

la configuració política dels mercats han afavorit els més rics, de manera que ofereix pocs dubtes, segons hem vist més amunt amb algunes dades de redistribució de la renda. La renda bàsica pretén un objectiu contrari de l'anterior: que la política econòmica afavoreixi la gran majoria de la població no rica. La renda bàsica, és clar, seria un component essencial d'aquesta política econòmica esmentada. Un element que està compost de reformes fiscals, reestructuració de la despesa pública, etc.

En una situació de crisi econòmica tan accentuada com l'actual, de la qual només s'han apuntat algunes característiques i dades, té sentit parlar d'una renda bàsica?

Al maig de 2009 l'associació Xarxa Renda Bàsica (www.redrentabasica.org) va publicar un manifest en diversos idiomes titulat “Una renda bàsica en l'actual situació de crisi econòmica”. Allà es deia de forma premonitòria: “En una situació de crisi econòmica, els atacs als llocs de treball i als salaris són freqüents: el Fons Monetari Internacional, el Banc d'Espanya, el BBVA o la patronal CEOE, entre altres organismes, s'han manifestat sense la menor brida per la moderació salarial, l'acomiadament procedent, l'abaratiment del «factor treball» i la retallada de les pensions i de la protecció social. [...] La precarietat i la inseguretat econòmica s'estenen a tort i a dret, fins al punt d'arribar a sectors socials que, en un passat no llunyà, gaudien de graus rellevants de seguretat socioeconòmica.”

I continuava:

“En aquest context, la renda bàsica, en tant que xarxa material garantida universalment a través d'una reforma del sistema impositiu, apareix com una via per

reforçar i millorar la seguretat material del conjunt de la població, condició necessària per a l'exercici de la ciutadania.”

Amb la crisi econòmica, també s'ha produït, en relació amb la renda bàsica, una situació que es podria caracteritzar així: si bé les raons a favor d'aquesta proposta s'incrementen, les dificultats polítiques per aconseguir-la també augmenten. Efectivament, les raons que s'han ofert per a una renda bàsica en situació de crisi econòmica greu estan apuntades al manifest esmentat i en articles anteriors i posteriors. Molt resumidament:

- 1) La pèrdua involuntària de l'ocupació provoca una situació de gran inseguretat econòmica i vital. Perdre el lloc de treball però disposar d'una renda bàsica suposaria afrontar la situació de forma menys angoixant. En una situació de crisi, on l'atur és molt més gran i més prolongat, l'accés a una renda bàsica cobra més importància social. Més encara amb la creixent debilitat o directa inexistència d'assegurances d'atur àmplies i de llarga durada.
- 2) La renda bàsica podria complir un paper molt important en la recomposició de l'interès col·lectiu de la classe treballadora i en les lluites de resistència tant per als que compten amb representació organitzada com per als que estan mal lliurats a una lluita personal. La renda bàsica no és una alternativa substitutiva del salari i no afebleix la defensa dels interessos de la classe treballadora, sinó que apareix com un instrument que enforteix la posició de tota la força de treball tant en el mateix lloc

de feina com en la mateixa recerca d'ocupació. A més, la renda bàsica suposaria, en cas de vagues, una mena de caixa de resistència incondicional, i els seus efectes per a l'enfortiment del poder de negociació de treballadores i treballadors són fàcils d'avaluar. La disponibilitat d'una renda bàsica permetria afrontar el conflicte laboral d'una forma molt menys insegura: a dia d'avui, dependent dels dies de vaga, els salaris poden arribar a reduir-se de forma difícilment suportable si, com acostuma a passar per a la immensa majoria de la classe treballadora, no es disposa d'altres recursos.

- 3) També la renda bàsica possibilitaria la reducció del risc a les persones que hagin emprès projectes d'autoocupació. En una situació de crisi econòmica, la renda bàsica, a més de suposar un instrument que facilitaria les tasques d'autoocupació, fins i tot l'organització cooperativa dels seus beneficiaris, també representaria una garantia més gran, encara que fos parcialment, per als que no tinguessin èxit en el seu petit negoci.
- 4) Una de les conseqüències més assenyalades de la renda bàsica seria la gran mitigació de la pobresa. Inclusive, permetria plantejar-ne l'eradicació efectiva de manera realista. No només possibilitaria treure milions de persones de la pobresa, sinó que construiria un suport de protecció per no recaure-hi.
- 5) Un tema molt debatut davant la crisi és la necessitat de sostenir el consum de les persones. De fet, com s'ha

especificat més amunt, en els anys del boom moltes persones van tenir una capacitat de consum per sobre dels seus ingressos laborals gràcies a la inflació de preus d'actius financers i de crèdits, especialment hipotecaris però també de consum. Aquest consum per endeutament, en general, no afavoreix els grups més pobres. A més, amb l'ajustament no només s'acaben aquests ingressos extres sinó que els reduïts ingressos laborals s'hauran d'utilitzar, en part, per pagar el deute acumulat. La renda bàsica seria un estabilitzador del consum fonamental per sostenir la demanda en temps de crisi, especialment per als grups més vulnerables. "Si es posen els diners en mans dels que ho necessiten, és molt probable que els gastin, i això és, exactament, el que necessitem que passi" (KRUGMAN, 2012, pàg. 229).

Però aquestes raons que ens parlen d'una major necessitat d'una renda bàsica en una situació de crisi econòmica xoquen amb la prioritat dels grans partits parla-

mentaris per adaptar les polítiques econòmiques a la reducció del dèficit públic, que pot resumir-se, com hem vist, en un gran augment de les retallades de les partides dedicades a despeses socials i serveis públics.

Potser sigui aquest el principal motiu perquè, des que estem immersos en la crisi, la renda bàsica resulta més atractiva a persones que provenen fonamentalment dels moviments socials. És el moviment del 15-M el que està revitalitzant el paper de la renda bàsica (RAVENTÓS, 2012). En els actes i ocupacions de places públiques, al maig de 2012, i, en menor mesura, el 2013, coincidint, amb el primer i segon aniversaris d'aquest moviment, la defensa de la renda bàsica va ocupar una part gens menyspreable dels seus debats i reivindicacions.

Hi ha una manera més resumida de dir-ho: mirant cap al futur, un compromís amb una renda bàsica podria arribar a convertir-se en un component important d'una política econòmica que garantiria l'existència material de tota la població (RAVENTÓS i WARK, 2013).⁴

---

⁴ Es fa una argumentació filosòficopolítica sistemàtica dels fonaments de la renda bàsica, a més d'una proposta de finançament per a Catalunya, a RAVENTÓS, 2007.

Bibliografia

- ASTARITA, R. “Sobre los orígenes de la crisis financiera”, en *Sin Permiso*, 2012. <http://www.sinpermiso.info/textos/index.php?id=5003> (consultat el 3-6-2013).
- BAROFSKY, N. M. “Where the Bailout Went Wrong”, en *The New York Times*, 29-3-2011.
- DOMÈNECH, A.; BUSTER, G. i RAVENTÓS, D., en *Sin Permiso*, 2012. “España entra en la espiral de la muerte”. <http://www.sinpermiso.info/textos/index.php?id=5151> (consultat el 2-6-13).
- FMI, “Income Inequality and Fiscal Policy”, 2012.
- <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2012/sdn1208.pdf> (consultat el 3-6-13).
- FONTANA, J. *Por el bien del imperio. Una historia del mundo desde 1945*. Barcelona: Pasado y Presente, 2011. ISBN 978-84-939143-4-9.
- HERNÁNDEZ VIGUERAS, J. *El casino que nos gobierna*. Madrid: Clave intelectual, 2012. ISBN 978-84-939471-4-9
- HUDSON, M. “The People v. the Bankers”, en *Counterpunch*, 2012.
- <http://www.counterpunch.org/2010/05/11/the-people-v-the-bankers/> (consultat el 2-6-2013).
- KRUGMAN, P. *¡Acabad ya con esta crisis!*. Barcelona: Crítica, 2012. ISBN 978-84-9892-261-5.
- LO VUOLO, R.; RAVENTÓS, D. i YANES, P. “La crisis económica, los subsidios económicos y la renta básica”, en *Sin Permiso*, núm. 10 (2011), pàg. 59-85. ISSN 1886-3507.
- RAVENTÓS, D. “Después del primer aniversario del 15-M: un mundo por delante”, en *Sin Permiso* (2012) <http://www.sinpermiso.info/textos/index.php?id=4985> (consultat el 2-6-13).
- RAVENTÓS, D. *Las condiciones materiales de la libertad*. Barcelona: El Viejo Topo, 2007. ISBN 978-84-96831-31-5.
- RAVENTÓS, D. i WARK, J. “A Republican Call for Basic Income?”, en *Open Democracy*, 2013. <http://www.opendemocracy.net/ourkingdom/daniel-raventos-julie-wark/republican-call-for-basic-income> (consultat el 5-6-13).
- ROBESPIERRE, M. “Opinion sur les subsistances”, 2-12-1792. <http://membres.multimania.fr/discours/subsistances.htm> (consultat el 29-5-2013).
- STIGLITZ, J. *El precio de la desigualdad*. Madrid: Taurus, 2012. ISBN 978-84-306-0069-4.
- VAROUFAKIS, Y. “Por qué es tan persistente la crisis global”, en *Sin Permiso*, 2012. <http://www.sinpermiso.info/textos/index.php?id=5273> (consultat el 3-6-2013).

El treball social davant els efectes de la crisi econòmica.

Cap a un nou model d'intervenció

Josep Moya Ollé¹

Resum

La denominada crisi econòmica està provocant efectes devastadors en la població general però també en els professionals, tant de salut com dels serveis socials bàsics. Però per tal de poder comprendre millor aquests efectes cal analitzar les característiques del model social en el qual es produeix. És un model social neoliberal que ha induït l'aparició d'un nou subjecte: el subjecte neoliberal. Aquest subjecte, a més, viu sotmès a un ideal de felicitat marcat per la idea del tenir i acumular objectes diversos i, alhora, allunyar-se de totes aquelles manifestacions del dolor. Per tot això, els professionals del treball social es troben davant no solament d'una crisi econòmica, sinó també davant d'una ciutadania que reclama uns drets concebuts a partir d'uns ideals neoliberals. En aquest article es proposa un retorn als orígens del treball social tot reivindicant l'escolta, el vincle i l'acompanyament.

Paraules clau: Crisi, hiperconsum, neoliberalisme, nou model d'intervenció.

Per citar l'article: MOYA OLLÉ, Josep. El treball social davant els efectes de la crisi econòmica. Cap a un nou model d'intervenció. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, n° 200, pàgines 36-45. ISSN 0212-7210.

¹ Psiquiatre i psicoanalista. Coordinador Observatori de Salut Mental de Catalunya. Servei de Salut Mental del Parc Taulí (Sabadell). jmoya@tauli.cat

Abstract

The so-called economic crisis is causing devastating effects on general population but also on health professionals and basic social services' professionals. In order to better understand these effects it is necessary to analyze the characteristics of the current social model. Neoliberal social model has led the emergence of a new subject: the neoliberal subject. This subject lives according to an ideal of happiness linked to the idea of having and accumulating different objects, and of getting away from all pain manifestations. Hence, social workers are facing not only an economic crisis but a citizenship claiming for certain rights conceived from neoliberal ideals. This paper proposes a return to Social Work origins vindicating listening, relations and support.

Key words: Crisis, overconsumption, neoliberalism, new intervention model.

1. La crisi econòmica

En la gran recessió que va començar l'any 2008, milions de persones als Estats Units i en tot el món varen perdre el lloc de treball i la llar. Molts altres varen patir –i pateixen– l'angoixa i la por que els pogués passar el mateix, i quasi tots els que havien estalviat diners per a la seva jubilació o per a l'educació dels seus fills varen veure com aquelles inversions minvaven fins a reduir-se a una fracció del seu valor. Aquestes paraules, escrites pel gran economista Joseph Stiglitz (STIGLITZ, 2010), situen amb precisió els efectes que l'anomenada crisi econòmica, desencadenada en la primera dècada del segle XXI, va provocar i està provocant en amplis sectors de la població. Com és conegut per tothom, la crisi es va desencadenar amb la caiguda de Lehman Brothers, el banc d'inversió nord-americà fundat l'any 1850 per uns emigrants alemanys. Amb un rècord passiu de 613.000 milions de dòlars,

en caure el gegant financer el va seguir una crisi de confiança en el crèdit interbancari i un efecte dominó d'impagaments i depreciacions que, segons molts analistes, va contribuir de manera decisiva al desenvolupament de la crisi actual. Així, es varen esfondrar Bear Stearns, Merrill Lynch, Goldman Sachs i Morgan Stanley. Tota la cadena de funcionament de l'aparell financer es va col·lapsar. I, arran de tot aquest desastre, ja ningú no pot dubtar que els mercats no són capaços de regular-se per si mateixos.

És una crisi multidimensional que ha provocat i segueix provocant conseqüències greus sobre el benestar i qualitat de vida de diferents grups poblacionals i, alhora, ha esmicolat les il·lusions –vanes– i les promeses fetes pels gurús del neoliberalisme.

Com és conegut, un dels efectes més greus que està provocant la crisi és l'atur, especialment greu en el cas d'Espanya, on ja està arribant al 26% de la població acti-

va (ZAFRA, 2013) i que afecta de manera especial la població jove, sector que presenta un 52% d'atur en els menors de 25 anys.

Ara bé, la circumstància de no tenir feina, per haver-la perdut o bé per no haver pogut accedir a un primer lloc de treball, no té solament unes conseqüències econòmiques, sinó, i no és banal, psicològiques/psicopatològiques. Això és així perquè tenir una feina permet disposar d'un lloc en la societat, atorga l'autoestima necessària per poder funcionar com a membre d'un grup, desenvolupant unes funcions i fent unes activitats que alhora siguin reconegudes i valorades pels altres (BUENDIA, 2010). D'aquí es deriva que, sovint, la persona que no té feina se senti angoixada davant les dificultats per afrontar les càrregues econòmiques, el cost de la vida; però també trista, desesperançada i, sobretot, rebutjada i exclosa del grup social del qual formava part. L'estudi que està duent a terme l'Observatori de Salut Mental de Catalunya (OSAMCAT) en col·laboració amb la Universitat de Barcelona i la Universitat de Las Palmas de Gran Canaria mostra de manera clara els efectes devastadors de l'impacte psicològic de l'atur. Un dels efectes més greus és el dels comportaments suïcides i el dels relats centrats en el desig de desaparèixer.

Però els efectes psicològics d'aquesta crisi no es poden entendre sense fer refe-

rència a dos aspectes molt rellevants: el model social actual i el subjecte neoliberal.

2. Model social

El model social sobre el qual està incidint dramàticament la crisi ha estat definit com la societat de l'hiperconsum (LIPOVETSKY, 2007). Aquest autor, en el seu llibre *La felicidad paradójica*, publicat l'any 2007, uns mesos abans de l'esclat de la crisi, explica que la base de l'economia de consum es troba en una nova filosofia comercial, una estratègia que trenca amb les actituds del passat i segons la qual el benefici no vindrà donat per un augment dels preus sinó per la seva reducció. El que s'ha de fer és posar els productes a l'abast de les major part de la població: l'era moderna del consum comporta un projecte de democratització de l'accés als béns comercials.

Però perquè això sigui possible cal implantar uns ideals que sostinguin les expectatives de les grans empreses. D'aquesta manera, augmentar el PIB i elevar el nivell de vida de tothom es presenta com un deure inexcusable i tota una societat es mobilitza al voltant del projecte d'aconseguir una quotidianitat còmoda i fàcil, que és sinònim de felicitat.

Així s'entra en una època en la qual el consum s'organitza cada dia una mica més en funció d'objectius, gustos i criteris individuals. I els ideals que comencen a condicionar i estar presents en la vida dels individus es basen, principalment, en poder construir d'una manera individualitzada el propi estil de vida i l'ús del temps, accelerar les operacions de la vida corrent, augmentar la capacitat de relacionar-se,

■ **Els efectes psicològics d'aquesta crisi no es poden entendre sense fer referència a dos aspectes molt rellevants: el model social actual i el subjecte neoliberal.**

perllongar la durada de la vida, corregir les imperfeccions del cos. Lipovetsky es pregunta què sedueix en els nous objectes de consum-comunicació (ordinador, fax, internet, telèfon mòbil, microones...) si no la seva capacitat per obrir nous espais d'independència personal i alleugerar la densitat de l'espai-temps.

I, en aquest context, la medicalització del consum ocupa un espai molt important. Així, la cirurgia estètica, les fecundacions *in vitro*, el consum de psicòtrops, entre d'altres, són uns exponents que indiquen la direcció del nostre model social: absolutament medicalitzat. No ha de sorprendre la tendència, cada cop més ferotge, a psiquiatritzar tota mena de malestares emocionals i considerar-los trastorns mentals, com es podrà comprovar en la propera edició del DSM V.

Aquesta tendència medicalitzadora configura un ideal en el qual l'individu afirma el principi de sobirania personal sobre el cos i sobre la ment, de manera que confia la seva sort a l'acció de substàncies que li modifiquen els estats psicològics des de l'exterior, sense anàlisi ni cap treball subjectiu.

Però aquest ideal de sobirania personal sobre el cos i la ment forma part d'un ideal jeràrquicament superior, el deure de la felicitat que Pascal Bruckner va estudiar en el seu llibre *La euforia perpetua*, publicat l'any 2000 (BRUCKNER, 2000). És, seguint aquest autor, una ideologia que porta a avaluar-ho tot des del punt de vista del plaer i del desplaer. És un deure al que tothom s'hi ha d'entregar, ja sigui en forma química, espiritual, psicològica, informàtica o religiosa.

Però, vet aquí que, com Lipovetsky ens explica en un text posterior, *La sociedad de*

la decepción, de 2008 (LIPOVETSKY, 2008), quan es promet la felicitat a tothom i s'anuncien plaers a cada cantonada, la vida quotidiana és una prova dura. Com més augmenten les exigències de major benestar i una vida millor, més grans són les artèries de la frustració. És així com ens trobem en les cultures de l'ansietat, la frustració o el desengany. La societat hipermoderna es caracteritza per la multiplicació i freqüència alta de les decepcions, tant en l'aspecte públic com en el privat. El mateix autor adverteix que en cercar la felicitat cada cop més lluny, en exigir sempre més, l'individu queda indefens davant les amargors del present i davant els somnis que no s'han complert.

3. El subjecte neoliberal

L'altre punt que cal considerar per tal de poder entendre millor els efectes de la crisi és que l'entorn actual en el qual es desenvolupa és el del neoliberalisme, entès no solament com una ideologia o una política econòmica sinó bàsicament com una racionalitat que tendeix a estructurar i a organitzar, no només l'acció dels governants, sinó també la conducta dels mateixos governats. La racionalitat neoliberal té com a característica principal la generalització de la competència com a norma de conducta i de l'empresa com a model de subjectivació (LAVAL i DARDOT, 2013). Aquests autors afirmen:

“El neoliberalisme es pot definir com el conjunt dels discursos, de les pràctiques, dels dispositius que determinen una nova forma de govern dels homes segons el principi universal de la competència” (LAVAL i DARDOT, 2013, pàg. 15).

I, més endavant:

“El neoliberalisme du a terme una extensió de la lògica del mercat molt més enllà de les estrictes fronteres del mercat, especialment produint una subjectivitat “comptable” mitjançant el procediment de fer competir sistemàticament els individus entre si” (LAVAL i DARDOT, 2013, pàg. 21).

Els mateixos autors assenyalen que la racionalitat neoliberal produeix un nou tipus de subjecte basat en la competició i el rendiment. L'empresari de si mateix és un ésser fet per triomfar, per guanyar. El subjecte neoliberal és produït pel dispositiu “rendiment/gaudi”. Ja no es tracta de fer el que se sap fer i consumir allò del que es té necessitat, sinó que el que es requereix del nou subjecte és que produeixi cada cop més i gaudeixi cada cop més. En definitiva, que estigui connectat amb un plus de gaudi que ja s'ha convertit en sistèmic.

Però això té uns efectes en el camp de la clínica mental: les clíniques del neosubjecte. Aquestes deriven d'un fet crucial: el subjecte neoliberal situa la seva veritat en el veredict de l'èxit, i aquesta veritat queda identificada amb el rendiment, tal com aquest és definit pel poder gerencial. El culte al rendiment condueix a la major part dels individus a experimentar insuficiència i a patir formes de depressió a gran escala. És en aquest marc que la depressió apareix com el revers del rendiment, com una resposta del subjecte a l'obligació de realitzar-se i de ser responsable de si mateix, de superar-se cada cop més en l'aventura empresarial. La clínica mental ens confirma, dia a dia, que els pacients amb símptomes depressius es presenten, majoritàriament, amb un discurs que té un

nucli constant: la depressió és la diferència existent entre els seus ideals –d'èxit personal– i la realitat, viscuda com a fracàs i humiliació.

4. Els malestars psíquics de la crisi

Resulta quasi una obvietat que la situació de crisi econòmica produeix un increment del malestar psíquic i que, en conseqüència, cal esperar un augment de les consultes tant en els dispositius de salut com en els de salut mental, però també en els dispositius de serveis socials. En un estudi que estem elaborant des de l'Observatori de Salut Mental de Catalunya, i que actualment es troba en la seva segona fase (a punt d'acabar-la) es detecta l'esperat augment de consultes i també quins són els malestars i símptomes més citats, tant pels professionals com per les persones afectades. És, bàsicament, la percepció que tenen moltes persones d'haver perdut el control sobre les seves vides, és a dir, que independentment del que facin, el seu futur no es modificarà. És un sentiment d'impotència, de desesperança, de llançar la tovallola. I, juntament amb això, l'aparició d'idees de suïcidi, de morir, de desaparèixer. Així, alguns dels usuaris de serveis socials ens expliquen de voldrien anar a dormir i no despertar-se, o bé patir un episodi de taquicàrdia i morir, o bé tenir un tumor cerebral i deixar de pensar. I, en efecte, el que manifesten moltes de les persones afectades és el desig de no pensar, de no despertar-se i haver de decidir què fer per tal de sortir de la situació de pobresa, en casos extrema, en què es troben.

Angoixa i tristesa són els afectes emergents en el moment actual. La primera neix

en la incertesa d'un perill temut; mentre que el dolor és la certesa d'un mal que ja ha esdevingut. En conseqüència, l'angoixa apareix en el període previ a la possible pèrdua del lloc de treball i/o de la llar; mentre que el dolor vinculat a la tristesa apareix un cop ja es té la certesa del que s'ha perdut.

Angoixats i desesperançats, que no depressims, ja que la depressió és un terme que es refereix a un estat afectiu patològic, són els estats emocionals que manifesten les víctimes de la crisi, però no solament això, sinó també la ira davant la corrupció i els escàndols financers que ens mostren la veritable naturalesa del que està succeint.

Cito algun dels fragments dels grups focals d'usuaris de serveis socials:

Usuari 1: Això influeix en tot, jo per exemple ara em sento com un inútil, i vagis on vagis et prenen com un marginat de la societat. Vaig estar treballant 35 anys i ara et prenen com escombraries, i això et fa sentir bastant malament, i més tenint família, que arribes a casa i has de canviar de cara perquè si no t'ho has de menjar. Vagis on vagis ja ni t'agafen els currículums i et diuen "no, si lo vamos a tirar a la basura", i això fot molt.

Tinc 35 anys cotitzats i total no em serviran de res. Així és que més val que quan et jubilin et fotin un tret perquè saps que després no cobraràs res. I això és fotut lluitar sempre i que després et prenguin per una merda. Vagis on vagis se't queden mirant amb unes cares tremendes... però bé... què hi farem...

Usuària 2: I clar, per molt que no vulguis sentir-te inútil si trigues molt en el temps ets allà a punt d'arribar a dir "és que no

serveixo, de què m'ha servit formar-me i treballar", i per molt que lluito i per molt que vagi a molts llocs i a moltes entitats jo no rebo ajut, jo ja fa temps que no rebo cap ajut econòmic, molt de temps. I les hipoteques s'han de pagar, i has de menjar, com diu ella (una altra usuària). Llavors és molt maca la teoria, però la pràctica no és així. Jo he estudiat psicologia, és molt dura la situació, inclús ens hem plantejat de marxar fora, buscar ja les últimes sortides, però buscar fora també és complicat perquè el meu marit no parla idiomes. Llavors vas buscant sortides però no vénen.

5. Culpes *versus* Responsabilitats

Si cerquem al diccionari el significat de *culpa* trobarem que "El concepte de culpa penal és semblant al de culpa civil: en tots dos casos la culpa es defineix per una omisió de la conducta deguda per preveure i evitar el dany. Es manifesta per la imprudència, negligència, imperícia o inobservança de reglaments o deures". Dit això ens podem plantejar la pregunta sobre culpes i responsabilitats de la crisi actual. No és una qüestió banal, ja que, com mostra l'anàlisi dels relats de les persones en situació d'atur, sovint apareixen preguntes del tipus: Què he fet malament? En què ens hem equivocat? Que serà dels nostres fills? Preguntes que es plantegen des de la culpa i que són potenciades per determinats discursos polítics, segons els quals són els ciutadans els culpables de no poder pagar les hipoteques ja que no van calcular prou bé els riscos; ells van estirar més el braç que la màniga; ells van voler viure per sobre de les seves possibilitats, etc.

Però, a més, la clínica ens mostra com els discursos de la culpa han entrat en les famílies i provoquen enfrontaments dolorosos i acusacions: “Tot el que guanyaves t’ho gastaves, no vas estalviar i ara no podem ni comprar menjar. Tu tens la culpa del que ens està passant”. Aquest tipus de retrets es pot sentir en les consultes de salut mental i constitueix un testimoni prou clar de com una part considerable de la ciutadania ha interioritzat l’esmentat discurs polític i ha assumit les culpes pel que li està succeint. Però, és així? Els culpables són els ciutadans que no van fer bé els números? O que no es varen formar bé i per això no tenen accés als llocs de treball? I, quan prenen una decisió tràgica i se suïciden, és degut al fet que pateixen un trastorn mental i, per tant, la culpa de tot plegat és individual?

Veiem, doncs, que alguns ciutadans se situen en la línia de culpabilitat individual assenyalada pel discurs polític neoliberal, però en una direcció totalment oposada se situen aquells que consideren que els culpables de la crisi actual són determinats grups de pressió, empreses o individus sense escrúpols, que, des de la comoditat dels seus luxosos despatxos, premen un botó i, automàticament, transfereixen quantitats elevades de diners d’un lloc a un altre del planeta. Enmig de les dues posicions n’hi d’altres que, com Josep Manel Busqueta, economista nascut l’any 1973, és a dir, l’any de la gran crisi del petroli, que considera que cal tenir present que si assenyalem tots aquells com els causants de la situació econòmica actual el que estarem fent és assenyalar els executors de les accions polítiques que ens han portat on som, però no estarem ana-

litzant les causes veritables que porten aquells agents a actuar la manera que ho fan (BUSQUETA, 2013). Per aquest autor, que segueix una línia de pensament marxista, és necessari gratar i anar més enllà dels objectes, les empreses i les institucions i veure què s’amaga darrera seu i del seu comportament.

Personalment estic bastant d’acord amb aquest autor en tant que fa un plantejament gens maniqueista i centra els seus arguments en les lògiques de funcionament del capitalisme. No obstant, penso que cal diferenciar entre lògica capitalista, d’una banda, i executors de l’altra. És a dir, estem d’acord que cal analitzar els efectes propis del discurs capitalista i neoliberal, però també cal tenir present que hi ha uns actors que prenen decisions i que aquestes poden comportar la desgràcia per a milers o milions de persones. Iñigo Barrón de Arniches, un analista del paper de la banca espanyola en aquesta crisi, assenjala en un llibre publicat l’any 2012 (DE BARRON ARNICHES, 2012) que bona part de les caixes, creades fa segles per ordres religioses per ajudar els més desfavorits, varen perdre el nord i varen vendre la seva ànima al diner fàcil. En lloc dels pobres, varen preferir la companyia dels nous rics de la totxana i varen perdre els seus senyals d’origen (pàg. 12). El mateix autor afegeix, unes pàgines més endavant, que ningú no va aturar el festival pel temor de frenar el creixement econòmic, i quan va arribar la crisi no es va abordar el problema, en la creença, errònia, que seria breu i la recuperació europea arreglaria per si mateixa els forats originats per les entitats financeres.

És clar que el capitalisme té la seva lògica i els seus efectes, però també que hi

ha uns executors que són els directament culpables de la davallada. Com també en són tots aquells que decideixen tancar una fàbrica i traslladar-la a un país on els salaris són més baixos i els treballadors tenen unes condicions laborals molt precàries. Encara pitjor, les traslladen a països en els quals el col·lectiu de treballadors són nens explotats.

Però, què passa amb les responsabilitats?

Per tal d'abordar aquesta qüestió cal definir el terme "responsabilitat". La responsabilitat és l'obligació de respondre certs actes o errors; és fer-se càrrec de les conseqüències dels nostres actes. Però, vet aquí que, seguint un autor de casa nostra, Manel Cruz, professor de la Universitat de Barcelona, vivim temps en els quals els individus estan cada cop menys confrontats amb la seva responsabilitat. Aquest autor explica que ja no importa comprometre's físicament o afectivament en res per discórrer o decidir personalment sobre qualsevol fet. Sembla que aquest és el signe dels temps: cada vegada resulta més difícil imputar res a ningú. Però, alhora, sol haver-hi un acord en què els mals que es provoquen han de ser reparats (CRUZ, 1999).

En efecte, sembla que cada cop és més difícil demanar responsabilitats; quan es produeix un desastre ecològic o un accident ferroviari o una davallada d'una empresa o, com veiem dia a dia, quan es descobreix que un personatge públic rebia un sobresou de manera il·legal, resulta extremadament difícil delimitar responsabilitats i els discursos que apareixen se centren a culpabilitzar els altres, mai un mateix.

És en aquest marc que ens hem de preguntar quines són les responsabilitats dels ciutadans, individu per individu, en la gènesi de la crisi actual. Si abans hem parlat de culpables ara ens hem de referir als responsables. I de què som tots responsables, un per un?

■ **Aquesta és la tesi agosarada que proposo: som responsables de consentir. Som responsables d'acceptar les regles del discurs neoliberal, d'identificar-nos amb el subjecte empresari de si mateix, de vincular el nostre èxit personal a l'èxit de l'empresa.**

Doncs, i aquesta és la tesi agosarada que proposo: som responsables de consentir. Som responsables d'acceptar les regles del discurs neoliberal, d'identificar-nos amb el subjecte empresari de si mateix, de vincular el nostre èxit personal a l'èxit de l'empresa. Un altre autor, Hans Magnus Enzensberger, ens proposa a *Perspectives de guerra civil*, fer front a la retòrica que sistemàticament exculpa el criminal traspasant la responsabilitat a la llar, a la duresa del pare o a la seva debilitat, a l'excés d'amor, o la manca d'amor, a l'antiautoritarisme dels seus professors o bé a la societat de consum o als mals exemples audiovisuals, això com a tot el conjunt de contradictòries justificacions per exonerar la persona del compromís davant la seva pròpia vida (ENZENSBERGER, 1994). Cal recuperar la dignitat, la identitat i la responsabilitat per tal de poder trobar la sortida –ètica– als mals i desastres de la crisi actual. I és

en aquest marc que es fa adient tornar als orígens del treball social.

6. Un nou model d'intervenció

Davant de tota aquesta problemàtica ens cal plantejar la pregunta següent: Quin paper poden tenir i desenvolupar les treballadores i els treballadors socials? I caldria afegir: en un context social i econòmic precari, que condiciona i limita cada vegada més els recursos i les intervencions que es poden fer des dels serveis socials.

Durant els anys de bonança econòmica, el model d'intervenció es basava, predominantment, en atendre les demandes i les peticions dels usuaris, molts dels quals amb uns perfils marcats per l'exclusió social i la marginalitat. Es parlava de famílies desestructurades, de malalts mentals de llarga durada i afectats per malalties greus, com l'esquizofrènia o el trastorn delirant crònic. També es parlava d'immigrants amb recursos personals i culturals escassos. A aquests ciutadans, que s'apropaven sol·licitant, sovint, ajuts econòmics, se'ls podia atorgar tiquets que els permetessin fer front a les despeses indispensables per sobreviure. Era un model tramitador, com va assenyalar Mercè Ginesta en un article excel·lent publicat en aquesta mateixa revista ("Reflexions sobre el treball social als serveis socials bàsics", 2011).

No obstant, el moment actual de la crisi econòmica està afectant les pròpies administracions, i les retallades han arribat a l'àmbit social. En aquest context, els treballadors socials, com a gestors de les prestacions i com la cara visible del sistema públic de serveis socials, es troben amb

■ **En aquest context, els treballadors socials, com a gestors de les prestacions i com la cara visible del sistema públic de serveis socials, es troben amb un problema comunicatiu, ja que el discurs i la pràctica de l'Administració competent no coincideixen.**

un problema comunicatiu, ja que el discurs i la pràctica de l'Administració competent no coincideixen. Això té conseqüències tant per als que demanen ajuts com per als professionals que els han de gestionar. En el cas dels primers, la principal conseqüència és la desconfiança en el recurs, punt que queda recollit en l'estudi de l'Observatori de Salut Mental. En el cas dels segons, la conseqüència és el sentiment d'impotència i de frustració. Què fer per trobar una sortida digna?

La mateixa Mercè Ginesta ens parla de l'oportunitat de recuperar alguns dels elements essencials i diferencials de la professió, tan enyorats en els darrers temps: l'escolta, el vincle, la relació, l'acompanyament. En efecte, escoltar els malestars, potenciar els vincles entre professionals i usuaris i entre aquests mateixos, ajudar les persones que ho han perdut tot o quasi tot a recuperar la dignitat de ciutadans (molt afectada, sovint, pel sentiment de culpa) i acompanyar-los en tot el procés –llarg– de recuperació de la capacitat d'iniciativa. Algú ha dit, i jo hi estic totalment d'acord, que el treball social és la millor eina de prevenció en el camp de la salut mental.

Bibliografia

- BRUCKNER, Pascal. *La enfora perpetua*. Barcelona: Tusquets, 2000. ISBN 84-8310-739-2.
- BUENDIA, José. *El impacto psicológico del desempleo*. Murcia: Editum, 2010. ISBN 978-84-8371-941-4.
- BUSQUETA, Josep Manel. *L'hora dels voltors*. Lleida: El Junc, 2013. ISBN 978-84-938705-1-5.
- CRUZ, Manuel. *Hacerse cargo*. Barcelona: Paidós, 1999. ISBN 84-493-0712-0.
- DE BARRON ARNICHEs, Iñigo. *El hundimiento de la banca*. Madrid: Catarata, 2012. ISBN 978-84-8319-769-1.
- ENZENSBERGER, Hans Magnus. *Perspectivas de guerra civil*. Barcelona: Anagrama, 1994. ISBN 84-339-1380-8.
- GINESTA i RUIZ, Mercè. *Reflexions sobre el treball social als serveis socials bàsics*. 124. Barcelona: Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, 2011. ISSN 0212-7210.
- LAVAL, Christian i DARDOT, Pierre. *La nueva razón del mundo. Ensayo sobre la sociedad neoliberal*. Barcelona: Gedisa, 2013. ISBN 978-84-9784-744-5.
- LIPOVETSKY, Gilles. *La felicidad paradójica*. Barcelona: Anagrama, 2007. ISBN 978-84-339-6266-9.
- LIPOVETSKY, Gilles. *La sociedad de la decepción*. Barcelona: Anagrama, 2008. ISBN 978-84-339-6276-8.
- STIGLITZ, Joseph. *Caída Libre. El libre mercado y el hundimiento de la economía mundial*. Madrid: Taurus, 2010. ISBN 9788430607839.

Responent a la crisi: la pràctica inclusiva del treball social

Dr. Roni Strier¹

Resum

L'actual crisi econòmica global presenta nous reptes per al treball social. Un dels resultats més visibles de la crisi és la marginalització progressiva de grups socials exclosos. Aquest article suggereix que sota les circumstàncies actuals la pràctica del treball social requereix un canvi que reflecteixi la magnitud de la crisi i el seu impacte negatiu en els camps d'acció tradicionals del treball social. L'article suggereix el concepte de *Pràctica Inclusiva del Treball Social (ISWP Inklusivament Social Work Practice)*,² un marc conceptual els principis del qual responen a quatre processos d'exclusió estretament relacionats amb aquesta crisi global: aïllament social extrem, dependència creixent, privació múltiple i opressió internalitzada. L'autor descriu l'impacte de la crisi global en patrons d'exclusió social i presenta els fonaments metodològics del marc ISWP.

Paraules clau: Crisi global, exclusió social, marginalització, treball social, participació, associació, conscienciació, defensa.

Per citar l'article: STRIER, Roni. Responent a la crisi: la pràctica inclusiva del treball social. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 46-57. ISSN 0212-7210.

Abstract

The current global crisis implies new challenges for Social Work. One of the most visible effects is the progressive marginalization of excluded social groups. This article suggests that given the current circumstances, Social Work practice needs a change that shows the crises magnitude and the negative impact on the traditional fields of Social Work action. The article suggests the concept of *Inclusive Social Work Practice (ISWP)*, a conceptual frame based in principles that respond to the four exclusion processes deeply linked to the global crises: extreme social isolation, growing dependence, multiple deprivation and internalized oppression. The author describes the crises impact on patterns of social exclusion and presents the methodological basis of ISWP frame.

Key words: Global crises, social exclusion, marginalization, social work, participation, association, consciousness raising, defense.

¹Treballador social. Director de l'especialització en Macropràctica del Treball Social. Universitat de Haifa. Israel. rstrier@univ.haifa.ac.il

²Pràctica inclusiva de treball social.

Responent a la crisi: la pràctica inclusiva del treball social

Aquesta crisi econòmica global és definida per organitzacions internacionals com una emergència global. Com a resultat, alguns governs han respost a la crisi amb polítiques d'austeritat. Aquests han imposat retallades en serveis educacionals, socials i de salut, han posposat demandes socials justificades i han recreat el clima hostil de les dècades dels 80 i 90 contra l'Estat de Benestar social. Aquestes polítiques han perjudicat diferents sistemes d'integració tals com el mercat laboral, el sistema educatiu, els serveis socials, entitats de la societat civil i altres mecanismes socials i econòmics que en el passat van ajudar a contrarestar la marginació de famílies, grups i comunitats d'una participació plena en la vida social. A la llum d'aquest marc històric crític, l'escassetat d'articles publicats en revistes científiques internacionals dirigides a discutir el paper dels treballadors socials en el context de la crisi global és alarmant. Els objectius d'aquest article són diversos. En primer lloc, analitzar els efectes de la crisi en les poblacions tradicionals dels serveis socials. Segon, introduir un marc conceptual per al treball social, originalment desenvolupat per l'autor (Strier, 2001; 2010), i extensament implementat amb diferents poblacions excloses. Finalment, l'article avalua la rellevància d'aquest marc a la llum d'aquesta crisi global.

La crisi econòmica global i l'exclusió social

La crisi ha estat discutida des de disciplines diferents i a partir de posicions ideològiques contradictòries. No és estrany, doncs, que segueixi despertant un gran desacord entre experts en relació amb les seves arrels i algunes possibles solucions (Stiglitz, 2009; Taylor, 2009). No obstant això, un dels fets històrics innegables és que el sistema capitalista es caracteritza per certes inflexions cícliques en què es donen períodes d'expansió seguits de períodes de contracció. D'acord amb Valencia (2012), "El capitalisme és un sistema que evoluciona i funciona en una espiral de contradiccions i mutacions de ruptura i continuïtat, és a dir, cap a la seva maduresa i decadència. Aquest aspecte el fa dinàmic i condiciona el procés de producció, reproducció, i crisi." Va ser precisament aquesta naturalesa inestable del capitalisme la que va constituir una de les principals raons per a l'establiment de l'Estat del Benestar (Welfare State), el qual va ser justificat com una manera de protegir la societat enfront de tal turbulència crònica. No obstant això, malgrat el fet que l'Estat del Benestar es forma com una defensa contra la naturalesa cíclica del capitalisme, el discurs dominant que va sorgir d'aquesta crisi apunta cap als costos de manteniment de l'Estat de Benestar com una de les principals causes del col·lapse econòmic (Garret, 2012). D'acord amb aquests punts de vista, la crisi és el resultat de despeses excessives en beneficis i serveis socials. Aquest discurs emergent hauria de provocar preocupació entre els treballadors socials. Per tant és important prestar atenció a les veus que apunten precisament a l'atac neoliberal a l'Estat del Benestar, més que la seva expansió, el que ha creat les precondicions per a la crisi (Harding & Simmons, 2009). D'acord amb De Vogli

(2011), la crisi és el resultat de trenta anys de polítiques neoliberals i dels efectes col·laterals de la privatització i globalització. Més enllà de la discussió sobre la seva etiologia, el cas és que aquesta crisi està expandint desigualtats socials i accelerant processos d'exclusió social. La crisi global ha restringit encara més l'accés de grups socials i exclosos a la societat a través de serveis accessibles i de qualitat com educació bàsica, salut, aigua potable i sanejament de l'habitatge.

A partir d'aquesta realitat, aquest article argumenta per a una revisió dels principis centrals del treball social, amb vista a ajudar individus, famílies, grups i comunitats davant l'impacte de la crisi, prenent les accions necessàries per preservar-ne el benestar (Gamble & Weill, 2010). En conseqüència, l'autor apel·la els treballadors socials a respondre a la crisi global i suggereix el concepte ISWP com a part integral de la resposta. El marc ISWP està basat en quatre principis metodològics principals, a saber: pràctica involucrada (involvement), associació igualitària (partnership), advocacia social (advocacy) i conscienciació reflexiva, les quals responen a quatre processos principals de l'exclusió abruptament reactivats per la crisi global: aïllament social, dependència, deprivació múltiple i opressió internalitzada.

L'impacte de la crisi global sobre patrons d'exclusió social

L'exclusió social és una forma de desigualtat social expressada en una manca de participació social, econòmica i política plena, aïllament social i una deterioració del sentit d'identificació amb les normes i

valors de la societat (Silver & Miller, 2006). D'acord amb la definició de la Unió Europea, l'exclusió social és un procés que relega algunes persones al marge de la societat i els impedeix participar-hi plenament causa de la seva pobresa, la manca de competències bàsiques i oportunitats d'aprenentatge permanent, o per motius de discriminació. Això les allunya de les oportunitats d'ocupació, percepció d'ingressos i educació, així com de les xarxes i activitats de les comunitats. Tenen poc accés als organismes de poder i decisió i, per això, se senten indefensos i incapaços d'assumir el control de les decisions que els afecten en la seva vida quotidiana. Permeteu-nos ara tornar sobre l'examen de cadascuna d'aquestes manifestacions a grans trets.

Aïllament social

Comparat amb altres patrons de diferència social, l'exclusió social és identificada amb l'aïllament social progressiu dels grups o comunitats exclosos de la majoria social (Silver, 2003). Aquest aïllament deriva de diferents processos. Un és la pauperització. La crisi ha precipitat la marginalització de desenes de milions de persones que han caigut dins, o estan atrapades en, l'extrema pobresa. El nombre de persones que viuen en situació de fam al món està per sobre d'un bilió el 2011, la xifra més alta en el registre (UN, 2012). A més de la marginació causada per les múltiples capes de deprivació estructural, una de les vies més comuns en les quals individus i grups poden ser aïllats és a través del procés d'estigmatització. L'aïllament de comunitats mitjançant l'estigmatització s'aconsegueix a partir de la creació i disseminació d'imatges socials que retraten aquests grups

com a posseïdors de trets fins i tot amenaçadors, fora dels padrons considerats “normals” (Taket *et al.*, 2009). Aquestes imatges estan profundament embegudes en les pràctiques institucionals, que són precisament el terreny en el qual la desigualtat es materialitza i es reproduceix (Kurzban & Leary, 2001). Una segona manera en què els grups i comunitats poden ser aïllats és a través de l'ocultació (Hooks, 2003). L'aïllament per ocultació significa la creació d'un ordre social tàcit en el qual grups i comunitats resulten invisibles als ulls de la majoria social (Fine & Weiss, 2003; Krumer-Nevo & Sidi, 2012). La rellevància del treball social en relació amb la crisi està precisament basada en la seva capacitat per comprometre's amb els grups i comunitats més excloses. Aquesta capacitat històrica del treball social de combatre l'estigmatització i advertir allò ocult, de situar-se prop de l'aïllat, és la que va definir el seu rol en crisis posteriors com la crisi dels anys 30 del segle passat als EUA. L'informe escrit en la declaració del Madison House EL 1937 “Mai abans en la història del moviment d'assentaments (Settlement House) el treball social ha estat tan estratègicament situat per servir la seva missió. Els així anomenats grups amb mancances, assetjats per condicions que els han aclaparats, vénen a nosaltres buscant ajuda, no només en el sentit material i cultural, sinó esperant que nosaltres puguem ajudar-los a interpretar els canvis que tenen lloc diàriament...” (Madison House Annual Report, 1937-1938).

Dependència

La crisi global ha danyat seriosament la capacitat de les famílies i comunitats per satisfer les seves necessitats bàsiques i per

tant ha aprofundit la seva dependència en els serveis socials (Mc Leod, 2010; Paper-son, 2010). D'acord amb les estadístiques oficials, l'índex de pobresa als Estats Units arriba al 15,1 % el 2011 (US Census Bureau, 2011); milers de famílies a Europa de l'Est, Espanya, Portugal i Grècia s'enfronten, avui més que en el passat, amb severes formes de privació material. Addicionalment el 8 % de les persones que estan habitualment emprades estan però en risc de caure en la pobresa (Comissió Europea, 2011). Al voltant de 205 milions de persones van perdre la feina al món el 2009, comparat amb 178 milions el 2007 (ILO-IMF, 2012). La dependència, d'altra banda, té múltiples dimensions que sobrepassen la dependència econòmica. Auyero (2012) argumenta que mentre els grups exclosos esperen l'ajuda dels serveis socials aquesta espera els socialitza a la dependència, que és l'estat oposat a una pràctica de la ciutadania activa. En altres paraules, la crisi socialitza l'exclòs a estar sota tutela de l'Estat. No obstant això, la dependència també conté les llavors de la resistència. Cada dependència crònica, estructural, conté el potencial per a l'acció social (Memmi, 1984; Fione, 2006). En resum, la crisi urgeix un enfocament professional alternatiu que desafii les relacions de poder tradicionals desequilibrades entre professionals i clients en serveis socials, un enfocament basat en el principi d'associació igualitària.

Deprivació múltiple

La deprivació múltiple és una de les característiques de l'exclusió social i fa referència a diferents àrees de privació tals com els ingressos, ocupació, salut i disca-

pacitat, habilitats educatives i entrenament, barreres a l'habitatge i serveis, entorn vital i seguretat personal (Communities and Local Government, 2011). Estudis indiquen que un creixement econòmic menor està afectant les taxes de mortalitat infantil, i els estudis preliminars “preveuen que una mitjana entre 200.000-400.000 poden morir si la crisi persisteix.” (World Bank, 2012). Els treballadors socials han de tenir en compte que moltes de les polítiques implementades pels governs, les quals intensifiquen la privació múltiple, constitueixen una violació de drets socials i humans. Les organitzacions internacionals han instat els governs per assegurar que les mesures d'austeritat siguin mesures temporals i proporcionades. Les polítiques implementades per resoldre la crisi no poden ser discriminatòries i hauran de comprendre totes les possibles mesures, també mesures impositives, per donar suport a les transferències socials i mitigar desigualtats que poden augmentar en temps de crisi (UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 2012). A la llum d'aquestes recomanacions, els treballadors socials es comprometen en una política activa de defensa; han de, a més, supervisar la legalitat d'aquestes polítiques en termes de drets humans i socials.

Opressió internalitzada

Un dels resultats negatius de la crisi global és el naixement d'un nou discurs sobre l'austeritat, essencialment una versió reformada de la retòrica neoliberal (Wacquant, 2012). L'objectiu principal d'aquest nou règim és l'atac als beneficis dels treballadors, els drets socials i els drets de minories i immigrants. D'acord amb Amnistia Inter-

nacional, aquesta retòrica ha alimentat la discriminació contra els treballadors immigrants i la violenta repressió dels moviments socials de protesta (Amnistia Internacional, 2012). Aquest nou discurs configura una dicotomia entre la justícia social i el creixement econòmic i instal·la un règim de por a través del vilipendi dels reclams socials, les reivindicacions legítimes s'interpreten com el principal obstacle per a la recuperació econòmica. En altres paraules, la víctima és culpada mentre l'autor és exculpat. La retòrica de l'austeritat, per tant, intensifica l'opressió internalitzada, la qual és una de les principals característiques de l'exclusió social. Per “opressió internalitzada” em refereixo a la incorporació i acceptació pels individus dins d'un grup exclòs dels prejudicis contra ells dins de la societat dominant. L'opressió internalitzada és probable que es manifesti en l'autoodi, ocultació, i sentiments d'inferioritat, resignació, aïllament, impotència i agraïment per la mera supervivència (Tappan, 2006). És per tant el mecanisme per perpetuar la dominació no només a través del control extern directe, sinó també a través de la construcció de la submissió dins la ment dels grups oprimits (Pheterson, 1990, pàg. 35). L'aïllament social, la dependència i les múltiples privacions afecten en la manera com els grups exclosos desenvolupen les seves pròpies identitats. Investigacions mostren que grups socials en condicions d'opressió social desenvolupen mecanismes de defensa típics com negació, fatalisme i desplaçament (Pierson, 2010). Aquests mecanismes de defensa ajuden aquests grups a adaptar-se gradualment a una vida d'opressió i serveixen d'amortidor contra el sofriment,

la incertesa i la desesperació que tanca l'experiència de l'exclusió. Al costat d'aquestes funcions defensives, però, aquests mecanismes també obstrueixen l'habilitat per reflexionar de manera realista sobre la realitat opressiva (Tappan, 2006). Aquesta falta de reflexió dificulta la capacitat per trobar una veu autèntica, per desenvolupar una acció i així resistir l'opressió (Fine & Weiss, 2003). En altres paraules, l'imaginari popular dominant és internalitzat o progressivament evoluciona cap a una forma distorsionada de consciència (Pyke, 2010), un tipus de consciència dual (Du Bois, 2007) en la qual, per acceptació de la perspectiva de l'opressor, l'oprimit perd la veritable consciència de si mateix. De manera similar, Freire (1994) insisteix que l'oprimit internalitza el sentit de vergonya, humiliació, odi a si mateix i baixa autoestima que caracteritza l'opressió.

A la llum de l'impacte perjudicial de l'opressió internalitzada, qualsevol pràctica de treball social orientada a contrarestar l'impacte de la crisi en la consciència social de famílies i comunitats haurà d'incorporar un procés de conscienciació reflexiva, que discutiré en detall més endavant.

En suma, la crisi global exacerba seriosament l'aïllament, la dependència, la privació múltiple i l'opressió internalitzada de les poblacions excloses. Això requereix una pràctica profundament compromesa d'inclusió, la qual serà capaç de confrontar l'aïllament, la creació d'associacions competents per fer front a la dependència, defensa social orientada a trencar el cercle de privació estructural i discriminació, i finalment una experiència crítica i dialògica de conscienciació per confrontar el procés d'opressió internalitzada.

Una pràctica social inclusiva: un marc conceptual quadridimensional

En aquesta secció presento breument el marc ISWP. Aquest model ha estat extensament implementat a Israel amb diferents poblacions excloses com ara treballadors àrabs desocupats (Amash & Evroni, 2008), famílies que viuen en la pobresa (Savaia & Weissman, 1997; Habbasy, 2006; Zeira & Ben Arush, 2007; Strier & Benjamín, 2010), grups de gent gran d'ingressos baixos (Strier & Doron, 2008), parees de nens que lluiten per drets educacionals (Evrani & Shapira, 1997), famílies amb ingressos baixos amb fills discapacitats (Mizrachi, 2004), estudiants amb dificultats d'aprenentatge (Rosegar - Strier, 2002) i programes de cooperació entre universitats i comunitats excloses (Strier, 2010). Aquest model ha estat implementat amb diferents grups ètnics d'ingressos baixos (jueus seculars i ultraortodoxos, immigrants etiòps, àrabs), en diversos enquadraments institucionals (serveis socials públics, ONG, centres comunitaris), i en una varietat de micro i macronivells de pràctica de treball social. El model ISWP està basat sobre quatre principis metodològics (participació involucrada, associació igualitària, defensa social i conscienciació reflexiva), i cadascun respon a les principals característiques de l'exclusió social.

Pràctica involucrada (Involvement)

En el context d'aïllament social, la ISWP suggereix una pràctica involucrada. En altres paraules, ajudar individus, famílies, grups i comunitats a superar la soledat i allunyament imposats per l'exclusió social requereix una pràctica involucrada, com-

promesa, intensa, participativa de la pràctica del treball social (Muir *et al.*, 2010). A diferència d'altres components metodològics de l'ISWP, el concepte de pràctica involucrada no ha rebut una atenció suficient en la literatura de treball social (Carlisle, 2010). En general s'enfoca com a participació, com un *continuum* d'indicadors que inclou participació en esdeveniments comunitaris, activitats, i institucions (Garland *et al.*, 2008). *Involucrar* (Involvement) és un terme ambigu amb connotacions positives i negatives (Oxford University Press, 2010). Aquest terme prové del vocable llatí *involvere*, que significa embolicar, enrotllar, remenar (Merriman-Webster, 2005). Com indica la seva arrel llatina, aquest reflecteix un procés desenvolupat progressivament, un moviment actiu, alguna cosa no lineal, circular. L'acte d'involucrar-se implica un cert grau de moviment, un cert nivell de pèrdua de control, la pèrdua de límits clars. En l'acte d'involucrar el professional es "contamina" en la realitat social, perd la seva neutralitat, pren una postura. Una aproximació professional involucrada sembla contradir aproximacions basades en el "setting" professional, en models que separen el professional del personal i de la política (O'Leary *et al.*, 2012). El concepte de la pràctica involucrada és un concepte complex que es manifesta en quatre nivells diferents: emocional, moral, intel·lectual i conductual. A nivell emocional, una pràctica involucrada significa que el treballador social s'involucra afectivament en el procés de construcció de la relació professional amb els membres de la comunitat. D'acord amb Beresford *et al.* (2008), membres de comunitats marginades destaquen l'amistat com un dels elements més positius en la

seva relació amb treballadors socials, al costat de qualitats com la calidesa, l'empatia, el respecte i la capacitat d'escolta. Hem de recordar que l'exclusió social desgasta el capital social de les comunitats i socava la confiança en els serveis socials, institucions i en la idea que els professionals puguin realment ajudar. Per tant, una relació afectiva, personal, és gairebé crítica per a l'establiment d'un vincle de treball comú, autèntic, significatiu, condició bàsica per trencar el cercle d'aïllament. Involucrar-se afectivament implica una certa obertura personal, la renúncia premeditada al privilegi de la distància professional (Adams *et al.*, 2005). Un segon nivell d'implicació és el moral (Banks, 2010). La pràctica involucrada amb comunitats excloses implica una identificació moral amb la causa i el sofriment del client; en altres paraules: prendre una postura moral decidida contra l'exclusió. Un nivell tal de compromís seria congruent amb moltes veus que sostenen la dimensió ètica-professional-política del treball professional amb poblacions excloses i marginades. Un tercer nivell de la pràctica involucrada, l'intel·lectual, implica ser un participant informat. L'exclusió és un fenomen altament complex, l'eradicació del qual implica i en efecte requereix la comprensió dels seus fonaments específics i dinàmics. Per tant, treballar amb poblacions excloses requereix una recerca permanent (Fool & Gardner, 2012). Finalment però no per això de menor importància, una pràctica inclusiva implica la dimensió pràctica conductual, concreta de la participació. En el context de l'aïllament social, la pràctica inclusiva ha de mostrar un nivell d'intensitat alt, capaç de desencadenar, d'encendre i il·luminar les ments, d'inspi-

rar un sentit d'esperança. D'acord amb la teoria cíclica del capitalisme, les comunitats excloses representen reserves de mà d'obra que s'utilitzarà durant el cicle de creixement i es deixarà inactiva durant la recessió. Aquests cicles imposen una inactivitat econòmica, política i social en aquestes comunitats. En aquest context una pràctica involucrada ha de proporcionar un contrapunt, un ritme contrastant i un pols dissonant. El principi de la pràctica involucrada implica actuar amb nivells d'intensitat alts, operar sota condicions d'ambigüitat per períodes llargs, perseverar fins i tot quan no hi ha resultats immediats. La participació exigeix un lliurament general que malgrat el seu caràcter total renova el gaudi que tanca la creativitat professional (Strier, 2000). En suma, podem caracteritzar aquest concepte com un *continuum* de compromís emocional, moral, intel·lectual i de pràctica professional en el procés de trencar el circuit de l'exclusió.

Associació igualitària (Partnership)

En el context de la dependència exacerbada per la crisi, el model d'ISWP proposa un ideal d'associació igualitària. Per a la gent que viu en situació d'exclusió i pobresa, la necessitat de demanar ajuda exposa el seu feble estatus personal i social (Autor, 2009). Aquest sentit d'exposició i dependència es veu intensificat per la naturalesa burocràtica dels intercanvis entre aquestes comunitats i els serveis socials, que representen i simbolitzen el règim d'exclusió. Mentre que l'estat de dependència vol dir desigualtat, relacions asimètriques i paternalistes, el principi d'associació igualitària pretén crear una relació basada en la igualtat, en el respecte mutu, en fer i aprendre en conjunt (Rosenfeld &

Tardieu, 2000). El principi d'associació és un punt d'inflexió dirigit a superar l'impasse entre poblacions excloses i els serveis socials professionals. La construcció de relacions basades en el principi de l'associació igualitària amb poblacions excloses és una experiència complexa, un procés en el qual treballadors socials i membres de la comunitat exploren vies per treballar junts cap a metes compartides. Com a resultat, forjar una associació amb comunitats excloses requereix la creació d'un espai professional i institucional apropiat en el qual les relacions de poder puguin ser elaborades i fins i tot discutides. La construcció de l'associació també suggereix un enfocament càlid, contenidor, desburocratitzat i no jerarquitzat. Una associació igualitària està basada en el reconeixement que els diferents tipus de coneixement que tant els professionals com els membres de la comunitat aporten a la relació tenen un mateix valor. El principi de l'associació assumeix la interdependència entre el coneixement professional i el coneixement existencial com a element essencial de la pràctica inclusiva (Kromer-Nevo, 2003).

Advocacia social (Social advocacy)

El principi d'Advocacia social és un element bàsic en qualsevol pràctica professional amb grups exclosos. Aquest principi professional es dirigeix a reduir l'estat de múltiple deprivació en què es troben aquests grups a través de la promoció i defensa dels drets socials. Aquest principi és emprat actualment en altres professions d'ajuda com psicologia, educació i infermeria. L'objectiu de la defensa és ajudar les comunitats marginades a expressar les seves demandes i inquietuds i planificar i dur a terme estratègies efectives per contrarestar la

seva exclusió social. El concepte *Advocacia social* és un concepte que té moltes definicions. Aquesta inclou intents professionals d'influenciar polítiques socials, institucionals, econòmiques que afecten grups exclosos. La pràctica de l'Advocacia social promou la participació cívica amb el sentit de promoure interessos i objectius col·lectius (Ezzel, 2001). A més, aquesta defensa dels drets civils significa una acció conjunta per canviar decisions sobre l'assignació de recursos que afecten negativament les vides de la població directament. La pràctica del principi d'Advocacia social significa accions que inclouen la planificació, execució i avaluació de campanyes adreçades a la defensa i promoció de drets socials (Kenkel & Couling, 2006). D'acord amb Reid (2000), aquesta tasca de defensa pot incloure: despertar o crear consciència pública, investigar problemes socials, proposar alternatives, iniciar i participar en mobilitzacions públiques, *lobbying* i activitats relacionada amb les eleccions. Atesa la crisi actual, el marc conceptual ISWP proposa que els serveis socials professionals hagin d'adoptar el principi d'Advocacia social no com a pràctica marginal sinó com a part de la pràctica diària.

Conscienciació reflexiva

Seguint Apple (2010), la crisi econòmica ha ajudat a aprofundir un discurs centrat en el mercat, que prioritza l'economia i s'utilitza principalment frases com ara competitivitat, gestió de rendiment i gestió de riscos. Aquest discurs, basat en la por d'una imminent catàstrofe econòmica, silencia idees alternatives, reclamacions i pràctiques, i per tant les margina (Klein, 2008). La crisi facilita l'establiment d'un nou règim a què Michel Foucault denomi-

na amb el neologisme "governmentalitat" (Foucault, 1978). Aquesta manera de governança és una via subtil de disciplinar el pobre i silenciar el desassossec per la internalització massiva de les premisses neoliberals. En altres paraules, els mateixos principis que van proporcionar el fonament ideològic i pràctic que va precipitar la crisi ara s'ofereixen com a part de la solució, la cura definitiva (Soss *et al.*, 2011). A la llum d'això, mantenim que la pràctica del treball social no pot ignorar els aspectes discursius de la crisi i proposa incloure-hi la pràctica de la conscienciació reflexiva com un aspecte central de la pràctica inclusiva del treball social (Freire, 1972; Torres & Morrow, 2002). Conscienciació és un concepte desenvolupat per Paulo Freire pel qual les comunitats excloses aprenen a llegir i nomenar el món en les seves pròpies paraules (Freire, 1972). Això està basat en un diàleg crític en el qual els treballadors socials i els membres de la comunitat conjuntament participen d'un procés de descobriment reflexiu dels temes generadors que la comunitat decideix discutir. En el procés d'aquest diàleg igualitari, desburocratitzat i no jeràrquic, els treballadors socials, les famílies i els membres de la comunitat reflexionen sobre els temes socials que es relacionen d'una manera fonamental amb el seu benestar. En el procés de conscienciació, els participants comencen deconstruint les idees assumides i internalitzades sobre el món. Com a resultat poden desenvolupar i provar noves maneres de relació amb el món social. En aquests modes de relació, els participants comencen a percebre's com a agents, com a subjectes històrics, capaços de prendre possessió de la seva pròpia història. El procés de conscienciació és un desenvolupament

lupament progressiu que s'efectua a través del procés reflexió-acció. Aquest procés és dual. Primer, implica descobrir l'impacte de l'exclusió social en famílies i comunitats i buscar vies per permetre als participants imaginar una existència alternativa, superant la victimització, i convertint-se en agents de canvi (Giroux, 2010). Segon, la conscienciació requereix desenvolupar l'autoreflexió, en altres paraules la capacitat de reflexionar sobre els patrons internalitzats que van ser adquirits en el context d'exclusió social. La presa d'una consciència reflexiva implica no només entendre i combatre els sistemes d'opressió sinó també una anàlisi reflexiva que porti a l'elaboració d'imatges de violència, explotació, estigmatització que van ser adquirides pels individus i comunitats com part de la seva exclusió i que són reflectits en les seves conductes. Freire defineix conscienciació com el procés en el qual els homes, com a éssers conscients, adquireixen una profunda consciència del context cultural i social del seu món i de les maneres en què ells poden transformar-lo. (Freire, 1972). La conscienciació és per tant construïda a través d'un diàleg crític i una acció reflexiva contra la realitat de la seva opressió. La conscienciació, adquirida a través del diàleg crític i reflexiu és un component crític de qualsevol intent de superar l'exclusió, perquè l'impacte de l'exclusió va més enllà de conseqüències merament econòmiques, afecta la identitat dels participants (Freire, 1994; Ledwith, 2001). Exposa les famílies i comunitats a les visions dominants, hegemòniques, que brinden una justificació al món social (Carroll & Minkler, 2000). En paraules de Bourdieu, l'exclusió condueix a la introjecció del règim opressiu (Garret,

2007). No obstant això, per la seva posició inferior en la societat, les comunitats excloses tendeixen progressivament a adoptar i internalitzar la lògica de l'exclusió i veure-la com a justificada. En conseqüència, no només es necessita una nova consciència més crítica cap al món, sinó també cap a un mateix. L'experiència d'exclusió impregna l'esfera personal i social de diferents i contrastades maneres. D'una banda, genera la necessitat de solidaritat i mutualitat per confrontar l'impacte negatiu de l'exclusió. Per l'altra, sense conscienciació, l'oprimit sovint desplaçarà les conductes apreses, com violència que ha evolucionat des de sistemes d'opressió cap al camp de les seves relacions personals, familiars i comunitàries. Com manifesta Freire, sense un procés de conscienciació l'oprimit rebutjarà el projecte d'alliberament perquè aquest implica dolor, responsabilitat i reprendre possessió de la seva pròpia història. Sense una nova consciència, l'oprimit fugirà de la llibertat.

Discussió

La recessió econòmica ha infligit danys en individus, famílies, comunitats i societats. Ha aprofundit l'aïllament social, la dependència, la múltiple privació i l'estigmatització de poblacions excloses i ha endarrerit les perspectives per a la inclusió de les noves generacions. A la llum d'aquestes preocupacions argumentar que hi ha una necessitat de valorar la pràctica del treball social i adaptar-lo a aquests temps turbulents. Els pilars del ISWP podran respondre als aspectes estructurals i discursius de l'exclusió social exacerbats per aquesta crisi a través de la participació involucrada, l'associació igualitària, l'advocacia social i la conscienciació reflexiva.

Bibliografia

- ADAMS, R.; DOMINELLI, L. i PAYNE, M. *Social work futures: Crossing boundaries, transforming practice*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2005. ISBN 1403916144
- AMASH, M. i EVRONI, S. *Brit Avot. Working with and on behalf unemployed fathers*. Jerusalem: Ashalim, 2008.
- APPLE, M. W. (Ed.). *Global crises, social justice, and education*. Nova York: Routledge, 2010. ISBN 978-0415995979
- AUYERO, J. *Patients of the State*. Durham, NC: Duke University Press, 2012. ISBN 978-0822352334
- BANKS, S. Integrity in professional life: Issues of conduct, commitment and capacity. *British Journal of Social Work*, 40 (2010), 2168-2184. ISSN 1468-263X
- BARTH, J. R. *The rise and fall of the US mortgage and credit markets: A comprehensive analysis of the market meltdown*. Hoboken, NJ: J. Wiley & Sons, 2009. ISBN 978-0470477243
- BERESFORD, P.; CROFT, S. i ADSHEAD, L. “‘We don’t see her as a social worker’: A service user case study of the importance of the social worker’s relationship and humanity”, en *British Journal of Social Work*, 38 (2008), 1388-1407. ISSN 1468-263
- CARLISLE, S. “Tackling health inequalities and social exclusion through partnership and community engagement? A reality check for policy and practice aspirations from a Social Inclusion Partnership in Scotland”, en *Critical Public Health*, 20 (2010), 117-127. ISSN 0958-1596
- CARROLL, J. i MINKLER, M. “Freire’s message for social workers”, en *Journal of Community Practice*, 8 (2000), 21-36. ISSN 1070-5422
- Communities and Local Governments *The English indices of deprivation 2010: Guidance Document*. Londres: Department for Communities and Local Government, 2011.
- De VOGLI, R. “Neoliberal globalisation and health in a time of economic crisis”, en *Social Theory & Health*, 9 (2012), 311-325. ISSN 1477-8221
- Du BOIS, W. E. B. *The souls of Black folk*. Charleston, SC: BiblioBazaar, 2007. ISBN 978-0486280417
- EVRANI, S. i SHAPIRO, R. *From single voices to social impact*. Jerusalem: Mashov, 1997. (Hebreu)
- FINE, M. i WEIS, L. (eds.). *Silenced voices, extraordinary conversations: Re-imagining schools*. Nova York: Teachers College Press, 2003. ISBN 0807742848
- FREIRE, P. *Pedagogy of the oppressed*. Londres: Penguin, 1972. ISBN 978-0722072059
- FREIRE, P. *Pedagogy of hope*. Nova York: Continuum, 1994. ISBN 978-1472533401
- GAMBLE, D. i WEIL, M. *Community practice skills: Local to global perspectives*. Nova York: Columbia University Press, 2010. ISBN 978-0231520928
- GARLAND, D. R.; MYERS, D. M. i WOLFER, T. A. Social work with religious volunteers: Activating and sustaining community involvement. *Social Work*, 53 (2008), 255-265. ISBN 978-0830839711
- GARRET, P. “Social work in a ‘Broken Society’”, en *European Journal of Social Work*, 14 (2011), 281-286. ISBN 1-847429605
- GARRET, P. “The Relevance of Bourdieu for social work: A reflection on obstacles and omissions”, en *Journal of Social Work*, 7 (2007), 357-381. ISSN 1468-0173
- HARDING, S. i SIMMONS, L. “Introduction: Economic justice, labor and community practice”, en *Journal of Community Practice*, 17 (2009), 1-10. ISBN 978-0415848404
- HOOKS, B. *Teaching community: A pedagogy of hope*. Nova York: Routledge, 2003. ISBN 978-0415968188
- ILO-IMF. (2010) *The challenges of growth, employment and social cohesion*. Oslo, Noruega: Joint ILO-IMF Conference in Cooperation with the Office of the Prime Minister of Norway. ISBN 978-9221241287
- ILO. *Global employment trends 2012*. Genève: International Labor Organization, 2012. ISBN 978-9721249245
- KENKEL, D. i COULING, M. “Child advocacy: A dialogue of inclusion”, en *Community Development Journal*, 41 (2006), 481-491. ISSN 0010-3802
- KLEIN, N. *The shock doctrine: The rise of disaster capitalism*. Nova York: Henry Holt and Company, 2009. ISBN 978-0312427993
- KRUGMAN, P. *The return of depression economics*. Nova York: W.W. Norton & Company, 2000. ISBN 978-0393320367

Bibliografia

- KRUMER-NEVO, K. i SIDI, M. "Writing against othering", en *Qualitative Inquiry*, 18 (2012), 299-309. ISSN 1077-8004
- KURZBAN, R. i LEARY, M. R. Evolutionary origins of stigmatization: The functions of social exclusion. *Psychological Bulletin*, 127 (2001), 187-208. ISSN 1939-1455
- MEMMI, A. *Dependent*. Boston, MA: Beacon Press, 1984. ISSN 0-8070-4300-1
- MERRIAM-WEBSTER. *The Merriam-Webster Dictionary*. Springfield, MA: Merriam-Webster, 2005. ISBN 978-0877791324
- MUIR, K.; FISHER, K. R.; ABELLO, D. i DADICH, A. "I didn't like just sittin' around all day": Facilitating social and community participation among people with mental illness and high levels of psychiatric disability", en *Journal of Social Policy*, 39 (2010), 375-391. ISSN 0047-2794
- O'LEARY, P.; TSUI, M.-S. i RUCH, G. "The boundaries of the social work relationship revisited: Towards a connected, inclusive and dynamic conceptualisation", en *British Journal of Social Work*. 2012. Extret de: <http://bjsw.oxfordjournals.org/content/early/2012/01/10/bjsw.bcr181.full.pdf+html> ISSN 0045-3102
- PAPERSON, L. "The postcolonial ghetto: Seeing her shape and his hand", en *Berkeley Review of Education*, 1 (2010), 5-34. ISSN 1947-5578
- PHETERSON, G. "Alliances between women: Overcoming internalized oppression and internalized domination", en L. A. R. BREWER (Ed.), *Bridges of Power: Women's Multicultural Alliances* (pàg. 34-48). Filadèlfia, PA: New Society Publishers, 1990. ISBN 978-0865711846
- Oxford University Press. *New Oxford American dictionary, 3rd edition*. Nova York: Oxford University Press, 2010. 978-0195170771
- PYKE, K. "What is internalized racial oppression and why don't we study it? Acknowledging racism's hidden injuries", en *Sociological Perspectives*, 53 (2010), 551-572. ISSN 0731-1214
- ROER, D. "University students with learning disabilities advocating for change", en *Disability and Rehabilitation*, 24 (2002), 914-924. ISSN 0963-8288
- ROSENFELD, J. M. i TARDIEU, B. *Artisans of democracy: How ordinary people, families in extreme poverty, and social institutions become allies to overcome social exclusion*. Lanham, MD: University Press of America, 2000. ISBN 0761816669
- SAVAIA, R. i WAISSMAN, M. *Formative Evaluation of Family Aid Centers*. Tel Aviv: Center for Evaluation of Human Services, 1997. (Hebreu)
- SILVER, H. i MILLER, S. M. "From poverty to social exclusion: Lessons from Europe", en C. HARTMAN (Ed.), *The Emerging Agenda: Poverty and Race in America* (pàg. 57-70). Lanham, MD: Lexington Books, 2006. ISBN 978-0739114193
- SOSS, J.; FORDING, R. i SCHRAM, S. *Disciplining the poor: Neoliberal paternalism and the persistent power of race*. Chicago, IL: University of Chicago, 2011. ISBN 978-0226768786
- STIGLITZ, J. E. "The Anatomy of a murder: Who killed America's economy?", en *Critical Review*, 21 (2009), 329-339. ISSN 0891-3811
- TAKET, A.; CRISP, B. R.; NEVILL, A.; LAMARO, G.; GRAMHAM, M. i BARTER-GODFREY, S. (Eds.). *Theorising social exclusion*. Londres: Routledge, 2009. ISBN 978-0415475846
- TAYLOR, J. B. *The financial crisis and the policy responses: An empirical analysis of what went wrong.*" NBER Working Paper 14631. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 2009. ISSN 1073-2489
- TORRES, C. A. i MORROW, R. A. *Reading Freire and Habermas: Critical pedagogy and transformative social change*. Nova York: Teachers College Press, 2002. ISSN 08077-4202-3
- UN. The world economic situation and prospects 2012: Update as of Mid-2012. Nova York: United Nation Publications, 2012. ISBN 978-9211091649
- http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_archive/2012wespupdate.pdf
- UNICEF. *Annual report 2011. Division of Policy and Practice*. Nova York: UNICEF, 2011. ISBN 978-9280645569
- VALENCIA, S. A. "Labor and capital in the current crisis", en *Critical Sociology*, 3 (2012), 205-219. ISSN 0896-9205
- WACQUANT, L. "Three steps to a historical anthropology of actually existing neoliberalism", en *Social Anthropology*, 20 (2012), 66-79. ISSN 0964-0282
- WEIL, M. *The handbook of community practice*. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2005. ISBN 978-1412987851

El paper del treball social en el context actual

Elisabet Bàrbara Sirera¹

Resum

Aquest article pretén ser una reflexió al voltant de la pràctica professional en treball social. El context de crisi econòmica i els actuals problemes socials obliguen una professió com la nostra a pensar quin és el nostre paper i quines metodologies d'intervenció són les més adequades per a fer front a aquesta nova realitat.

Paraules clau: Cartera de serveis, acompanyament, transformació, instruments tècnics i metodològics, compromís, vincle, treball comunitari, treball en xarxa.

Per citar l'article: BÀRBARA SIRERA, Elisabet. El paper del treball social en el context actual. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 58-68. ISSN 0212-7210.

Abstract

This article aims to be a reflection on the professional practice of social work. The current economic crises and social problems oblige a profession such as Social Work to think about our role and the more suitable intervention methodologies to face this new reality.

Key words: Services portfolio, on-going support, transformation, technical and methodological instruments, commitment, bond, community work, work in a network.

---

¹Treballadora social i pedagoga. Directora del Centre de Serveis Socials Roquetes - Trinitat Nova - Canyelles. Institut Municipal de Serveis socials. Àrea de Qualitat de Vida, Igualtat i Esports. Ajuntament de Barcelona. betbarbara@gmail.com

Introducció

És un repte per a mi escriure un article sobre la nostra professió en el context actual. Després de més de vint anys d'experiència laboral, uns anys creixent, aprenent, compartint amb equips i professionals de referència... potser és la primera vegada que em plantejo el sentit de la nostra professió i intento donar resposta a preguntes com: quina és la nostra funció? Què vol dir acompanyar processos vitals? Què podem transformar? Què podem aportar els treballadors socials en aquest context de crisi on no es garanteix la cobertura d'unes necessitats mínimes a totes les persones? De quins instruments tècnics ens haurem de dotar no només per fer front a aquesta realitat sinó també per poder tenir un impacte positiu en aquestes situacions?

Després d'un temps de creixement i consolidació de la societat del benestar, arriba la crisi. Els equips professionals havíem pogut planificar i treballar amb criteris consensuats i evolucionar la intervenció des de l'"assistencialisme" a la justícia social. La crisi arriba i el desequilibri del sistema social ens obliga a plantejar-nos nous models d'intervenció.

D'entre totes les conseqüències que es deriven de la crisi econòmica, una d'important és l'exercici de repensar l'essència de cada professió. Aquest article em brinda l'oportunitat de compartir amb tots els lectors interrogants i reptes tot esperant que convidi a la reflexió.

Bases per a la reflexió

Tot i l'abast del títol que ens ocupa, vull centrar-me en dues qüestions que em semblen importants a títol de reflexió: el **marc**

legal i la **identitat de la nostra professió**. Cal contextualitzar la reflexió des del marc dels serveis socials bàsics, lloc on he desenvolupat bona part de la meua experiència laboral. La recerca del sentit de la nostra professió dins els paràmetres que el propi sistema ens estableix, intenta ser la clau de volta d'aquesta article. Quina contribució fem els treballadors socials en la millora de les situacions de pobresa i exclusió social i en la construcció del sistema de benestar social.

1. Del marc legal

Fem una mirada al passat més recent per veure d'on venim.

La llei 12/2007 de Serveis Socials de Catalunya va néixer en un moment en què era necessària un redefinició del sistema de serveis socials. Existia fins al moment un sistema força "assistencialista", amb una dotació de recursos públics molt insuficients per finançar el serveis, una coordinació feble o inexistent entre diverses administracions i entitats privades gestores de serveis socials, i sobretot un sistema de prestació de serveis molt burocratitzat i centralitzat (art. R. Nicolau. *RTS*, núm. 182). Aquell sistema deixava fora a moltes persones que no podien tenir accés al sistema per diversos motius.

La llei va voler avançar en el reconeixement del dret social de totes les persones. Va ordenar i regular una única xarxa de serveis socials de responsabilitat pública, incloent els serveis públics de la Generalitat i dels ajuntaments i consells comarcals, així com l'acreditació de serveis privats a donar prestacions garantides a totes les persones.

El repte de la nova llei va ser d'anar cap a un sistema "per a tothom" que tingués una determinada necessitat, amb independència de la seva situació econòmica i de mantenir el caràcter gratuït de la prestació. S'estableix la possibilitat del copagament en funció de la renda disponible però es tracta que des de l'Administració és doti de recursos suficients per a garantir la cohesió social.

Es va incloure en aquesta llei la Cartera de Serveis Socials, on es definia quines eren les prestacions que es garantien per a tota la població.

Recuperem alguns articles de la llei que ens permetran reflexionar sobre el tema que ens ocupa:

a) Centrem-nos en una de les parts d'aquesta llei que és la **dedicació que hi fa als professionals dels serveis socials**. Diu que el sistema públic de Serveis socials "...ha de tenir el personal suficient amb la formació, la titulació, els coneixements, l'estabilitat laboral, la capacitat, el reconeixement social i laboral i les aptituds que calguin per a garantir l'eficiència i l'eficàcia en la prestació dels serveis socials" (art.43.1)

El tercer punt d'aquest article 43 fa referència al/a la professional de referència, on s'esmenta específicament el/la treballador/a social.

Si aprofundim, trobem que es fa referència al treballador social en l'art. 26: "Amb la finalitat d'assolir els objectius que fixen els apartats 1 i 2, s'ha d'establir per reglament que cada persona o unitat de convivència que accedeixi a la xarxa de Serveis Socials d'Atenció Pública ha de tenir assignat un professional o una professional de referència, que preferentment

ha de ser el mateix, i que habitualment ha de ser un treballador o treballadora social dels serveis socials bàsics. El professional o la professional de referència té les funcions de canalitzar les diverses prestacions que la persona o la unitat de convivència necessita, vetllar per la globalitat de les intervencions i per la coordinació entre els equips professionals de serveis socials i les altres xarxes de benestar social, afavorir la presa de decisions i agilitzar-les".

b) De la llei, també en podríem destacar aspectes com **els drets o la deontologia professional**, a la qual hi dedica alguns articles, però en vull destacar un que em sembla d'importància cabdal pel que significa i que sovint hem oblidat en el decurs del seu desenvolupament com són les valoracions professionals.

Apareixen en aquesta llei articles que fan referència a: "la necessitat d'una valoració professional prèvia" per a les prestacions garantides (art.24.4) i "Les valoracions del personal professional dels serveis socials són vinculants pel que fa a l'assignació dels recursos públics disponibles, en els termes en que s'estableixi per reglament. Així mateix s'ha de garantir la intervenció professional necessària per a fer el seguiment de l'evolució de la situació personal o familiar objecte de l'atenció social" (art 44.3).

Un primera reflexió, doncs, hauria de ser fins a quin punt el desenvolupament d'una cartera de serveis, que si bé ha suposat un augment de recursos i prestacions pels ciutadans, ha influït negativament en el tipus d'intervenció del procés de la prestació del servei. I remarco la paraula *procés*. Fins a quin punt ha estat més important aconseguir el recurs per a una per-

sona que el procés que hem fet amb ella per aconseguir-ho.

Hem anat avançant cap a la gestió dels recursos, sovint viscuts pels ciutadans com un dret. Hem posat l'èmfasi en l'assignació del recurs i la nostra capacitat tècnica per a la gestió de serveis i prestacions. I ara ens trobem que, en aquest moment d'importants retallades, aconseguim ben pocs recursos per a la gent.

Per tant, el desenvolupament d'aquesta cartera de serveis ens ha abocat a un augment de tramitació de recursos i prestacions, posant l'energia i dedicació en el treball individualitzat amb l'objectiu de millorar el benestar de les persones. En certa manera, hem perdut aquella mirada més àmplia que els professionals podem tenir. I hem reduït la perspectiva sistèmica en la qual la importància de l'entorn i de la xarxa es posa en valor. Si ha estat així, no ens hem d'estranyar que al llarg d'aquests anys hagin perdut força les intervencions socials grupals i comunitàries. En aquests moments, es volen recuperar aquest tipus d'intervencions esperant que a partir d'elles puguem trobar noves solucions a noves necessitats socials greus que ens trobem. Anem amb compte, però, de no barrejar coses i no li demanem a una metodologia d'intervenció, a una manera de fer i construir societat, que doni resposta a una responsabilitat que ha de continuar sent de l'Administració. No ens confonguem altre cop!

En el marc d'aquesta llei, i, evidentment amb altres de tan o més importants com ha estat la Llei 39/2006, d'Atenció i Promoció a Persones en situació de Dependència (LAPAD), els professionals hem anat fent camí. Cada vegada atenem situacions més

complexes i més interconnectades. Amb un sistema de serveis socials que durant força temps ha pogut donar resposta a la ciutadania en forma de prestacions i serveis.

Però la raó de ser dels professionals del treball social va molt més enllà de la gestió d'aquests serveis. Tots ho sabem però potser ens hem oblidat, en certa manera, de vetllar per la nostra identitat dins d'aquest sistema.

■ Ara tenim un nou escenari, i en aquest nou context ens haurem de preocupar per saber què aporta el treball social a les polítiques públiques.

Ara tenim un nou escenari, i en aquest nou context ens haurem de preocupar per saber què aporta el treball social a les polítiques públiques. Els treballadors socials han de conviure amb els dilemes i contradiccions que suposa formar part d'un sistema i d'unes lleis que en aquests moments no garanteixen unes necessitats bàsiques com poden ser l'alimentació i l'habitatge.

Tenim una responsabilitat professional i alhora una oportunitat, per repensar el nostre paper i les nostres funcions en el sistema que tenim. Algunes coses no les hem d'inventar, les hem de rescatar de la nostra formació i de la nostra trajectòria professional. La dificultat recaurà en com les transformem per fer-les actuals i útils en el context actual.

Així doncs, haurem de veure quin diàleg s'estableix entre les institucions i els treballadors socials per poder pensar i participar en el sistema que tenim. Des d'al-

gus serveis concrets com és el cas dels serveis socials bàsics, l'actual pressió assistencial per la qual passen dificulta poder pensar en aquests diàlegs, i en canvi són d'importància cabdal per trobar sentit al dia a dia de la seva tasca.

Els professionals tenim la capacitat tècnica per poder intervenir i per poder emetre valoracions professionals al voltant de quines són aquelles pràctiques més adequades en cada moment. Per això cal que els treballadors tinguem una visió més àmplia del nostre dia a dia i que no ens quedem atrapats en les urgències i les situacions dels casos. Ens cal incorporar una certa visió sociològica i política per tal que les nostres valoracions tècniques no quedin minades per la casuística i prou. Ara bé, això no vol dir que se'ns demani que a partir de la nostra pràctica puguem i haguem de donar la resposta a unes situacions que requereixen una anàlisi més global i unes decisions polítiques preses en uns altres nivells. Poso l'exemple del PIRMI ja que és un tema de debat actual en el qual cal prendre decisions al respecte de si ens cal una prestació mínima garantida, de quines característiques i des d'on s'ha de gestionar. El debat no és fàcil i s'hauran de tenir en compte molts aspectes. En aquest tema, els treballadors socials hauran de tenir opinió. Som els professionals que hem de garantir la cobertura d'uniques necessitats bàsiques? O bé s'han de garantir des del sistema i el paper del TS ha de passar per acompanyar aquelles persones que amb prestació o sense requereixen ser ajudades en el seu procés de millora? És a dir, els professionals estem per aprovar o suspendre prestacions que al meu entendre han de ser drets dels ciutadans per

poder viure amb un mínim de dignitat? Els responsables de la gestió pública hauran de prendre decisions que definiran quin és el sistema de serveis socials que volen, i en tot cas la nostra pràctica professional ha de servir per donar valoracions tècniques que puguin ser incloses en aquestes decisions. Tenim, doncs, una coresponsabilitat clara tots els agents implicats, però cadascú ha d'assumir el seu paper. El catàleg de serveis ha de donar respostes concretes a necessitats existents, però caldrà diferenciar dos grans grups de necessitats. Aquelles que necessiten una valoració tècnica professional i que per tant la condició de ser donada o no dependrà d'aquesta valoració, i aquelles altres que s'han de fer des d'altres instàncies i que per tant són serveis i prestacions que garanteixen drets per als ciutadans.

No perdem de vista que la nostra formació ens dona elements per poder fer una intervenció social des de l'anàlisi, el diagnòstic participatiu del propi subjecte (individu o comunitat) i la gestió dels recursos necessaris. Per tant, estem parlant d'una intervenció integral i no parcialitzada com hem estat fent algunes vegades empesos per la necessitat viscuda des dels professionals de donar una resposta immediata.

Des de marcs formatius universitaris s'insisteix que el binomi demanda-resposta o necessitat-recurs cal analitzar-lo amb prudència. Però en canvi en la pràctica caiem sovint en l'exigència de donar una resposta immediata, que té a veure més amb l'angoixa del professional que necessita veure una resposta palpable i objectiva davant una necessitat. I si aquesta necessitat a sobre és una necessitat bàsica, no ens podem ni permetre el luxe de poder ana-

litzar. Ens exigim donar una resposta a la velocitat amb què l'usuari ens la demana.

Aquest és el context actual i des d'aquí haurem de repensar el nostre paper. Com diu Teresa Zamanillo en el seu article a la RTS, núm. 196: "Cal sortir de la llarga crisi d'identitat en què es troben els treballadors socials, cal fer alguna cosa. I no es coneix altre remei més que el de formar-se molt i constantment; el de mantenir la flama del coneixement per no intervenir amb instruments vells davant de problemes nous".

Cal, doncs, una formació permanent lligada a l'acció i la reflexió. De fet, és així com hem anat construint la nostra disciplina. I amb el suport d'altres disciplines socials i polítiques que ens ajudaran a crear metodologies de treball propi.

Des d'aquesta perspectiva caldrà pensar quins elements i conceptes, vells i nous, posem en valor per poder definir el nostre futur com a treballadors socials. Des de la pràctica professional em vénen al cap preguntes com: què vol dir acompanyar processos? Quines habilitats haurem de desenvolupar com a professionals?

Quines metodologies de treball hem de proposar per poder treballar de manera diferent? On recaurà el pes de la nostra intervenció? Quins espais de treball necessitem per poder repensar la professió i la nostra funció dins de les institucions?

Tot i la situació de crisi d'identitat en què ens movem el col·lectiu de treballadors socials, crec que, si fem una mirada al camí recorregut, hi trobem experiències professionals i pràctiques concretes d'intervenció i la gestació de noves pràctiques i metodologies de treball que ens donen pistes de com hem de continuar.

2. De la nostra identitat

Si en el punt anterior analitzàvem el rol de treballador social en el marc del context normatiu, ara es fa necessari reflexionar sobre la pròpia identitat dels treballadors socials i per tant fer una anàlisi sobre aquells instruments tècnics i metodològics que sustenten **la nostra professió**.

En primer lloc la capacitat de poder fer bons *diagnòstics* de les situacions. Tenim a descriure situacions, però cal saber interpretar els fets que se'ns presenten. Hem de poder interpretar el que el propi subjecte o comunitat no pot fer sol. Sovint necessita algú que des de la distància però amb la proximitat pugui ajudar a trobar aquells elements necessaris per començar un procés transformador. Sovint ens trobem treballant amb persones o entorns que no tenen la possibilitat de poder ser mirats i ajudats des d'un altre punt de vista. El treballador social ha de poder fer aquesta mirada que, conjuntament amb la mirada i capacitat del propi subjecte, pugui identificar la situació i definir el procés de canvi.

Certes inèrcies que tenen a veure amb la pressió assistencial no ens permeten, sovint, poder valorar amb els propis usuaris quin és el seu entorn i les seves potencialitats més enllà d'ells mateixos. És a dir, les necessitats són tan urgents que ens sembla que no podem donar-nos aquell temps per poder pensar amb quins recursos interns i externs compta aquell individu per poder refer la seva situació. Cal garantir allò immediat en primera instància. Però potser caldrà veure com es garanteix aquest immediat i com els professionals podem destinar temps a fer aquests pro-

cessos amb els individus. L'experiència ens diu que sovint garantir allò immediat no ens assegura una canvi en la situació.

Això no vol dir, ni desmerèixer, ni que no puguem dedicar temps a la gestió d'aquells recursos necessaris, però sí que caldrà redimensionar el temps i energia que dediquem a cada cosa. La gestió pot ser feta per nosaltres, i també per altres professionals, però l'acompanyament de les persones i comunitats cap a un procés de canvi és fonamental de la nostra professió.

Caldrà, doncs, rescatar el valor d'instruments que tenim com *l'entrevista*, que fem servir diàriament i ja no se li dóna la importància que té. L'entrevista és un espai concret i un temps determinat on es creen els vincles amb els subjectes que intervenim. Les institucions donen valor al nombre d'entrevistes fetes, però cal reclamar el valor que té la pròpia entrevista. És el lloc on es dóna el vincle amb les persones, element indispensable per poder-hi treballar conjuntament. Si no hi ha vincle entre professional i usuari no hi haurà cap procés transformador. L'entrevista et permet conèixer i alhora produir canvis. I els canvis i efectes són per a ambdues parts.

■ Les entrevistes s'han institucionalitzat i el despatx ha passat a ser la pròpia concepció de lloc d'atenció. Ens haurem d'obrir i ser sensibles a buscar altres escenaris i noves maneres de fer entrevistes.

Les entrevistes s'han institucionalitzat i el despatx ha passat a ser la pròpia concepció de lloc d'atenció. Ens haurem

d'obrir i ser sensibles a buscar altres escenaris i noves maneres de fer entrevistes. Al carrer, als espais socials de la gent. Són hàbitats que si bé poden crear inseguretats als professionals, alhora ens poden donar oportunitats d'intervenció diferents de les que ens dóna l'espai d'un despatx amb una taula entre nosaltres i l'usuari. Haurem de pensar altres maneres creatives d'apropar-nos al ciutadà. Aquesta nova concepció ens porta a una redefinició necessària de les relacions de poder que s'estableixen entre els professionals i els usuaris dels serveis.

Un altre instrument important són els *registres* i els *informes socials*. Escriure suposa posar paraules concretes a allò que observem. Estem acostumats a descriure el que veiem, però caldrà fer esforços per recuperar registres que incloguin les interpretacions del que veiem. Tal com s'ha dit abans, en treball social hem anat construint la nostra professió en base a la pràctica i la reflexió de la pràctica, i això ens ha permès avançar. Per això és important posar en valor la pràctica de la nostra intervenció. Com més escriguem més material tindrem per poder reflexionar i fer recerca sobre les pròpies metodologies de treball. La rapidesa de les nostres intervencions i la manca de registre no ens han de fer perdre el potencial que té documentar el que fem.

El treball en equip és un altre element fonamental per poder treballar i fer front a la complexitat dels fenòmens socials. Els equips interdisciplinaris, amb visions des de disciplines diferents, som una plataforma privilegiada per poder entendre les problemàtiques socials des d'una perspectiva global i fer propostes de millora. Cal

definir espais de treball conjunt i cal treballar per fomentar les habilitats personals i professionals necessàries perquè es pugui desenvolupar. Hi ha un antic proverbi africà que recull amb molta exactitud la meua filosofia al voltant de l'equip i la seva importància: “Sols avancem més de pressa però junts arribem més lluny”. Arribarem allà on siguem capaços d'arribar entre tots.

Els treballadors socials tenim la sort de poder compartir la nostra tasca amb disciplines cosines germanes, però cal també que nosaltres mateixos siguem conscients de les nostres aportacions i límits en aquesta tasca comuna. En cada realitat concreta, els equips de treball hauran de definir quines són aquestes possibilitats de treball en equip, tenint en compte les potencialitats i dificultats dels seus membres, el moment de cada equip, els encàrrecs, l'entorn més immediat i la capacitat de lideratge de l'equip, entre altres factors.

Els treballadors socials ens hem format per tenir les habilitats socials i comunicatives necessàries per poder participar i ser motors d'aquests processos de treball. La capacitat d'escolta, l'empatia i l'ús del llenguatge adequat per poder comunicar-nos de diferent manera en diverses situacions són propis de la nostra professió. L'aportació del treball social al treball en equip ve definida, doncs, per les característiques de la nostra professió i per la necessitat de sumar altres mirades en els processos de diagnòstic i de transformació de la realitat. Formem part d'aquests processos de treball i sovint desenvolupem tasques de lideratge al voltant dels equips.

Si estem parlant d'aquells instruments metodològics que aportem els treballadors socials és obligat fer referència al *treball*

comunitari. Com deia al principi de l'article, des dels serveis públics hem anat perdent espai en les pràctiques comunitàries a favor de les atencions individualitzades. Segurament calia posar energia en el desenvolupament d'un sistema de serveis socials on el treball comunitari ha quedat en segon terme. Per què? Potser perquè per veure resultats d'aquests tipus d'intervenció cal esperar a mitjà-llarg termini, i moltes vegades s'ha prioritzat tenir resultats més immediats. Cal fer, però, també autocrítica, i potser no hem dedicat prou temps a elaborar instruments d'avaluació per poder posar en valor i justificar els resultats obtinguts de caire preventiu i de desenvolupament de la comunitat i els efectes transformadors a escala individual.

Els treballadors socials hem perdut pràctica en aquests tipus d'intervencions, i moltes vegades les han desenvolupat altres professionals, sobretot quan parlem dels serveis públics, o bé per altres tipus d'organitzacions.

Ara, en moments de crisi, tornem a pensar en el treball necessari amb la comunitat i com des del treball social podem potenciar aquestes metodologies de treball. La força de la comunitat esdevé suport a les persones que hi pertanyen i alhora possibilita la transformació de relacions i de noves oportunitats entre els individus, i aquesta és la veritable capacitat de transformar la realitat social. Els treballadors socials tenim aquí un recorregut a fer. Tenim la formació per fer-ho i cal que rescatem les habilitats necessàries per poder intervenir i promocionar aquest tipus d'intervenció. La comunitat és un subjecte d'intervenció que també cal acompanyar.

Tot i que no han estat les pràctiques per excel·lència al llarg d'aquests anys, sí que hi ha hagut diversos serveis que hem estat treballant conjuntament amb entitats i veïns per pensar junts com millorar les problemàtiques socioeconòmiques existents. Hem après a fer diagnòstics junts, a definir projectes i accions per a la millora de les condicions d'un barri. Hem treballat junts professionals i veïns, cadascú des del seu rol i des del seu lloc. Aquesta ha estat una tasca gratificant per a molts treballadors socials que hem tingut l'oportunitat de poder-la fer.

El treball comunitari ens fa replantejar novament les relacions de poder del nostre rol professional amb els subjectes d'intervenció. Per posar-se a treballar amb la comunitat cal trencar la idea que nosaltres tenim les respostes a les necessitats que ens plantegen. Al contrari, cal repensar quina és la nostra funció. Per poder treballar amb i per a la comunitat hem de poder entendre la nostra tasca com un agent més en el territori, però amb capacitat tècnica per ajudar a construir diagnòstics i dissenyar projectes d'intervenció.

És evident que necessitem ser creatius per trobar solucions possibles que millorin les condicions de vida i garanteixin un mínim benestar a les persones. Per poder trobar respostes creatives serà necessari fer un treball conjunt entre tots els agents implicats. El treball en xarxa entre els serveis i conjuntament amb la població pot possibilitar en aquests moments trobar vies de solució per organitzar-se, denunciar i afrontar les situacions de desigualtat i pobresa existents. En aquests moments estan sortint noves formes organitzatives de la societat civil, com són els moviment de mareas o de

■ **El treball en xarxa entre els serveis i conjuntament amb la població pot possibilitar en aquests moments trobar vies de solució per organitzar-se, denunciar i afrontar les situacions de desigualtat i pobresa existents.**

plataformes organitzatives com la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca (PAH) o el 15-M, que ens obliga a repensar com ens afecta i interpel·len els treballadors socials.

Això ens porta a poder reflexionar sobre un altre element metodològic, d'importància cabdal, que és la necessitat del *treball coordinat entre serveis i entitats* per poder fer front a les necessitats actuals. Per tant, de la coresponsabilitat entre el sector públic i privat i la societat civil. Sovint cataloguem de treball en xarxa algunes intervencions i projectes socials, però caldria definir bé què vol dir exactament. Treballar en xarxa no és treballar un al costat de l'altre per a una mateixa situació. Això seria massa fàcil per aconseguir quelcom que és més complicat. Treballar en coordinació amb altres no és una suma de mirades sinó la construcció d'una mirada conjunta. Sembla fàcil però en realitat no ho és. Cada professional de qualsevol entitat o servei parteix d'un marc propi de treball i d'uns encàrrecs concrets. Per poder intervenir conjuntament i produir els canvis desitjats, cal tenir uns objectius comuns i realitzar un procés conjunt d'intervenció en què cada part té un paper. Requereix l'esforç de "deconstruir" per tornar a construir la decisió de models i pràctiques a desenvolupar.

Per últim, una breu referència a la necessitat d'apropar el món de la teoria i el món de la pràctica en treball social. Els que treballem en el dia a dia dels problemes socials estem encara lluny dels que hi pensem. La distància es dona tant amb els àmbits universitaris com amb els que tenen responsabilitats polítiques i prenen les decisions. Hi ha hagut experiències de treball conjunt sempre amb una valoració molt positiva. La pròpia elaboració de la Llei de serveis socials n'és un exemple. O d'altres projectes entre serveis públics i el marc universitari. Als que som a primera línia ens cal oxigen per veure més enllà del dia a dia, i els que estan més lluny necessiten el nostre saber i la nostra pràctica per poder trobar noves maneres de treballar i noves metodologies que acabin orientant la pròpia pràctica.

A tall de conclusió

Podem dir que el treball social és un sistema integrat per valors, teoria i pràctica que s'interrelacionen.

El **treball social** es defineix, segons la Federació Internacional de Treballadors Socials i l'Associació Internacional d'Escoles de Treball Social (IASSW) com la professió "que promou el canvi social, la resolució de problemes en les relacions humanes i l'enfortiment i l'alliberament del poble, per incrementar el benestar. Mitjançant la utilització de teories sobre el comportament humà i els sistemes socials, el treball social intervé en els punts en els que les persones interactuen amb el seu entorn. Els principis dels drets Humans i la Justícia Social són fonamentals per al treball social" (definició traduïda).

Des d'aquest punt de vista, les nostres funcions aniran adreçades a posar tots aquells recursos i informació a l'abast d'aquelles persones que no els poden obtenir per si mateixes, potenciant al màxim la seva autonomia personal, el seu benestar i la seva vinculació en el territori.

Esdevenim, doncs, agents de canvi per a les persones i comunitats amb les quals treballem, acompanyant processos vitals a través d'una tasca educativa, comprensiva i compromesa amb les persones per contribuir a la millora de les seves situacions.

Permeteu-me fer una metàfora entre el món del treball social i el món de la construcció que ens pot ajudar a buscar el sentit i el camí de la nostra professió. Amb una visió molt simplista podem dir que en el món de la construcció hi ha paletes, arquitectes i urbanistes. Segurament els treballadors socials som una mica paletes quan esdevenim gestors de recursos tramitant ajudes i serveis. Som aquells operaris que aixequen parets, parets rectes i ben fetes però al final parets de maons. Però també tenim alguna cosa de la professió d'arquitectes. L'arquitecte dissenya cases i pensa com s'han de posar els maons en funció de qui ha de viure-hi. Quan acompanyem les persones a construir el seu procés d'autonomia i els ajudem a potenciar els seus propis recursos interns i externs, també creem noves realitats individuals o familiars. Per últim, podem esdevenir urbanistes. Persones que planifiquen i ajuden al desenvolupament dels pobles i les ciutats, de les societats. Quan amb tasques de planificació de polítiques públiques o de treball comunitari ajudem en el desenvolupament de la societat, treballant amb els diferents agents del terri-

tori, estem fent d'urbanistes que treballen per construir noves realitats socials. Avui és evident que els professionals del treball social han de tenir una mica de cada una d'aquestes dimensions, però cadascuna requereix entorns i eines diferents i ens obliguen a tenir unes mirades diferents al nostre entorn. Hem de superar el col·lapse de gestió actual per aixecar la mirada i buscar el mitjà i llarg termini, el procés per sobre del recurs per cobrir la demanda.

Aquí queden les meves reflexions al

voltant de la nostra pràctica professional, espero que puguin servir per seguir caminant i cercant plegats el sentit de la nostra professió. Crec que cal també una mirada enfora, al món europeu i internacional, per poder compartir i intercanviar bones pràctiques. Sense perdre de vista el nostre entorn més immediat, crec que hem de ser capaços de mirar una mica més enllà del nostre mèlic i seguir construint la nostra professió per tenir una visió més àmplia i oberta a nous aprenentatges.

Bibliografia

- NATIONAL INSTITUTE FOR SOCIAL WORK. *Trabajadores Sociales. Su papel y cometidos*. Madrid: Narcea Ediciones S.A., 1992. ISBN 9788427710023.
- NICOLAU, R. “Una valoració de la nova Llei de Serveis Socials”, en *RTS*, núm. 182 (2007). Barcelona: Col·legi Oficial Treball Social de Catalunya. ISSN 0212-7210.
- PORCEL, A. “El trabajo social en Cataluña en los años setenta”, en *RTS*, núm. 80 (1980). Barcelona: Asociación de Asistentes sociales. ISSN 0212-7210.
- RUBIOL, G. “La nova Llei de Serveis Socials de Catalunya i els professionals dels Serveis Socials”, en *RTS*, núm. 182 (2007). Barcelona: Col·legi Oficial Treball Social de Catalunya. ISSN 0212-7210.
- TRAVI, B. *La dimensión técnica-instrumental en Trabajo Social. Reflexiones y propuestas acerca de la entrevista, la observación y el informe social*. Editorial Espacio, 2006. ISBN 9789508022479.
- ZAMANILLO, T. “Saber y poder en trabajo social”, en *RTS* núm. 196 (2012). Barcelona: Col·legi Oficial Treball Social de Catalunya. ISSN 0212-7210.
- ZAMANILLO, T. “Las relaciones de poder en las profesiones de ayuda. Una cuestión ética de primer orden”, en *Revista internacional de Trabajo social y Bienestar*, AZARBE, núm. 1 (2012). Universitat de Múrcia. ISSN 2173-0512.
- ZAMANILLO, T. *Ética, teoría y técnica. La responsabilidad política del trabajo social*. Madrid: Talasa ediciones, 2011. ISBN 978-84-96266-37-7.

Anàlisi psico(pato)lògica del neoliberalisme

Antoni Talarn Caparros¹

Resum

Assumint una concepció de l'ésser humà com a ésser essencialment desitjant s'analitza el funcionament del capitalisme actual. S'argumenta que el sistema neoliberal és una disfunció psicopatològica del capitalisme i que, com tota malaltia, acaba perjudicant la majoria de l'organisme social. El capitalisme sense cap mena de regulació, emmalalteix, deixa de ser eficaç i eficient. Es descontrola i es comporta com un nen petit avariciós, addicte, pervers, psicopàtic, violent i delirant. La crisi actual no és només una qüestió econòmica, ha estat producte de la *cobdícia* d'uns quants i de *l'avarícia* de molts. Des d'una òptica semblant estudiem el fenomen de la corrupció. La conclusió final és que tot això que estem patint, el sistema capitalista actual, la crisi i la corrupció, no deixen de ser, en el fons, problemes de tipus psicològic.

Paraules clau: Desig, avarícia, neoliberalisme, crisi, corrupció.

Per citar l'article: TALARN, Antoni. Anàlisi psico(pato)lògica del neoliberalisme. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 69-77. ISSN 0212-7210.

Abstract

Current capitalism is analyzed assuming a conception of human beings as being essentially 'desiring beings'. We explain that the neoliberal system is a psychopathological dysfunction of capitalism and it ends up hurting most of the social organism, as every disease does. Capitalism without any regulation gets sick, ceases to be effective and efficient. It gets out of control and behaves like a little child: greedy, addict, perverse, psychopathic, violent and delirious. The current crisis is not only an economic issue; it is the result of the greed of a few and the avarice of many others. From a similar perspective, we study the corruption phenomenon. The final conclusion is that all of this we are suffering, the current capitalist system, the crisis and the corruption are, in essence, psychological problems.

Key words: Desire, avarice, neoliberalism, crisis, corruption.

¹ Doctor en Psicologia. Professor titular de Psicopatologia. Universitat de Barcelona. atalarn@ub.edu.

1. Introducció

Malgrat que no és gaire coneguda al nostre país, la *psicologia econòmica* és una disciplina que té una llarga tradició que s'inicia amb el mateix Adam Smith. Aquesta branca de la psicologia s'ocupa de l'estudi del comportament econòmic, tant individual com col·lectiu, en diferents contextos i en els seus components interactius, simbòlics i estructurals. La psicologia econòmica considera que en les qüestions crematístiques hi intervenen, com en tot el que fem les persones, variables d'ordre psicològic.

Efectivament, cal reconèixer que l'economia i l'ésser humà sempre han caminat de la mà. Des de l'origen de la humanitat i des de l'origen de cada individu, és a dir, tant ontogènicament com filogenèticament.

A *nivell ontogènic* resulta clar que en néixer, i també abans, experimentem dues sensacions diferents: *necessitat* o *satisfacció*, *mancança* o *plenitud*. Sensacions que tenen a veure amb *tenir* o *no tenir recursos*. És a dir, que molt aviat tenim unes, per així dir-ho, certes nocions d'economia.

És en aquesta economia inicial que inaugurem la *carència* i la *dependència*. Sense els altres moriríem en un tres i no res. Els altres ho *tenen tot* i nosaltres *res*; els altres *donen* i nosaltres *rebem*; els altres són *rics* i nosaltres *pobres*.

L'ésser humà és, doncs, per definició, un ésser *desitjant*, un ésser basat primordialment en el *desig*. Considerem que la paraula clau per entendre el que ens està passant avui dia, i potser el que ha passat al llarg de la història de la humanitat, és aquesta: *desig*.

Es podria pensar, però, que un cop satisfet el desig aquest es calma, i que quan

ens fem grans i implementem *l'ús de la raó*, aprenem a refrenar els nostres desitjos i a manar per damunt seu. Però això és veritat només en part i només per a alguns. L'ésser humà no només disposa de la raó per governar la seva vida. Viu també en el regne del simbolisme i la fantasia, i en aquest regne els desitjos no són mai del tot satisfets. Des del nostre punt de vista psicològic (no psicopatològic), el capitalisme arrencaria en aquest punt: *som éssers desitjants*.

Si ens ho mirem des de la *filogènesi*, cal recordar que vàrem passar de ser uns éssers caçadors i recol·lectors a ser una espècie *acumulativa*. Aquí el punt d'inflexió, segons sembla, va ser el descobriment de l'agricultura i de la ramaderia. Això va permetre canvis socials molt grans: assentament en un lloc fixe, increment de la natalitat, divisió del treball i, sobretot, *acumulació d'excedents*. Podem pensar, doncs, que, tot i que el capitalisme com a tal no apareix fins el segle XVII, la *tendència acumulativa* és molt anterior a aquesta data.

La conclusió que es deriva d'aquesta ràpida anàlisi evolutiva és que *som éssers desitjants, tant psíquica com socialment*. Sentim que ens calen recursos i tenim tendència a acumular recursos.

■ **La conclusió que es deriva d'aquesta ràpida anàlisi evolutiva és que *som éssers desitjants, tant psíquica com socialment*. Sentim que ens calen recursos i tenim tendència a acumular recursos.**

Establert aquest caràcter desitjant universal entren en joc dos sentiments molt

potents i que després ens donaran raó del perquè de les desviacions patològiques del capitalisme: *la cobdícia i l'avarícia*.

La cobdícia és el *desig de posseir*. Tot desig és *cobdiciós*, ja que el subjecte sent que li manca alguna cosa. *L'avarícia* és el desig de posseir però *acumulant i retenint per a un mateix*. *La cobdícia* tindria a veure amb la seguretat. Naixem indefensos i en notar-nos plens ens sentim millor. *L'avarícia* va més enllà. El nen és naturalment cobdiciós però ja de ben petit és també avariós. Podríem pensar això en termes de *gana* i *voracitat*. *La gana* és *cobdícia*, desig que cal satisfer; la *voracitat* és *avarícia*, desig que no s'atura, que mai en té prou.

En aquest sentit el diner juga un paper molt sofisticat. El diner es pot transformar gairebé en qualsevol cosa. És, per tant, objecte de cobdícia i avarícia ja que ens permet obtenir pràcticament tot allò que volem.

Es diu molt sovint que som una societat molt consumista (Lipovetsky, 2006), i és cert, fins i tot en temps de crisi. Ferrero (2009) relaciona hàbilment el consumisme d'objectes materials amb el *fetitxisme*. Defineix el fetitxe com un objecte carregat d'un poder que no té i que representa una absència, a més de ser un artefacte que té a veure amb la possessió. Posseir el fetitxe sembla voler dir la possessió del que el fetitxe representa.

Però com que tot fetitxe és la representació d'una absència, tard o d'hora acaba emergint allò real del fetitxe: darrere seu només hi ha un espai buit. Dit d'una altra manera: tot el consumisme (no *el consum*, que és un altra cosa) no és més que una

representació de les nostres mancances. Per això el consumisme mai no calma del tot el nostre desig.

2. Psicopatologia del sistema capitalista actual

Com que el capitalisme es basa en el desig i el desig provoca *cobdícia*, i fàcilment *avarícia*, el sistema cau molt sovint en la *patologia*. La malaltia del sistema capitalista és, en l'actualitat, el *neoliberalisme*.² El NL és com una mena de càncer del capitalisme.

Cal considerar que estem parlant d'un sistema, però darrere el sistema hi ha persones. El sistema no és viu per si mateix. El sistema capitalista actual el fem entre tots i podria ser millorable. Aquests trets patològics són el resultat de l'acció humana. Val a dir, però, que la ideologia neoliberal facilita que l'acció humana acabi produint aquests efectes.

Com que el sistema el fan les persones ens sembla apropiat parlar de *psicopatologia del sistema*. De fet la terminologia psicològica és abundant en el vocabulari dels economistes i per això sentim, tot sovint, expressions com ara: *els mercats estan eufòrics, es mouen amb nerviosisme o han perdut la confiança*.

De la mateixa manera que podríem dir, per entendre'ns, que la psicopatologia de les persones es dona quan aquestes perden el seu equilibri mental, podríem parlar de la *patologia d'un sistema* quan aquest perd l'equilibri i es mostra desfermat, incontrolable o perjudica la majoria. El sistema emmalalteix, per dir-ho així. El NL

²NL en endavant.

cau en excessos que són perjudicials per la majoria, hi cau molt sovint i amb molta intensitat.

Els símptomes que indiquen el desequilibri serien els següents:

1. El NL fomenta que moltes persones mostrin una conducta que podríem qualificar d'*addictiva*. Són com *toxicòmans dels diners*. Tot addicte té alguns mecanismes bàsics, a saber: A) Atorga a l'objecte de la seva addicció un *valor enorme* (ja sigui la droga, la compra, el treball o els diners); B) Té *tolerància*, és a dir, cada vegada necessita més dosi per sentir-se a gust; c) Té *dependència*, no pot passar sense allò. D) Té *obsessió*, no pot parar de pensar en allò que li cal; E) Té *pèrdua de control*, no es pot limitar, no pot resistir la temptació; F) Fa *negacions*, és a dir, nega que tingui un problema. Potser no es forassenyat pensar que aquells que viuen segons aquest sistema fan exactament el mateix. Molts casos de corrupció, o sigui moltes persones corruptes, operen amb aquestes premisses.
2. El NL és *pervers*. En psicologia anomenem *perversió* a una forma de relació on l'altre no és vist com una totalitat sinó de manera fragmentària. S'entendrà millor si posem l'exemple d'una relació sexual perversa. En aquest tipus de relació A no té interès en B com a persona sinó com a *objecte*, i no pas com a *objecte sencer*, en la seva totalitat, sinó només en *alguna part de l'objecte*. Al NL li passa el mateix. No té interès en les persones, només té interès en els diners, el consum i el guany. Exemples no en falten: desnonaments, retallades en serveis bàsics, de la *Llei de Dependència*, etc.
3. El NL és *narcisista, psicopàtic i violent*. El *narcisista* està centrat només en ell mateix. No veu més enllà. Diem que algú és un *psicòpata* quan no té la més mínima capacitat de posar-se en el lloc de l'altre, quan no té empatia, quan no té angoixa ni sentiment de culpa o vergonya. I, per últim, diem que algú és *violent* quan s'imposa als altres per la força (*bruta o simbòlica*). No és una actitud narcisista dir, com sentim tan sovint, que no hi ha alternatives al sistema actual? Què podem dir dels governants que retallen les pensions? La gana al món és un acte de violència. Si hi ha gana és per falta d'empatia, no pas per falta d'aliments.
4. El NL té *trets psicòtics*. La psicosi es caracteritza, entre altres coses, perquè en alguns moments de la vida del pacient impera la irracionalitat. En el NL la irracionalitat és omnipresent. Per exemple quan es proposa un creixement sostingut i, per tant, sense límits. Això és com un *pensament delirant megalomaniac* podríem dir: *creixerem sempre, res no s'esgotarà, trobarem la solució per a tot*. Hi ha persones amb deliris megalomaniacs que es pensen que són molt poderosos i res els podrà aturar, el NL fa el mateix. Però l'activitat delirant no és l'únic signe d'irracionalitat que mostra el sistema. N'hi ha d'altres, a saber:
  - A) *No aprèn de l'experiència*. Per exemple: el capitalisme no sembla haver après res de les crisis anteriors, com la del 1929 o fins i tot la de les tulipes del 1637. Un altre exemple: sabem que les agències de qualificació varen ser responsables de la crisi en mentir descaradament sobre el valor real de certs productes financers.

Però aquestes agències continuen treballant com si res no hagués passat.

- B) *No fa previsions, només pensa a curt termini.* Només així es pot entendre que es dediquin pocs fons a educació i recerca. Això serà una condemna per al dia de demà, però ara sembla que tot va bé si es compleixen els objectius de dèficit. Un altre exemple: a Espanya, durant uns anys, es van construir més pisos que als EUA.
- C) *Rebutja la realitat de manera grollera.* Tot i que el planeta s'esgota es proposa un augment del consum. S'exporta un model fracassat a altres indrets. Es globalitza un model malalt. Els més rics són els que menys impostos paguen: les rendes de la SICAV paguen un 1%, la resta paguem entre un 15 i un 30%. D'altra banda, l'economia especulativa és 10 vegades superior a l'economia real. Oliveres (2009), Ramonet (2009) i Verdú (2009) coincideixen en la idea que la crisi financera és la conseqüència de la *desaparició dels diners* i no la desaparició del diner l'efecte de la crisi financera. La virtualització del diner és, en part, la responsable de la situació actual, ja que el 90% dels capitals que circulen pel món són transaccions que no es corresponen amb mercaderies. No és això un bon exemple de funcionament en procés primari?
- D) *No s'immuta per les contradiccions.* Es manté el mite que el mercat és lliure, però això no és cert, tots sabem que la presència d'oligopolis altera la relació oferta/demanda i manipula els preus. També es continua afirmant que els mercats s'autoregulen,

tot i que ara estem patint les conseqüències d'aquesta mentida. Es rescaten bancs però el crèdit no flueix. Ningú no sembla immutar-se. Sembla ben clar que el capitalisme no té capacitat de reflexió, ni d'autocrítica.

- E) *Fanatisme i radicalisme.* Tot allò que estigui en contra de les lleis del capitalisme és vist com una bajanada o antisistema. Sembla que s'ofengui una *feo* que es perpetri un *crimetal* (Orwell, 1949) El mercat és com un déu, una mena de *religió terrenal*. Ignacio Ramonet (1988) parla de *pensament únic*, aquell que és inqüestionable.

La conclusió a què podem arribar és molt senzilla: el capitalisme sense cap mena de regulació, emmalalteix. Deixa de ser eficaç i eficient. Es descontrola i es comporta com un nen petit avariciós, addicte, pervers, psicopàtic, violent i delirant. El NL fomenta una societat que sovint funciona amb arrogància, grandiositat, ambició desmesurada (*avarícia*), i sense empatia amb els més febles.

3. La crisi actual

Tots coneixem, més o menys, com va començar aquesta crisi. En la causa més immediata tenim les *hipoteques subprime*. Els bancs, per guanyar més i més (*avarícia*) donaven préstecs a dojo, es quedaven amb poc capital i revenien el deute a tercers, i així sense solució de continuïtat. Al final el que hi havia en joc era un *capital virtual*, no *real*. Mentrestant, les agències de qualificació mentien descaradament sobre el valor dels actius en joc.

Per tant, es pot afirmar que *la crisi és producte d'un desig desfermat, de l'avarícia d'uns*

quants. La irracionalitat impera quan es passa d'una economia real a una *economia de casino* (Barberà, 2013).

Ara bé, dit tot això, cal repensar si la crisi és només responsabilitat d'uns quants. Fins a quin punt alguns hi hem col·laborat? La resposta és que molts, a la nostra manera, hi hem col·laborat.

■ **No pot ser d'altra manera ja que aquests trets que hem comentat (*irracionalitat, addicció, perversitat, psicopatia i violència, que configuren el NL, i per tant la crisi actual*) en realitat són universals.**

No pot ser d'altra manera ja que aquests trets que hem comentat (*irracionalitat, addicció, perversitat, psicopatia i violència, que configuren el NL, i per tant la crisi actual*) en realitat són universals. El que no és universal és que es desfermin amb tanta *freqüència, duració i intensitat* com ha passat en aquesta crisi i en aquest sistema. Però cal assumir que, a un nivell més moderat, formen part de la naturalesa del psiquisme humà (en la nostra cultura) de la mateixa manera que ho fan l'amor, la creativitat, la curiositat o la sociabilitat.

Perquè és produeixi un fenomen tan enorme com el NL i la seva crisi cal la participació de moltíssima gent, no només dels dirigents econòmics o dels *brokers* embogits. Podríem dir el mateix d'altres fenòmens humans. La *religió* no és només cosa de predicadors i profetes; la *guerra* no depèn només de l'acció de polítics o la passió per el *futbol* no rau, únicament, en el fet que els jugadors ho fan molt bé. Quan un fenomen és tan enorme cal su-

posar que apel·la a quelcom que ens és inherent en certa mesura, a quelcom que és molt humà, a quelcom en què d'una manera o altra tots hi participem. La *religió* es basa en la necessitat humana de transcendir i superar la mort; la *guerra* en l'agressivitat que ens és pròpia com a espècie; la passió pel *futbol* en la necessitat d'identificar-nos amb herois i lluitadors.

Si parlem de la crisi com a fenomen humà hem de poder reconèixer que molts hi hem col·laborat. Quan diem molts ens referim especialment a la *classe mitjana*. Pensem que els més pobres difícilment hi podien participar. Ara bé, això no vol dir que no hi hagi diferents *graus de responsabilitat*. No és el mateix el *grau de responsabilitat* d'un polític, d'un empresari, d'un director de banc o d'un especulador, que el de un ciutadà de classe mitjana.

Tal com diu Vicente Verdú (2009):

¿Cómo sería posible aislar la disfunción del sistema capitalista de todas sus conjunciones, trenzados y adberencias al resto de los demás órganos del sistema político, moral, religioso, azaroso o sexual? ¿Cómo ignorar, a estas alturas, que el sistema capitalista se confunde con el alma de lo más real, físico y espiritual? (pág. 13). *En consecuencia, la discusión profesional sobre la naturaleza de los activos y las subprimes acaba siendo una polémica parcial dentro de un problema de envergadura ética, psíquica y neurótica...* (pág. 17). *La verdad es que los mercados financieros, lejos de ser monstruos que deberían ser devueltos a su gruta, son espejos de la humanidad y cada hora de cada día revelan la forma en que nos imaginamos a nosotros mismos y el mundo que nos rodea* (pág. 18). *No es la primera ocasión, ni será la última, en que el impulso especulativo caracteriza una*

época, ya sea la fiebre del oro, la expansión ferroviaria, o la euforia del petróleo. Las sucesivas crisis económicas de la historia poseen rasgos comunes emparentados con la furia, el afán de aventura, la ilusión por enriquecerse de golpe y los volubles enredos de la razón. Pero para que una burbuja financiera se forme no basta con el ansia y la astucia del especulador, sino que es indispensable la colaboración entusiasta de mucho público (pág. 74).

D'acord amb aquest autor considerem que la idea que hi ha bons i dolents, víctimes i culpables, és veritat però no tota la veritat. És massa senzilla per explicar un fenomen com el NL i la seva crisi. Fer-ho només amb aquests conceptes seria com explicar el nazisme dient que els alemanys van ser dolents o explicar que l'Àfrica és pobra perquè hi fa molta calor; ens cal una mica més de profunditat argumental.

Cal pensar, doncs, que en la mentalitat humana desitjant el sistema capitalista hi ha trobat un espai molt gran, gairebé tots volem consumir, tenir de tot, anar de pressa, estar segurs, guanyar més, comprar barat i vendre car.

Dit això, la conclusió és clara: la crisi actual no és només una qüestió econòmica, ha estat producte de la *cobdícia* d'uns quants i de l'*avarícia* de molts. Ha estat producte de la corrupció del capitalisme, un sistema que, com hem dit, és molt fàcil que emmalalteixi perquè conté la llavor que permet desfermar el desig.

4. La corrupció

Si acceptem la premissa de partida que diu que *tots som éssers desitjants*, també es podrà acceptar que a vegades fem trampes o mentim per satisfer els nostres desitjos.

■ **Quan el desig fa servir mètodes il·lícits per satisfer-se es produeix el fenomen de la corrupció. La deshonestedat, la il·legalitat, la mentida, l'opacitat i la trampa són els mitjans que el desig avariciós troba per satisfer-se i que configuren la corrupció.**

Quan el desig fa servir mètodes il·lícits per satisfer-se es produeix el fenomen de la corrupció. *La deshonestedat, la il·legalitat, la mentida, l'opacitat i la trampa* són els mitjans que el *desig avariciós* troba per satisfer-se i que configuren la corrupció.

Per això la corrupció es troba gairebé en tots els àmbits de la vida. En l'*econòmic* (empresaris i treballadors que fan trampes, estafes); en el *polític* (adjudicacions irregulars, sous en negre, tràfic d'influències); en l'*esportiu* (dopatge, partits amanyats per les apostes); en els *mitjans de comunicació* (mentides, mitges veritats, ocultacions); en el *científic* (dades falses, enganys de la indústria farmacèutica) i en molts d'altres. Naturalment el que estem dient *no justifica* la corrupció. Tan sols intentem mostrar amb quina facilitat es pot produir.

Les variables de l'equació de la corrupció són de dos tipus: *circumstancials* i *psicològiques*. Les circumstancials són: *poder, oportunitat* i *impunitat*. Les psicològiques són: *narcisisme* i *cinisme*.

Poder i corrupció és molt fàcil que vagin de la mà, ja que el poder dóna, molt sovint, l'oportunitat. Un altre aspecte que facilita la corrupció és la impunitat. És obvi que a Espanya el sistema judicial no funciona. En tots els anys de democràcia els

polítics espanyols no han fet res perquè tinguem un sistema judicial eficaç, que actui com una mena de *superjo extern* de veritat.

Donats el poder, l'oportunitat i la impunitat entra en joc el narcisisme. Sainz (2013) assenyala que el poder atrau les personalitats narcisistes. Cal ser un gran narcisista per menysprear l'altre i sentir-se autoritzat a fer qualsevol cosa. Cal ser un narcisista per pensar que ningú s'adonarà de les teves accions i que ningú no t'enxamparà mai. Aquí actua també el cinisme. Cinisme vol dir *poca vergonya en l'acte de mentir*. Cinisme també vol dir *interpretar un paper que és fals*.

Quan totes aquestes variables es combinen i entren en joc trobem l'empresari, el polític, el dirigent o el personatge públic amb actes de corrupció que ens poden costar d'entendre. Sovint són persones que ja gaudeixen d'un estatus privilegiat a nivell social i econòmic. *No els falta res*, podríem dir. Tenen salut, família, reben honors, viuen en cases luxoses, tenen reconeixement social i mediàtic. Ens podríem preguntar, per dir-ho així: *què més necessiten?* O allò de: *per a què en volen més?*

Sens dubte l'avarícia hi juga un paper fonamental en el seu desgavell de desig. Així, podem considerar la corrupció dels poderosos com *un estat alterat de consciència* i un *fenomen regressiu* amb forma de *voracitat* sense control. La raó deixa de manar i es confon *poder* amb *omnipotència narcisista*.

5. Conclusions

No és només la crisi el que ens afecta. És la crisi i el mateix sistema al que semblen destinats.

Tots pensem en els aturats, però també podem considerar el que els passa als

que encara tenen un lloc de treball. Sennet (2006) diu que l'ideal cultural del nou capitalisme és perjudicial per molta gent. Abans la feina representava una plataforma en la que la persona es podia assentar, desenvolupant el seu talent i un compromís a llarg termini. Avui, en les estructures flexibles i canviants de la nova economia, se'ns demana que ens vinculem a curt termini, que improvisem contínuament i que ens reciclem de manera permanent. En un món laboral tan canviant i exigent el *fantasma de la inutilitat* (Sennet, 2006) afecta vells de 40 anys, les habilitats dels quals es consideren ja obsoletes. El servei, l'antiguitat o l'experiència no són valorats com abans. El joves resulten més barats, flexibles, mòbils i menys problemàtics. Aquesta dinàmica col·loca en situació de risc una part molt important de la població, sobretot la classe mitjana i els treballadors qualificats. La crisi ha empitjorat aquestes condicions, ja funestes de per sí, i condemna milions de treballadors d'arreu del món al patiment i a la precarietat.

D'altra banda tot apunta a un veritable desmantellament de l'Estat del Benestar i a una sortida de la crisi que donarà com a resultat una societat semblant a la d'alguns països sud-americans: rics i pobres amb una classe mitjana molt ofegada.

I tot això que estem patint no deixen de ser, en el fons, problemes de tipus psicològic. Situacions derivades de comportaments que, al seu torn, esdevenen el producte d'actituds psicològiques profundes, basades en un desig avariciós i des preocupat vers els altres.

La pregunta que hom es formula, *què podem fer per canviar tot això?*, la deixarem pendent per a un treball posterior.

Bibliografia

- BARBERÀ, J. *S'ha acabat el bròquil*. Barcelona: B.S.A., 2013. ISBN: 978-8466652810.
- FERRERO, J. *Las experiencias del deseo. Eros y misos*. Barcelona: Anagrama, 2009. ISBN: 978-8433962911.
- LIPOVETSKY, G. *Le bonheur paradoxal*. Paris: Gallimard, 2006. Traducció castellana: *La felicidad paradójica. Ensayo sobre la sociedad de hiperconsumo*. Barcelona: Anagrama, 2007. ISBN: 978-8433962669.
- OLIVERES, A. *En qué mundo vivimos*. Barcelona: Icaria, 2009. ISBN: 978-8498880854.
- ORWELL, G. *Nineteen Eighty-Four*. Londres: Secker & Warburg, 1949. ISBN: 1-59540-432-5.
- RAMONET, I. (1998). "El pensamiento único", en Le Monde Diplomatique (Ed.): *Pensamiento crítico vs. pensamiento único*. Madrid: Debate, 1998. Pàg. 15-17. ISBN-978-8483061046.
- RAMONET, I. *La crisis del siglo*. Barcelona: Icaria, 2009. ISBN: 978-8498881127.
- SAINZ, F. Comunicació personal. 2013.
- SENNET, R. *The culture of new capitalism*. New Haven: Yale University, 2006. Traducció castellana: *La cultura del nuevo capitalismo*. Barcelona: Anagrama, 2006. ISBN: 978-8433962447
- VERDÚ, V. *El capitalismo funeral. La crisis o la tercera guerra mundial*. Barcelona: Anagrama, 2009. ISBN: 978-8433962935

L'omnipotència en la intervenció psicosocial

Luis Manuel Estalayo Martín¹

Resum

Es defensa la necessitat que els professionals de la intervenció psicosocial tinguin presents els afectes que generen els seus usuaris i els condicionants institucionals i personals en cada intervenció, per fer una praxi que inclogui permanentment l'anàlisi de dos aspectes, prevenint l'angoixa i el malestar professional.

Paraules clau: Intervenció psicosocial, angoixa, defensa, omnipotència.

Per citar l'article: ESTALAYO MARTIN, Luis Manuel. L'omnipotència en la intervenció psicosocial. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, n° 200, pàgines 78-83. ISSN 0212-7210.

Abstract

It is argued that professionals of psychosocial intervention need to be aware of the emotional impact that users have on them, as well as the institutional and personal conditionings in each intervention in order to perform a praxis that permanently includes the analysis of both aspects to prevent anguish and professional discomfort.

Key words: Psychosocial intervention, anguish, defense, omnipotence.

---

¹ Doctor en Psicologia, psicòleg clínic. lmestalayo@hotmail.com

Introducció

Els professionals de la intervenció psicosocial (treballadors socials, educadors o psicòlegs) s'enfronten quotidianament als símptomes socials, atenent una subclasse exclosa, de vegades durant generacions, dels suposats beneficis de les societats democràticoliberal. Són les “excepcions” del dia (el sense sostre, l'habitant del gueto, el desocupat permanent, etc.) com a símptoma del sistema universal del tardocapitalisme, per utilitzar termes de Slaavoj Zizek (2011).

El contacte directe i quotidià amb aquest “símptoma social” necessàriament mobilitza els afectes del professional i crea una urgència a donar solucions eficaces a les demandes. Però això no és fàcil (ni moltes vegades possible) perquè les demandes dels usuaris no són les úniques que pressionen el professional ni es produeixen aïllades en un món ideal on cada professional disposés de tots els recursos necessaris. Ben al contrari, les demandes es produeixen en un context sociopolític específic que condiciona enormement les possibles intervencions. Cada vegada hi ha menys recursos que pugui gestionar amb eficàcia el professional sense que això minvi l'eficàcia esperable de la seva intervenció.

Com si el professional pogués fer una praxi igualment eficaç en qualsevol context i sí, en no fer-ho, el fracàs depengués únicament d'ell. És com si les condicions de treball, els altres professionals i institucions de la xarxa i fins i tot la pròpia identitat professional s'anessin desdibuixant, creant cada vegada més unes condicions laborals properes a la impotència però es requerís del professional una resposta sem-

pre adequada, eficaç, i més ràpida. És a dir una resposta omnipotent davant la impotència.

En efecte, el paper assignat al professional apunta en nombroses ocasions a l'omnipotència, i el risc és assumir i intentar actuar-ho, perquè l'única sortida possible a aquest intent seria la insatisfacció inherent a la impossibilitat estructural de donar les respostes que es demanen. No obstant això, no és difícil intentar assumir aquest rol quan s'escolten relats de tant sofriment que commouen enormement i mobilitzen cap a la seva resolució.

Davant del sofriment humà és possible imaginar ideals de perfecció, somiar amb paradisos perduts per conquerir, però si un no té el poder atribuït a Déu, aquests ideals poden ser mortífers perquè excedeixen en molt les capacitats de qualsevol ésser humà. I és per això que assumir conscientment o inconscientment aquesta omnipotència assignada pot ser un element de vital importància en la salut del professional. Per això plantejo la importància de reflexionar sobre aquest mecanisme amb la finalitat d'evitar en la mesura que sigui possible les conseqüències negatives que pot implicar assumir-lo.

Què és l'omnipotència?

L'omnipotència és un mecanisme de defensa arcaic que consisteix en la creença que és possible un control totpoderós sobre l'objecte. El sistema bàsic de funcionament propi de l'omnipotència és característic del nadó, però també apareix en la mania, la psicosi i en el trastorn límit de la personalitat, per destacar només algun dels funcionaments psíquics on amb

més claredat es detecta aquest mecanisme. No obstant això, no es tracta d'un mecanisme exclusiu d'un funcionament psíquic patològic, sinó que pot donar-se ocasionalment en qualsevol subjecte.

Freud la defineix a *Tòtem i tabú* (1913) com una tècnica de la manera de pensament animista, on s'atribueix eficàcia al que es pensa i es representa afectivament, sense preocupar-se per saber si el que es pensa i representa està d'acord amb la realitat exterior. És com si el pensament tingués atribucions màgiques i pogués modificar la realitat sense tenir-ne en compte els condicionants.

Anna Freud (1982) descriu diferents motius que poden desencadenar el procés defensiu: l'angoixa davant el superjò, l'angoixa objectiva, l'angoixa davant la força de l'instint i la necessitat del jo de mantenir la seva síntesi. En la seva anàlisi vincula la negació infantil d'una realitat dolorosa i la transformació en el seu oposat com un mecanisme defensiu clàssic. És a dir, si la defensa s'activa és per contrarestar una realitat dolorosa, per intentar negar o compensar-la. En el cas específic de l'"omnipotència", es tractaria de negar la impossibilitat estructural de modificar la realitat a voluntat, creant un conjunt de fantasies que atribuirien al seu portador capacitats "màgiques" per solucionar qualsevol conflicte.

Hugo Bleichmar (1997) situa l'omnipotència al costat de la megalomania com a fantasia defensiva i compensatòria per intentar sortir d'estats emocionals d'angoixa narcisista (sentiment d'inferioritat, d'insatisfacció amb si mateix o de buit, desvitalització o impotència). És a dir que davant d'una situació que generi angoixa perquè

confronti el subjecte a les seves dificultats per afrontar-la i solucionar-la, pot activar el mecanisme defensiu de negar aquesta limitació, aquesta realitat dolorosa, amb la creació de representacions oposades d'un poder il·limitat.

Altres autors vinculen l'omnipotència directament amb processos institucionals. Per exemple A. Bauleo (1977) la relaciona amb la negació de situacions de tensió i pànic, sent la seva única contrapartida saludable l'elecció i acceptació de la pèrdua. És a dir, davant de situacions angoixants i de difícil solució, es tractaria d'acceptar les limitacions professionals per resoldre-les, sense que això impliqui en cap sentit inhibir-se de realitzar la millor praxi possible.

També J. Bleger emfatitza la necessitat d'analitzar les "fantasies messiàniques" que poden produir-se en el treball institucional i la seva incidència tant sobre el professional com sobre la tasca: "Com en tota institució, les tensions que promou la tasca afectaran les relacions personals i professionals entre els integrants de l'equip, i les mateixes al seu torn repercutiran indefectiblement sobre la tasca mateixa (...) el conflicte de la institució es reproduïx fàcilment dins de l'equip mateix, que actua necessàriament com a absorbent de tensions (...) Totes les fantasies màgiques i messiàniques de l'equip han de ser acuradament analitzades i resoltes, per aconseguir un treball eficient, ètica i científicament correcte o rigorós." (J. Bleger, 1984).

Més recentment, Manuela Utrilla (1998) analitza diferents situacions paradoxals que poden incloure el professional, i relaciona l'omnipotència amb una solució fallida, mentre que al professional se'l remunera perquè exerceixi aquesta omnipotència en-

cara que se l'ubiqui en una situació d'impotència perquè, òbviament, mai no podrà “fer-ho tot”.

Per a Manuela Utrilla l'omnipotència és també producte del desig de dominació del professional sobre els usuaris, que pot presentar-se sota els intents de controlar els altres, ordenant-los el que han de fer, decidint sobre les seves vides o imaginant que se'ls pot influir de manera il·limitada.

Així doncs, l'omnipotència és un mecanisme de defensa que pot sorgir en tots els professionals que ens dediquem a la intervenció psicosocial, com a intent de pal·liar el dolor que ens suposa l'escolta quotidiana de tant patiment i la impossibilitat de sufocar amb la celeritat i eficàcia que desitjaríem.

Cap a una intervenció eficaç

Parlar d'una “intervenció eficaç” al·ludeix tant, a la vegada i de manera indissoluble, a una pràctica adequada per solucionar les dificultats de l'usuari, com a una intervenció saludable per al professional.

Qualsevol professional de la intervenció psicosocial estarà d'acord en la conveniència de no encarnar la imatge del gran Redemptor. Qualsevol sap que no és fàcil multiplicar pans ni peixos. Però assumir, o no, una identitat no és només un tema de consciència i voluntat, no és un mer coneixement cognitiu. Ben al contrari, és un tema que sorgirà i ressorgirà repetidament per més que es pensi i analitzi, i per això convé repensar-ho en cada cas, en cada intervenció professional, amb l'objectiu de ser conscient de la seva incidència i efectes.

No ser conscients d'aquest mecanisme o ignorar-ne la importància, implica el risc

d'actuar-ho, repetint pràctiques desgastants i ineficaces. Aquesta repetició “del mateix” per un desig que es desconeix o es vol negar, recorda òbviament Sísif.

Efectivament, Sísif, el més astut dels mortals i el menys escrupolós, va rebre la còlera de Zeus i va ser condemnat a empènyer eternament una roca enorme fins a dalt d'un pendent. Tot just la roca arribava al cim, tornava a caure, impel·lida pel seu propi pes, i Sísif havia de tornar a començar.

Per això, si pretenem no repetir sempre els mateixos camins que condueixen a la insatisfacció i a l'angoixa, convé “despertar”, encara que de vegades assumir limitacions no sigui fàcil:

*“Tras el vivir y el soñar,
está lo que más importa:
Despertar.”*

(Antonio Machado)

El despertar professional, el camí cap a la seva capacitat resilient, parteix d'assumir que les característiques essencials en qualsevol intervenció se situen sempre i necessàriament entre el pensament animista/màgic (que inclou la improvisació omnipotent i messiànica) i l'elaboració.

L'elaboració implicaria fer un estudi situacional (M. Utrilla) de cada demanda, en què caldria aclarir les finalitats, els mitjans i les condicions del treball. Es tractaria d'analitzar en cada cas tant la demanda com les circumstàncies específiques que determinen les nostres condicions laborals i condicionen els possibles enquadraments a fer.

Des del meu punt de vista, mantenir l'**elaboració** com a objectiu professional es relaciona amb l'orientació cap a la “re-

lació” en el treball social de la qual va parlar F. Dubet (2006). Com se sap, aquest autor destaca tres orientacions generals dins del treball social: control, contracte i relació. La dimensió de control implica la idea de salvar les persones malgrat elles mateixes, atès que la urgència d'algunes situacions obliga a intervenir de manera autoritària. Seria un conegut accent policial en el treball social. Del costat del contracte sorgeix una paradoxa, ja que alguns usuaris no són capaços de controlar-se a si mateixos ni tenen recursos autònoms, o en tenen molt pocs, de manera que el contracte pot ser una ficció, i fins i tot una enganyifa. L'usuari passaria a ser un utilitarista cínic, obligat a entrar en el joc sense poder defugir la humiliació d'un contracte que en realitat no és un contracte.

Per això la dimensió de la **relació** és percebuda com allò prioritari de l'ofici, la seva dimensió més “autèntica” i aquella des d'on es poden obtenir resultats millors i més gratificants.

Al meu entendre la relació serà prioritària en tota intervenció sempre que s'atingui a regles i enquadraments no psicopàtics ni perversos. És a dir, sempre que parteixi d'una elaboració prèvia del professional que assumeixi les seves possibilitats reals d'intervenció i les seves limitacions, i pugui transmetre a l'usuari un enquadrament coherent, compartit i possible.

La relació professional no ha de ser un exercici de poder (poder per dominar), on es neguin els afectes o es reforcin senti-

ments confessionals. Perquè en aquest cas l'única conseqüència possible seria el mal-estar del professional, que se sentiria robotitzat i inoperant, inclòs en institucions apagades i sense vida.

L'alternativa és crear espais de reflexió permanent dins dels equips d'intervenció, on poder pensar i analitzar les demandes dels usuaris i vincular-les als recursos i possibilitats reals d'intervenció que puguin oferir-se. Es tracta de poder analitzar tant la situació dels demandants com la dels professionals en cada institució, amb la finalitat d'estudiar les possibilitats reals d'intervenció en cada cas, sense dissenyar intervencions ideals i, per tant, inabastables.

Per evitar les conseqüències negatives que poden implicar per al professional assumir rols omnipotents, és imprescindible limitar l'usuari, no acceptant sense més la seva demanda massiva sense reflexió, ni de bon tros la seva violència, sigui quina sigui. Tampoc s'ha d'admetre la demanda omnipotent d'altres professionals, és necessari prioritzar un treball de coordinació en xarxa que ajudi a clarificar i precisar els rols esperables de cada professional i institució.

Però per a això, per poder limitar “l'altre”, per poder enunciar un enquadrament de treball que assumeixi certes limitacions alhora que expressi els objectius possibles a aconseguir, el professional haurà de saber limitar internament, no assumint el rol assignat de “mare omnipotent” o de “salvador”, ni deixar-se arrossegar per la pena o l'angoixa.

Bibliografía

- BAULEO, A. *Contrainstitución y grupos*. Madrid: Fundamentos, 1977. ISBN: 978-8424502263.
- BLEGER, J. *Psicobiología y psicología institucional*. Buenos Aires: Paidós, 1984. ISBN: 978-9501251043.
- BLEICHMAR, H. *Avances en psicoterapia psicoanalítica*. Barcelona: Paidós, 1997. ISBN: 978-8449303944.
- DUBET, F. *El declive de la institución. Profesiones, sujetos e individuos en la modernidad*. Barcelona: Gedisa, 2006. ISBN: 978-8497840873.
- FREUD, A. *El yo y los mecanismos de defensa*. Barcelona: Paidós, 1982. ISBN: 978-75090245
- FREUD, S. *Tótem y tabú*. OC, vol. XIII. Buenos Aires: Amorrortu, 1913. ISBN: 978-9505185894.
- GRIMAL, P. *Diccionario de mitología griega y romana*. Barcelona: Paidós, 1991. ISBN: 978-8443322112.
- MACHADO, A. *Proverbios y cantares*. Madrid: Ed. Diario El País, 2003. ISBN: 978-8496677203.
- UTRILLA, M. *¿Son posibles las terapias en las instituciones?* Madrid: Biblioteca Nueva, 1998. ISBN: 978-8470305375.
- ZIZEK, S. *El acoso de las fantasías*. Madrid: Akal, 2011. ISBN: 978-8432314001.

La demolició controlada del Sistema d'Atenció a la Dependència

José Manuel Ramírez Navarro¹

Resum

La Llei de Promoció de l'Autonomia Personal i d'Atenció a les persones en situació de dependència ha aconseguit èxits importants que no hem de subestimar: s'han articulat nous sistemes en temps rècord, s'han fet més de dos milions de valoracions individuals i s'ha donat atenció a gairebé un milió de persones; a més la Llei 39/2006 ha posat en l'agenda pública i dels mitjans de comunicació al sistema de serveis socials, fins ara un gran oblidat. Però també coneixem els errors i els llasts: un sistema de finançament inadequat, insuficient i trampós; la disparitat en la gestió entre comunitats autònomes que provoca desigualtats territorials en l'exercici dels drets; l'abús de les prestacions econòmiques davant els serveis; la desatenció permanent a dues-centes mil persones, titulars de dret, que veuen com demoren seu expedient fins a límits desesperants o una manca de transparència informativa. El resultat d'abandonar aquesta política és obvi: destrucció de la xarxa de serveis, tancament d'empreses del sector, pèrdua de llocs de treball, descensos en la recaptació pública (retorns) i, com a única sortida per a les persones, el refugi en unes prestacions econòmiques cada vegada més miserables a les famílies que tinguin cura dels seus davant la impossibilitat de pagar serveis.

Paraules clau: Serveis Socials, autonomia personal, dependència, inversió social, Pla Individual d'Atenció.

Per citar l'article: RAMIREZ NAVARRO, José Manuel. La demolició controlada del Sistema d'Atenció a la Dependència. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 84-91. ISSN 0212-7210.

¹Treballador social. President de l'Associació de Directors i Gerents de Serveis Socials. directoressociales@hotmail.com

Abstract

Personal autonomy and Care for dependent persons Act has achieved important goals that we can not underestimate: new systems have been articulated in a very short time, more than 2 million individual assessments have been carried out and attention has been given to more than 1 million people. Moreover, 39/2006 Act has placed the usually forgotten social services in the public agenda and in the media. We are also aware of its failures: an inadequate, tricky and insufficient finance system; a different management in each region (autonomous communities) that has provoked inequality in people's rights; an abuse of economic benefits above the services; a permanent inattention to 200.000 people, holders of rights, whose files have been desperately delayed or a lack of informative transparency. Abandoning this policy has an obvious result: destruction of the services net, closure of sector companies, unemployment, decrease on public collection, and the only way out being the increasingly miserable economic benefits to help families take care of their own ones when facing the impossibility of paying services.

Key words: Social Services, personal autonomy, dependence, social investment, Individual Attention Plan.

Exordi

La Llei de Promoció de l'Autonomia Personal i d'Atenció a les persones en situació de Dependència suposa un nou espai de protecció social: si les dades avalen la incidència d'aquesta Llei, no menys importants són els efectes que té sobre la vida de les persones i sobre l'estructura i dinàmiques de la societat, a tots els seus nivells. Resulten evidents aquests efectes sobre la vida dels qui es troben en situació de dependència i sobre els que conviuen amb ells o s'han d'ocupar de les seves cures, no calen gaires arguments per sostenir aquesta afirmació. La Llei ha obert un escenari de protecció innovador que troba el seu desenvolupament en aquests set anys. Les prestacions i serveis que ha generat, malgrat les seves limitacions, supo-

sen un suport indubtable per al benestar de totes aquestes persones (els qui estiguin en situació de dependència i els seus cuidadors i convivents), i una seguretat de futur (ara en qüestió) per a qui encara no es trobi en aquesta situació.

És evident la importància d'aquesta Llei per al benestar, actual o futur, de totes les persones, que a més ha afegit un nou espai de protecció social; i, amb això, hem vist ampliat el nostre espai de llibertats, amb els conseqüents efectes sobre la vida personal, familiar i social. I aporta un altre efecte: "carta de normalitat" per als Serveis Socials, el Sistema en el marc del qual són gestionats els procediments, les prestacions i els serveis.

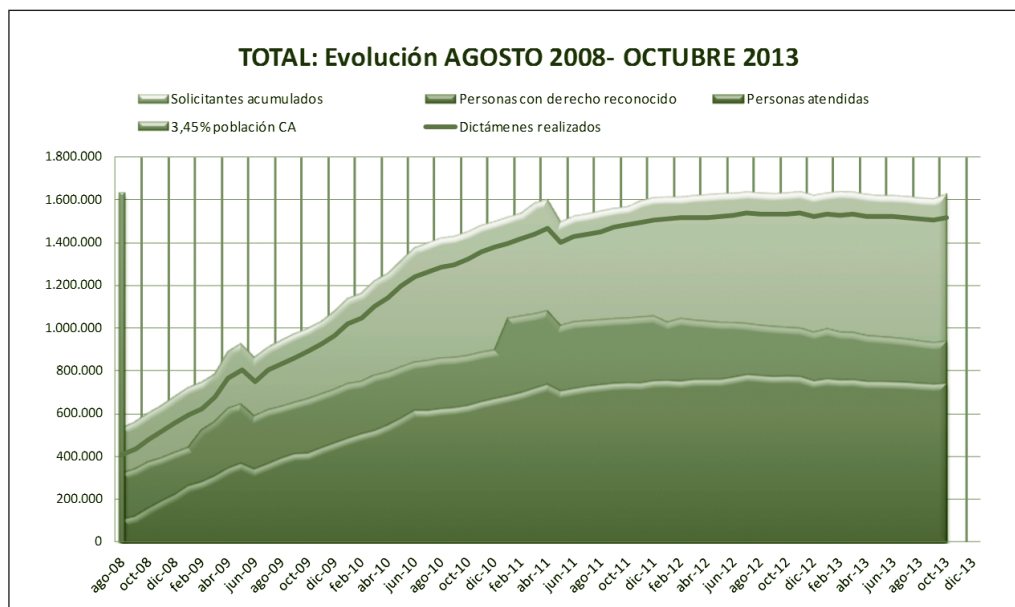
Així doncs, el Sistema per a l'Autonomia i l'Atenció a la Dependència no es configura com un sistema independent,

sinó com a part integrant del Sistema Públic de Serveis Socials, reforçant aquest àmbit de protecció com el Quart Pilar de l'Estat del Benestar. Recordem aquesta frase: totes les persones en situació de dependència són usuaris dels serveis socials, però no tots els usuaris dels serveis socials són persones en situació de dependència.

Els 7 anys de la Llei: les fases

Quatre aspectes especialment preocupants són crònics des del seu funcionament: els límits de la dependència, un model de finançament insuficient i territorialment injust, el sobredimensionament de la prestació econòmica per cuidadors familiars i la manca de transparència informativa. Quant al desenvolupament, podríem resumir-lo en quatre fases:

- 1a. Fase d'inici i desconcert:** transcorre des de l'aprovació de la Llei (desembre 2006) fins a un any després, i es produeix com a conseqüència del seu complex desenvolupament pel que fa a procediments, la diversitat d'administracions implicades i el complicat anoratge del nou sistema en les estructures del Sistema de Serveis Socials.
- 2a. Fase de consolidació i expansió:** transcorre des del principi del 2009 fins a finals de 2010, el desenvolupament del SAAD pel que fa a volum de gestió (sol·licituds, valoracions, PIA...) és frenètic i dinàmic.
- 3a. Fase de disminució i estancament:** s'inicia el maig de 2011 amb les eleccions autonòmiques, el SAAD pateix un alentiment o estancament en el ritme de sol·licituds, valoracions i beneficiaris. Durant l'any 2011 amb prou feines

FONT: Elaboració AEDYGSS a partir de dades oficials SAAD des d'1 d'agost del 2008 fins a 1 d'octubre del 2013.

es manté la taxa de reposició de beneficiaris i disminueix el nombre dels anomenats “grans dependents”.

4a. Fase de retrocés i demolició: s’inicia amb el mandat de Rajoy amb les primeres retallades de drets i de pressupost, i s’aguditzava amb el Reial Decret-Llei 20/2012, que suposa la pràctica destrucció del SAAD. En els darrers mesos de l’any ja no es manté la taxa de reposició de beneficiaris, les retallades en el pressupost es duen a terme en base als difunts, s’amplien els terminis per rebre atenció (2 anys i mig) i es retallen prestacions (15%) i pressupost (gairebé 1.000 milions d’euros anuals).

Retrocés i demolició programada de la Llei

El Govern d’Espanya ha reformat la Llei de dependència en tres ocasions: una per retallar drets (modificar el calendari de la Llei per retardar l’atenció dels anomenats dependents moderats al 2015), una altra per retallar despesa (suprimir el nivell acordat deixant d’ingressar –en un acte de deslleialtat institucional– a les CCAA un total de 283 milions d’euros), i la tercera va ser un atac demolidor en què va reformar 14 articles de la Llei a través del Reial Decret-Llei 20/2012, de 13 de juliol, en el qual com a més preocupant:

- Es redueix la quantia de les prestacions econòmiques per cures en l’entorn familiar en un 15 per 100, i afecta més de 400.000 persones.
- Se suspèn la incorporació de dependents amb Grau I (moderats) fins al juliol del 2015 i se simplifica la valoració (barem) a tres graus (sense nivells).
- S’incrementen les aportacions dels usuaris i els descomptes sobre les prestacions a percebre. El copagament incrementa de manera important les aportacions i afecta el patrimoni de les persones dependents.
- A canvi d’aquest sacrifici s’empitjoren les atencions i la intensitat dels serveis de proximitat, especialment de l’ajut a domicili.
- A més, es crea un termini suspensiu de dos anys per a la possible retroactivitat dels ajuts econòmics per cures en l’entorn.
- Se suspèn la retroactivitat d’aquestes prestacions per a aquelles persones que ja es trobaven en situació de generar drets per aquestes prestacions. Les quanties reportades es podran abonar per les administracions a terminis durant els propers vuit anys.
- S’eliminen les compatibilitats entre serveis. Això impedeix la complementarietat entre serveis i la necessària flexibilitat i atenció personalitzada a les persones dependents.
- Es “revisa” el model de cotitzacions dels cuidadors no professionals en l’entorn familiar. Aquesta revisió ha propiciat que gairebé 160.000 (94% dones) de les 170.000 per les quals es cotitzava en el règim especial de cuidadors/-es hagin deixat de cotitzar.
- En matèria de finançament del sistema, es redueixen en més d’un 13 per 100 les quanties a lliurar per part de l’Administració Central a les CCAA pel nivell mínim (quan el nivell acordat ja s’havia suprimit).
- La retallada que produeix puja (reco-

negut pel Ministeri) a gairebé 1.000 milions d'euros anuals que es deixen d'injectar al Sistema.

Evidències en la gestió: anàlisi diacrònica de les dades.

Considerant dades oficials aportades al sistema SAAD per les comunitats autònomes i en virtut de les anàlisis que semestralment fa l'Observatori Estatal per a la Dependència, es pot concloure que la implantació i el desenvolupament territorial és desigual, tant en procediments com en provisió de serveis/prestacions.

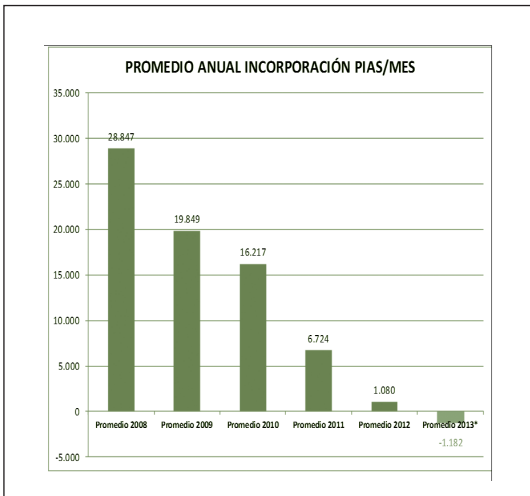
Sol·licituds. L'octubre de 2013 consten al SISAAD un total d'1.630.677 (el 3,4% de la població total espanyola). En relació amb el total de la població espanyola, després de set anys d'implantació de la Llei, 35 de cada 1.000 ciutadans/-es són sol·licitants en actiu d'atencions de dependència. Bé és cert que aquesta dada mitjana té gran variabilitat per CCAA. Les comunitats d'Andalusia i La Rioja amb 46 i 44 de cada 1.000 persones són les que més, i Canàries i el P. Valencià amb tan sols 18 i 20 de cada mil les que menys.

Valoracions. Fins a l'octubre del 2013 s'ha valorat la situació de dependència d'un total de 1.519.189 persones (3,2% de la població). I esperen ser valorades 111.480 persones que ho han sol·licitat i no se'ls ha dictaminat. Pel que fa al total de la població espanyola, després de set anys d'implantació de la Llei, 32 de cada 1.000 ciutadans/-es han estat actualment valorats. Considerant que la mitjana ha caigut estrepitosament, no

s'entén que en aquest darrer any aquesta dada no disminueixi.

Graus. El resultat d'aquestes valoracions l'octubre del 2013 és que el 24,4% de les persones valorades (370.600 persones) té un grau III –al juliol del 2012 eren un 26,83% de les persones valorades (412.970) les que tenien un grau III. La dependència severa –grau II– afectaria el 29,3% de les persones valorades (446.359), a mitjan 2012 afectava el 30,2% de les persones valorades (464.146 persones). Amb grau I és un 27,4% del total (416.983). Els dictaminats sense grau són 285.247, que representen el 18,8%. En els darrers mesos s'està produint una revisió brutal, i s'estan adjudicant graus per sota de l'obtingut a persones reconegudes oportunament amb graus superiors.

Programes Individuals d'Atenció (PIA). L'octubre del 2013 el total de resolucions PIA és de 742.435 (38.081 beneficiaris menys que al juliol del 2012). Resulta preocupant la tendència clarament decreixent, que delataria la manca de voluntat o de capacitat de les administracions per proporcionar atencions a les persones amb dret. Especialment preocupant resulta constatar que la taxa de reposició a escala estatal no s'hagi mantingut.

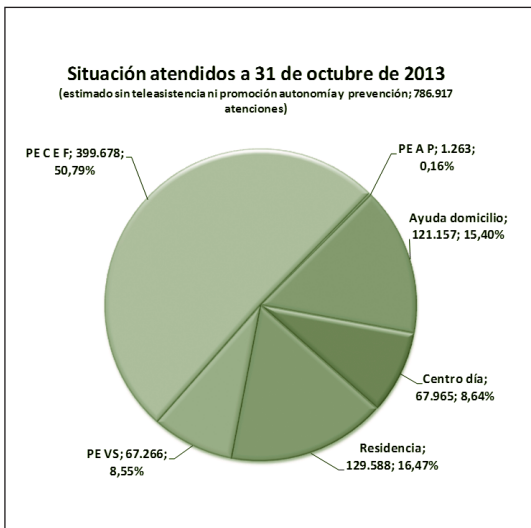
FONT: Elaboració AEDYGSS dades oficials SAAD 10/2013.

La mitjana de PIA mensuals durant aquests anys ha estat de 12.965 a Espanya. Durant el 2008, la mitjana mensual va ser de 28.847 resolucions PIA/mes. El 2009 aquesta mitjana va baixar a 19.849 resolucions/mes. La mitjana de resolucions el 2010 va baixar a 16.217/mes. El 2011 la mitjana va baixar a menys de la meitat que l'any anterior, 6.724/mes. El 2012 la mitjana mensual de PIA va ser de 1.080, i el 2013 són negatius, -1.182/mes.

Els llimbs de la dependència. Les desatencions l'octubre del 2013 són 200.074 persones que es troben als "limbs de la dependència", xifra que suposa el 21% de les persones que tenen reconegut el dret a ser ateses (940.642).

L'atenció segons prestacions i serveis

L'octubre del 2013 aquestes atencions es distribueixen de la manera següent:

FONT: Elaboració AEDYGSS amb dades oficials SAAD a 10/2013.

Disminució dels retorns esperats per la generació de feina. Es frena l'activitat empresarial del sector de les cures. Hi ha 399.678 persones cuidadores de familiars (93% dones) sotmeses a sobrecàrregues i que no tenen suports suficients (formació, respir i suport professional).

D'altra banda, els anomenats *serveis de proximitat* han tingut un desenvolupament escàs. Considerem serveis de proximitat dels centres de dia, l'Ajuda a Domicili i la Teleassistència. Les persones que reben aquest tipus de servei no constitueixen ni la quarta part de les persones amb PIA. L'atenció Residencial –la més professionalitzada i costosa– ha tingut un cert protagonisme, però en els darrers anys aquest protagonisme s'ha frenat.

Amb visió de futur...

Hi ha, almenys, tres raons poderoses per apostar decididament pel desenvolupament d'uns serveis socials adequats, quelcom en què el nostre país és clarament deficitari. La primera és que no ens podem permetre la desatenció. Aquesta Llei va ser promoguda i àmpliament consensuada al Parlament perquè les previsions de tipus estructural, fonamentalment demogràfiques i sanitàries, mostraven un futur amb milions de ciutadans en situació de fragilitat i amb necessitat de suports per poder viure plenament i dignament. A aquest raonament s'afegia un altre, menys difós però fonamental: la despesa sanitària espanyola en atencions a persones amb malalties cròniques, moltes de les quals causades per l'edat, segueix avançant de manera alarmant. El sistema sanitari públic espanyol és magnífic, eficaç i molt eficient en l'atenció primària i en l'atenció a aguts, però l'atenció a persones amb malaltia greu

i perllongada provoca un sobreesforç que mitigaria amb la intervenció d'altres sistemes més adequats. L'equació és òbvia: la desatenció en dependència provoca un increment enorme de la despesa sanitària. O si es prefereix: la inversió en atenció a la dependència genera estalvi sanitari.

La segona és la tan necessària reactivació econòmica. Responsables d'administracions públiques, empresaris del sector i professionals coincidim que el desenvolupament d'un sistema potent de serveis d'atenció a les persones dependents i a les famílies cuidadores configuraria un sector molt productiu i necessari dins la malme-sa economia espanyola. Aquests serveis generen una restitució econòmica pròxima al 40% de la despesa feta, amb una taxa de creació d'ocupació de més de 30 llocs de treball nets, estables i no deslocalitzables per milió invertit. Hi ha molts sectors de la nostra economia incapaços de llançar aquestes xifres.

Però la tercera raó és que és de justícia. És de justícia que tota persona pugui desenvolupar el seu projecte vital amb dignitat i amb perspectives de futur, per curt o limitat que aquest futur ens pugués semblar. És de justícia que es cuidi i es doni tot el respir possible a les famílies que assumeixen la immensa i impagable tasca de tenir cura dels seus amb tal intensitat que Espanya és la campiona dins l'espectre de l'OCDE: el 52% dels cuidadors familiars a Espanya ofereix una dedicació de més de 20 hores setmanals.

Bibliografía

- Gustavo García Herrero y José Manuel Ramírez Navarro (2008): Ley de promoción de la autonomía personal y atención a las personas en situación de dependencia- Análisis y comentarios. Editorial Certeza. Zaragoza. ISBN 978-84-96219-63-2.
- Hidalgo Lavié Alfredo (Coordinador) (2011): Trabajo Social en el ámbito de la Ley de Promoción de la Autonomía Personal y atención a las personas en situación de dependencia. Editorial UNED Y Netbiblo. ISBN 978-84-362-5973-5.
- Ramírez Navarro, José Manuel (2012). Informe de evolución de la Ley de Dependencia. Una Mirada a la realidad de la Región de Murcia. AZARBE Revista Internacional de Trabajo Social y Bienestar. Edit. Universidad de Murcia y edit.um. ISSN 2255-4955.

Cohesió social i treball. Reflexions al voltant de les conseqüències de la crisi econòmica

Xavier Miranda Ruche¹

Resum

Aquest article és una reflexió en relació amb les conseqüències socials generades per la destrucció d'ocupació i l'increment del treball precari que s'estan succeint en el nostre país, dins del context general de crisi econòmica. S'aprofundeix en la pèrdua de capacitat del treball i de les ocupacions laborals com a elements generadors de cohesió social, i s'apunta a la necessitat de repensar les iniciatives de foment de l'ocupació davant la metamorfosi social que s'està produint.

Paraules clau: Treball flexible, precarietat, integració, cohesió social, treball cívic.

Per citar l'article: MIRANDA RUCHE, Xavier. Cohesió social i treball. Reflexions al voltant de les conseqüències de la crisi econòmica. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 92-98. ISSN 0212-7210.

Abstract

This article is a reflection on social consequences of employment destruction and the increase of unstable jobs that is currently happening in our country. We deepen into the loss of labor capacity and labor occupations as elements of social cohesion and we point out the need to rethink initiatives to promote occupation to face the current social metamorphosis.

Key words: Flexible job, precariousness, integration, social cohesion, civic work.

---

¹ Treballador social i sociòleg. Delegat de Vinçle a Lleida. xmiranda@vinde.org.

Fa més de tres anys vaig escriure un article que es va publicar en aquesta mateixa revista (MIRANDA: 2009) en el qual provava d'analitzar aquells factors vinculats al món del treball i a la seva inserció, que contribuïen de manera positiva en la construcció de la identitat i del projecte vital d'alguns dels col·lectius objecte del treball social.

Abordava la centralitat del treball en els processos de rehabilitació social a partir de les reflexions pròpies sorgides de la intervenció professional en aquest àmbit i basat en algunes lectures teòriques a les quals feia referència.

En aquell moment ja apuntava el mal regust per haver aportat només una perspectiva parcial (la part positiva) en la relació treball i inserció social, ateses les abundants amenaces que presentava el món del treball, així com l'exclusió d'aquest món, per tal de convertir-se en un mecanisme potent de vulnerabilitat social.

Un temps després he pogut reprendre part d'aquelles idees per tal de tornar-les a considerar, amb l'objectiu d'actualitzar-les i incorporar-hi, des d'una perspectiva crítica, alguns dels nous elements d'anàlisi que tenim sobre la taula en l'actualitat.

Avui, desgraciadament, constatem com la tasca que es duu a terme per part dels dispositius d'inserció laboral, així com de les empreses d'inserció i els centres especials de treball que se situen en el marc del mercat de treball protegit, és encara més difícil i complexa que uns anys enrere.

El context socioeconòmic en el qual ens situem passa per una verificació feient

de la desintegració progressiva del treball com a experiència col·lectiva dins un marc institucional de garanties jurídiques i socials. Els estats, l'espanyol principalment però també bona part dels integrants en la Unió Europea, anuncien expectatives de millora dubtoses pel que fa a les dades de l'atur per als propers anys. Expectatives difícils de complir, més quan amb el sistema actual no ho poden garantir de primera mà.

Analitzant les dades quantitatives a Catalunya en relació amb les persones aturades, observem la gravetat de la situació. A una taxa d'atur situada en el 24%² en acabar l'any 2012, cal afegir-hi l'evolució de la població amb intensitat de treball baixa, és a dir, aquella en què els mesos treballats per tots els membres de la llar al llarg de l'any representen una proporció inferior a 0,20 en relació amb els que podrien haver treballat, que se situa en el 9,34%³ l'any 2011, gairebé cinc punts per sobre del que s'obtenia l'any 2008 a Catalunya.

El retrat de la pobresa al nostre país s'està eixamplant, i les situacions on aquesta s'agreuja i es cronifica són majors. Una dada que ens ho mostra és la taxa de pobresa o exclusió social obtinguda a partir de l'indicador AROPE (*At Risk of Poverty and/or Exclusion*), que recull la proporció de població que es troba, o bé en situació de risc de pobresa, o bé en situació de privació material severa, o bé que viu en llars amb intensitat de treball molt baixa. La xifra que s'obté a Catalunya referent a l'any 2011 és del 29,5%.⁴

² Font: Idescat.

³ Font: Idescat

⁴ Font: *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011.*

■ L'impacte de la crisi econòmica i la manca d'ocupació està afectant noves famílies que es troben immerses en circumstàncies de vulnerabilitat social pràcticament inimaginables uns anys enrere.

L'impacte de la crisi econòmica i la manca d'ocupació està afectant noves famílies que es troben immerses en circumstàncies de vulnerabilitat social pràcticament inimaginables uns anys enrere. A mode de mostra, entitats socials com Càritas (DARNELL *et al.*: 2011) alerten d'aquestes situacions cròniques, on l'índex de persones aturades que s'hi adrecen està augmentant de manera molt significativa.

Fins i tot trobem la paradoxa dels *working poor* (treballadors pobres), que són aquelles persones que tot i tenir una ocupació ho fan amb salaris tant baixos que no superen el llindar de pobresa. Aquest grup ja representava el 13,7%⁵ dels ocupats a Catalunya l'any 2010, més de cinc punts per sobre que la xifra mitjana obtinguda dels vint-i-set països de la Unió Europea.

Aquestes dades ens poden portar a qüestionar avui la centralitat del treball en relació a la capacitat d'integració social que aquest ha tingut en les darreres dècades, i sembla fins i tot pertinent preguntar-se si la feina pot ser avui la principal eina de promoció i dignificació davant les situacions de pobresa.

El model social ha estat absorbit per un sistema capitalista basat en la flexibili-

tat i la precarietat, el control dels mercats, la reducció salarial generalitzada i la terciarització com a característiques principals en el seu règim d'acumulació. El treball perd importància, el coneixement i el capital en guanyen.

Els estats i la política es mouen aquí en una vessant doble: ja sigui com a institucions que garanteixen la desregulació en favor d'una major competitivitat internacional, i/o com organitzacions clàssiques marcades per la rigidesa i la lentitud, incapaces de pactar i articular estratègies de correcció davant l'acceleració dels problemes socials causats per la volatilitat capitalista.

Així, la legitimitat del sistema en relació amb els seus valors, regles i actors socials es troba en profund qüestionament, en tant que no es garanteixen uns llindars mínims de benestar i alhora augmenta el nombre de ciutadans desaprofitats que van deixant de ser necessaris per al sistema econòmic i el mercat de treball. En aquest punt, la pèrdua progressiva de cohesió social esdevé un problema de primera magnitud.

Si durant la primera modernitat les conseqüències indesitjades del treball (alienació i explotació com a principals), van ser dignificades en la mesura que l'accés a una ocupació comportava unes dosis notables de seguretat derivades de l'obtenció dels drets de ciutadania i l'adquisició d'uns salaris que permetien situar-se per sobre dels llindars de pobresa, en l'actualitat aquesta situació pot estar quedant desfasada.

Sembla pertinent preguntar-se si la defensa d'una norma de plena ocupació en un món globalitzat com el d'avui és ja una

⁵ Font: Idescat i Eurostat (ECV i EU – SILC)

lluita perduda. En l'actualitat, les grans corporacions tenen més opcions de retirada cap a nous contextos territorials més "atractius" (BECK: 2002). Indrets que ofereixen unes noves condicions més favorables per al seu propi creixement productiu i financer.

En el seu conjunt, la tendència apunta cap a la pèrdua dels fonaments bàsics que han vingut estructurant la societat industrial de la primera modernitat. El pilar fonamental de l'Estat del Benestar, així com els drets de ciutadania, entren en una crisi profunda degut al trencament del contracte intergeneracional basat en la norma de la plena ocupació.

La precarietat laboral va perdre el seu caràcter marginal i es converteix en un fenomen àmpliament estès. L'increment descontrolat de les taxes d'atur recorda la paradoxa anunciada per Hannah Arendt ara fa unes dècades, en què anunciava que la societat laboral s'estava quedant sense feina.

L'anomenat treball fràgil (BECK: 2002) s'estén en forma de taca d'oli entre les classes mitjanes i populars. La inserció laboral, com a mal menor, en un mercat de treball que ofereix ocupacions totalment flexibilitzades no lliura els inserits de l'atomització ni de viure permanentment en la "corda fluixa". Aquesta inserció deixa de ser, en molts casos, sinònim d'integració i de possibilitat de desenvolupament personal i social.

El debilitament del treballador fràgil es va assimilant perillosament al debilitament que pateix aquell qui ja no aconsegueix incorporar-se al mercat de treball. La separació entre pobresa i treball sembla cada cop més difusa. La distància entre els es-

pais d'integració i els espais de vulnerabilitat es redueix.

Sennet (2000) parla de la destrucció sistemàtica de les bases per al desenvolupament personal a causa del capitalisme flexible, que deixa els individus amb biografies trencades i fragmentades sense orientacions i amb el caràcter corroït.

Les manifestacions de malestar social provocades per l'expulsió del mercat de treball i el debilitament de la capacitat econòmica, la pèrdua de qualitat de vida o el ressentiment i l'indignació davant la manca de justícia distributiva es presenten com alguns dels símptomes més significatius que pateix la ciutadania d'aquesta derivada.

A diferència del que es podria pensar, la nova societat del coneixement i la tecnologia, els avenços científics i la globalització, no estan comportant a curt termini un major acotament dels riscos. En canvi, en produeixen de nous a escala global, i per tant menys controlables dins l'esquema dels estats-nació.

El treball és precisament una de les institucions immerses en aquest context de risc. Si la societat que optava per la plena ocupació generava riscos calculats, la societat que ara opta pel treball flexible té unes dosis d'incertesa molt més difícils d'articular (BECK: 2002).

La introducció de la flexibilitat en les ocupacions comporta precarietat laboral. L'anomenat fenomen de *l'enderroc de la condició salarial* (CASTEL: 2004) es caracteritza precisament per l'afectació en la trajectòria vital de les persones, la dificultat de plantejar objectius a mitjà i llarg termini a nivell subjectiu, i la pèrdua de recursos i protecció social a nivell objectiu.

En aquesta situació esdevé extremada-

ment complexa la tasca de treballar en l'àmbit de la inserció laboral en el mercat de treball ordinari pels col·lectius atesos des del treball social en els diversos dispositius i serveis. En primer lloc, per la dificultat afegida d'integrar perfils amb baixa formació i escassa experiència laboral en un mercat que, lluny d'absorbir treballadors, manté una dinàmica d'expulsió des dels inicis de l'any 2007. En segon lloc, per la manca de significacions positives que ofereixen avui les ocupacions laborals en el projecte vital de les persones ateses.

Si en l'article que vaig escriure amb anterioritat feia referència a l'entramat d'associacions que podien redundar de manera positiva com a conseqüència de l'adquisició d'una ocupació, actualment caldria oferir la part menys amable d'aquesta adquisició.

Des d'una dimensió econòmica, els salaris no es converteixen automàticament en l'eina clau per satisfer les necessitats més bàsiques de la vida quotidiana. Com hem vist abans amb les dades referents als treballadors pobres, les compensacions monetàries derivades d'una ocupació són en alguns casos tan precàries que fins i tot aquestes necessitats poden no quedar cobertes per a un sector molt important de persones ocupades.

Alhora, aquesta reducció generalitzada de salaris afecten "a la baixa" totes aquelles situacions subjectes a la condició d'un treball, i que s'engloben com a drets de ciutadania social. Les prestacions contributives en són la màxima expressió.

Des d'una dimensió social, el treball està deixant d'aportar una estructura temporal i disciplinada dels temps (temps d'oci, temps familiar, temps de treball). La possi-

bilitat de desenvolupament personal alhora que d'adquisició d'una identitat professional i ciutadana esdevé difícil d'aconseguir. La temporalitat de les ocupacions fan complex l'arrelament personal, i les relacions d'interdependència entre companys de feina acostumen a ser menys consistents (SENNET: 2000).

La fragilitat de les ocupacions comporta una manca per orientar els propòsits individuals i les expectatives familiars, atès que aquesta fragilitat incideix significativament en la decisió respecte la vinculació territorial i les relacions socials estables. La desorientació laboral es converteix en un camp abonat per les inseguretats i les frustracions personals.

De ben segur caldrà que des del treball social es repensi com haurà de ser la nostra intervenció en el camp de la inserció laboral, si el que volem és ajudar les persones usuàries en edat activa, i per què no dir-ho també, ajudar-nos nosaltres mateixos a desenvolupar les capacitats que permetin una major autonomia personal i una millor qualitat de vida.

Caldrà repensar les possibilitats de revaloració de possibles noves formes de treball, fins i tot al marge del mercat de treball. Com apunta Subirats (2010) "sense negar que la inserció a través de l'ocupació seguirà sent un factor molt important en el camí per reconstruir un estatus de ciutadà complet, hem de recordar que si l'exclusió té una dimensió multifactorial i multidimensional, les formes d'inserció han de ser plurals".

Penso que davant el repte d'harmonitzar la caiguda de la societat laboral es fa necessari un doble esforç. El primer, de crítica social i pressió política per abordar

una situació d'emergència que deixa malmesos els projectes de vida de moltes persones, i de retruc la cohesió social. El segon passa per explorar projectes alternatius que plantegin noves fórmules d'integració sociolaboral significatives individualment i sostenibles col·lectivament.

Aquestes noves fórmules haurien de passar per recuperar el sentit humà i les potencialitats de les persones. En aquest sentit, algunes propostes han començat a teoritzar-se, com la d'Ulrich Beck (2003), que fa referència a la proposta de l'anomenat treball cívic. Sense que aquesta proposta, com apunta el mateix autor, es pugui considerar una fórmula miraculosa generadora d'un optimisme frívol, sí que pot contenir alguns elements inicials per a la nova recreació de valor social.

De manera molt sintètica, el treball cívic situaria en primer pla la vessant activa dels individus mitjançant la implicació autònoma i voluntària (no gratuïta ni obligatòria) en projectes cooperatius i autoorganitzats per al bé de tercers, no orientats al creixement, retribuïts de manera salarial (no com una ajuda o prestació) a partir de, entre d'altres, les mateixes fonts que financen les partides per desocupació, i que es desenvoluparien en contextos on es pugui estimular la participació crítica.

El treball cívic persegueix tres objectius. El primer passa per reduir els riscos generats per la reducció de l'ocupació, i

particularment fer front a l'atur de llarga durada. El segon objectiu prova de prevenir el descens en els ingressos, i per tant les situacions de precarietat econòmica. El tercer pretén suprimir la burocràcia vinculada a les situacions de pobresa.

El treball cívic no es presenta com una drecera a utilitzar solament per les persones en situació d'atur, sinó que es projecta també com una possibilitat de combinació entre el treball convencional i el treball cívic, i fins i tot que aquest serveixi com a qualificació per al treball convencional.

Organitzar aquesta implicació autònoma i voluntària i canalitzar-la en projectes tangibles socialment hauria d'anar liderat, segons Beck, a càrrec d'empreses del bé comú, perquè s'hauria de crear un contrapès (més imaginatiu, més espontani i més responsable) als agents que, com les administracions locals, els serveis d'ocupació o les mateixes entitats cíviques ja existents, han treballat en aquesta direcció.

En qualsevol cas, més enllà de les possibles vies alternatives com les que planteja Beck que segur que resten per explorar, el que cada cop és més constatable és la necessitat de repensar la intervenció social en l'àmbit de la inserció laboral. En aquesta transició ja en marxa, caldran moltes dosis d'imaginació i tenacitat per tal que en la nova configuració s'integri la possibilitat de dignificació de les persones a través d'unes activitats generadores de valor.

Bibliografia

- ALONSO, L. E. *Trabajo y ciudadanía*. Madrid: Trotta, 1999. ISBN 9788481643022.
- BECK, U. *La sociedad del riesgo: hacia una nueva modernidad*. Barcelona: Paidós, 1998. ISBN 8449304067.
- BECK, U. *Libertad o capitalismo. Conversaciones con Johannes Willms*. Barcelona: Paidós, 2002. ISBN 9788449312045.
- BECK, U. *Un nuevo mundo feliz: la precariedad del trabajo en la era de la globalización*. Barcelona: Paidós, 2003. ISBN 8449309689.
- CASTEL, R. *La inseguridad social. ¿Qué es estar protegido?* Buenos Aires: Manantial, 2004. ISBN 9875000787.
- DARNELL, M.; PLUJÀ, M. i SINTAS, M. “La crisi genera nous rostres de pobresa”, en *RTS*, núm. 194 (desembre 2011). Pàg. 26-31. ISSN 0212-7210.
- KÖHLER, H. D. i MARTÍN ARTILES, A. *Manual de la Sociología del trabajo y de las relaciones laborales*. Madrid: Delta Publicaciones, 2005. ISBN 9788496477018.
- MIRANDA, X. “La centralitat del treball en els processos de rehabilitació social”, en *RTS*, núm. 187 (agost 2009). Pàg. 105-110. ISSN 0212-7210.
- SENNET, R. *La corrosión del carácter*. Barcelona: Anagrama, 2000. ISBN 8433905902.
- SUBIRATS, J. “Les polítiques socials a Catalunya. Algunes reflexions en plena transformació social”, en *RTS*, núm. 191 (desembre 2010). Pàg. 9-19. ISSN 0212-7210.

El recurs som nosaltres

Coordinadors de l'article: **Albert Gavilan¹** i **Montserrat Llorens²**

Resum

Com els professionals del treball social de l'Ajuntament de Ripollet estem afrontant un canvi en la intervenció social davant la situació de crisi actual? Quines respostes personalitzades, preventives i comunitàries podrem oferir a la població vulnerable, a la població que pateix, a la població que està perdent els seus drets? Com podem oferir una atenció professional de qualitat? Som els professionals dels serveis socials bàsics un recurs per a la població atesa? Podem aconseguir amb la intervenció grupal un canvi en les persones que atenem? Podem potenciar les seves pròpies habilitats per afrontar les dificultats i aconseguir millorar la seva situació? La població atesa si li donem eines pot ser agent del seu propi canvi? I nosaltres, els professionals? Podem ser els acompanyants en aquest procés?

Paraules clau: Intervenció grupal; professionals de serveis socials; Serveis Socials Bàsics; professional com a recurs; empoderament.

Per citar l'article: GAVILAN, Albert; LLORENS, Montserrat. El recurs som nosaltres. Revista de Treball Social. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 99-105. ISSN 0212-7210.

Abstract

How are social workers in Ripollet's city hall facing an intervention change due to the current crises? What personal, preventive and communitarian responses can we offer to vulnerable people, to a suffering population, to people who are losing their rights? How can we offer a quality professional attention? Are professionals working in basic social services a resource for the attended people? Can we empower their own skills to face difficulties and improve their conditions? If we attend people by providing them with tools, can they promote change by themselves? And us, the professionals, can we offer an on-going support through this process?

Key words: Group intervention, social services' professionals, basic social services, professionals as a resource, empowerment.

¹ Educador Social. Equip de Serveis Socials Ajuntament de Ripollet. agavilant@ripollet.cat.

² Treballadora Social. Equip de Serveis Socials Ajuntament de Ripollet. mllorens@ripollet.cat.

Estat del Benestar Social?

Vivim moments de canvi, de fractura econòmica i social, de trencament de l'Estat del Benestar, de manca de confiança de la gent en els nostres governants i d'una tornada a situacions socioeconòmiques de patiment en moltes famílies treballadores que ja no es recordava. Aquesta crisi imposada pels poders econòmics amb la complaença dels nostres governants sembla l'excusa perfecta per reduir a la mínima expressió l'Estat del Benestar. Un model que amb tots els seus defectes intentava garantir la igualtat d'oportunitats a les persones amb uns serveis públics de qualitat, uns drets laborals justos i una millora en aspectes socials. Però també que sembla haver anestesià l'esperit crític de gran part de la població, que s'ha tornat immobilitista i individualista. En aquest marc tot sembla indicar que el propòsit és reduir a la mínima expressió la igualtat d'oportunitats, tornant a models on el sector privat és qui prendrà més força.

Els treballadors i educadors socials ja fa temps que atenem moltes famílies immerses en aquest nou escenari tan pervers on ja es pateixen de veritat els efectes d'aquestes retallades a tots els nivells. Les famílies que acudeixen als Serveis Socials vénen enfadades, desconcertades, buscant una solució o almenys quelcom que doni una llum al seu problema... en un moment en què la manca de recursos assistencials és una evidència. Moltes vegades encara surten de Serveis Socials més enfadades i desconcertades. La degradació social de moltes famílies és evident. La manca de feina i recursos econòmics degenera en problemes socials en moltes

famílies, i apareixen indicadors de risc de tot tipus.

Els professionals dels Serveis Socials constatem un canvi molt important en les principals problemàtiques ateses als Serveis Socials. En aquests moments els temes més tractats són l'economia familiar, la manca o recerca de feina i l'habitatge. Fa uns anys aquestes problemàtiques no eren les prioritàries. Evidentment això respon al moment de crisi econòmica que estem vivint.

El perfil d'un gran nombre d'usuaris atesos ha canviat molt en relació amb anys passats. Atenem moltes persones que es troben en situació d'atur i arriben als SSB perquè la manca de feina els està generant problemes econòmics, d'habitatge i d'altres que no havien patit mai. Són persones que inicialment no tenen problemes d'integració social, famílies ben estructurades, amb bons hàbits laborals, amb bon estat de salut general, etc. Amb capacitat de recuperació i que normalitzaran la seva situació general un cop tornin al món laboral. Lògicament són persones que no necessiten, en principi, una intervenció social de seguiment per canviar aspectes de la seva dinàmica familiar, però com més s'allargui la situació d'atur més risc hi haurà d'empitjorament d'alguns aspectes socio-familiars.

En la tramitació d'alguns ajuts assistencials (Programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció - PIRMI) ja es diferencia aquesta tipologia de famílies com situacions "laborals" o "no socials". Encara que tots coneixem que ara mateix no és un recurs efectiu perquè no és un ajut real ni immediat atès el retard de la Generalitat en la valoració, acceptació i pagament.

I això és molt greu perquè en molts casos parlem de famílies amb ingressos inexistent o mínims.

En relació amb el tema d'habitatge cal destacar la gravetat de moltes situacions ateses, de pèrdua del domicili familiar, i les poques alternatives existents. Cal tenir present que quan una família perd el seu habitatge com a conseqüència de la mala situació econòmica i endeutament, tampoc no gaudeix de gaires recursos per accedir a un nou habitatge. En els casos de subhasta del domicili familiar, generalment és l'entitat bancària qui es queda amb l'immoble, però continua reclamant a la família, gairebé de per vida, una part del capital pendent. D'aquesta manera els resultarà gairebé impossible accedir a un altre immoble en propietat, i tindran moltes dificultats per accedir a habitatges de lloguer en el mercat privat.

En els casos de lloguer, els preus per accedir a un nou arrendament són elevats, ja que el mercat immobiliari privat vol augmentar les garanties de cobrament: demana fiances i avals elevats, avals bancaris, assegurances vinculades, i exclou famílies d'economia fràgil o inestable. D'altra banda, el cost del lloguer a Ripollet és alt i no es disposa d'una borsa pública d'habitatge. Els recursos públics davant aquestes situacions tan greus són totalment insuficients i no poden donar resposta a situacions d'emergència social.

En la majoria d'ocasions es tornen a produir situacions no desitjades, com abandonar el territori, i algunes marginals, com el relloguer d'habitacions, ocupacions il·legals, l'amuntegament o l'accés a habitatges o locals sense condicions adequades. En alguns casos, quan la família ha pogut

trobar un nou habitatge de lloguer hem gestionat ajuts puntuals per garantir el seu accés a l'habitatge, prioritàriament famílies amb menors a càrrec.

La situació de crisi econòmica existent fa que moltes famílies ateses tinguin greus dificultats per cobrir necessitats bàsiques: alimentació i habitatge.

En relació amb els ajuts econòmics gestionats, observem que bona part han estat destinats a cobrir necessitats molt bàsiques de les famílies beneficiàries, com compra d'aliments, manteniment dels subministraments bàsics al domicili familiar (aigua i llum), o allotjament provisional davant la manca d'habitatge.

En el cas dels aliments s'han derivat famílies a Càritas i s'han entregat lots de Creu Roja, aplicant barems estrictes per tal de no duplicar ajuts i afavorir al màxim de famílies. Tot i així, aquests ajuts d'aliments no cobreixen les necessitats bàsiques d'una família.

Quan es produeixen situacions tan crítiques, de vegades traumàtiques per a les famílies, és freqüent que les relacions personals es vegin afectades, s'afebleix la qualitat de les relacions familiars, i augmenten els conflictes. Observem que es precipiten ruptures i es desencadenen trastorns de salut física o psíquica: ansietat, depressió, alcoholisme...

Cal destacar que aquestes situacions de precarietat socioeconòmica poden ser especialment difícils i complexes per a algunes famílies d'immigrants, ja que en molts casos poden tenir circumstàncies agreujants com l'absència de cap recurs de família extensa al país, la poca xarxa social al territori, la dificultat idiomàtica, el fet de ser famílies molt nombroses, o

les poques possibilitats de reinserció laboral dels caps de família per raó d'edat, poca qualificació laboral, experiència únicament en la construcció, etc. En el cas de les dones procedents de l'Àfrica es dona un problema important en la integració social en desconèixer l'idioma (ni català ni castellà) i per la manca de formació i experiència laboral aquí i en el país d'origen, centrant el seu rol familiar en la cura dels fills i la casa.

També destacaríem la situació de precarietat actual de moltes famílies monoparentals (principalment dones amb fills a càrrec). Els ingressos baixos procedents de prestacions d'atur o de contractes precaris de treball, el cost de l'habitatge i, en molts casos, les dificultats per cobrar la manutenció dels menors, ja que el progenitor no custodi també es pot trobar en situació econòmica precària, fan que siguin situacions crítiques que no poden cobrir les necessitats bàsiques.

El professional com a eina

En aquest marc professional l'única opció és ser imaginatiu i fer canvis per ser efectiu i millorar. La feina a Serveis Socials de Ripollet per part de treballadors socials i educadors socials estava molt centrada en l'entrevista directa amb les persones, amb la recerca de recursos assistencials que poguessin beneficiar la solució de la problemàtica exposada. És un recurs molt vàlid i efectiu per al treball social i evidentment en molts casos ha de continuar existint. Però en molts altres cal replantejar noves formes d'intervenció. Cal no cremar les persones i els mateixos professionals davant la manca de recursos...

■ Nosaltres ho plantejàvem des del punt de vista que el professional havia d'agafar més força com a eina. Ser ell el recurs.

Nosaltres ho plantejàvem des del punt de vista que el professional havia d'agafar més força com a eina. Ser ell el recurs. És a dir impulsar noves formes d'intervenció perquè els usuaris poguessin veure la seva situació difícil des d'un altre punt de vista, i nosaltres mateixos també. Valoràvem que calia incidir en diversos aspectes:

- Millorar les capacitats i habilitats personals per afrontar la situació de dificultat actual, fomentant l'esperit crític.
- Ser conscients que els recursos socials cada cop són més escassos i som el motor del nostre propi canvi.
- Millorar la comunicació a nivell personal i laboral.
- Suport a la recerca de feina, orientació i reinserció laboral.
- Augment de l'autoestima i de les relacions personals i familiars.
- Ampliar la xarxa social i el coneixement dels recursos de la comunitat.

Vam pensar que la formació de grups dinamitzats pels treballadors i educadors socials de l'equip podia ser una eina molt maca per poder treballar certs temes que es repetien en les entrevistes. Parlàvem de grups educatius/terapèutics on nosaltres mateixos seleccionàriem els assistents per la problemàtica detectada o fins i tot de vincular certs ajuts a l'assistència a aquests.

És evident que les hores de feina dels professionals són les que són, i per tant la preparació, realització i valoració dels

grups suposa una dedicació extra que anirà acompanyada d'una reducció d'hores d'entrevistes individualitzades. Un canvi en benefici de la qualitat i l'eficiència.

Treball en grups. Capacitació, autoestima, autoconeixement i esperit crític.

L'equip de serveis socials de Ripollet presenta un projecte de treball en grups amb l'objectiu de complementar la intervenció individualitzada, la més utilitzada fins ara, i així, millorar l'atenció als nostres usuaris.

Atesos els moments de crisi i manca de recursos assistencials que vivim, ens plantejem la renovació de la nostra intervenció per intentar aconseguir un canvi positiu en les persones que atenem, potenciant les seves pròpies habilitats per afrontar les dificultats i aconseguir millorar-ne la situació. Ells han de ser agents del seu propi canvi i nosaltres serem els acompanyants en aquest procés.

L'objectiu del grup és proporcionar eines i habilitats perquè siguin capaços d'introduir canvis a les seves vides que possibilitin la millora de la situació. Es potenciarà el grup com a recurs, ja que és un espai molt més ampli que una entrevista personal, on es poden tractar més temes i es poden enquir molt més amb les aportacions de tots els participants.

El projecte es va iniciar al maig del 2012 amb els Tallers d'educació infantil per a pares i mares. Aquests tallers, portats pels educadors socials, consistien en 2 grups d'unes 15 famílies que rebrien els xecs de Proinfància, gestionats des de Càritas, destinats a alimentació i higiene

per a nens de fins a 2 anys. Com a contraprestació a aquest ajut econòmic es va decidir fer participar als beneficiaris en uns tallers de 4 sessions per treballar diferents aspectes relacionats amb l'educació dels seus fills. Els temes tractats van ser: alimentació infantil, salut i desenvolupament infantil, importància del joc en el desenvolupament infantil, i recursos de la comunitat.

■ La metodologia de les sessions va ser bàsicament participativa. Les tècniques estaven orientades a fer que les famílies s'impliquessin de manera activa en les sessions i compartissin les seves experiències i coneixements.

La metodologia de les sessions va ser bàsicament participativa. Les tècniques estaven orientades a fer que les famílies s'impliquessin de manera activa en les sessions i compartissin les seves experiències i coneixements. Els educadors van dinamitzar les sessions amb la intenció clara de fomentar entre els participants compartir coneixements i dubtes. No des de la posició del que ho sap tot, sinó des de la posició de fomentar l'interès sobre coses importants en el desenvolupament dels nens i nenes. Vam poder constatar com d'aquesta manera la participació i comodat dels participants es va incrementar, compartint dubtes i problemes que mai no haguessin dit en una entrevista. Vam poder treballar en grup de manera relaxada aspectes que podrien evolucionar en indicadors de risc en infància.

Per altra banda les activitats pràctiques realitzades, com l'elaboració de papilles de fruita i verdura, els casos pràctics o el joc lliure amb els nens ens donen molta informació sobre quin aspecte s'ha de treballar amb cada família. Permet, a més, que cada participant posi en pràctica allò que ha après o comparteixi amb la resta els aspectes que més domina.

La valoració dels participants va ser molt positiva, i majoritàriament demanaven la possibilitat de continuar amb aquest tipus d'intervencions i poder ampliar els aspectes treballats; podem ampliar-ho a aspectes a tenir en compte amb infants de més edats. Aquest taller es va repetir amb tres grups més (45 famílies en total) durant el període gener-març de 2013. Durant el mes de novembre 2013 iniciarem novament tallers amb nous grups vinculats a l'ajut ProInfància de Càritas.

En la mateixa línia de treball es van posar en marxa dos grups més d'unes 15 persones durant el 2012, amb la denominació de Grups de suport i motivació per persones en situació d'atur, a càrrec de les treballadores socials del departament. Els temes de les quatre sessions van ser: comunicació i autoestima, habilitats personals i laborals, el reciclatge i el canvi, i la recerca de feina.

El primer grup es va destinar a aturats de llarga durada, famílies amb situacions econòmiques molt precàries. Cap de família amb experiència laboral però que des de fa temps es trobava aturat, amb prestacions d'atur esgotades i els ingressos molt escassos i totalment insuficients per fer front a totes les despeses familiars. Aquest grup va servir més per canalitzar el mal-estar que per als objectius inicialment pro-

posats, i es va decidir no fer una segona edició.

El segon grup es va destinar a famílies que fa molts anys que subsisteixen cobrant prestacions socials i es troben totalment fora del mercat laboral. Sense cap tipus de motivació per fer recerca laboral. Aquest va funcionar molt millor i va donar peu al projecte *Si l'estimes cuida't*. L'objectiu molt clar, aconseguir un millor desenvolupament personal. El treballador social com a eina per augmentar l'autoestima dels components, empoderar per tal que puguin fer canvis en la seva vida, millorar les relacions personals i familiars, i millorar la comunicació i ampliar la xarxa social.

Aquest projecte es planteja amb dos grups de treball diferenciats, un de famílies monomarentals i un altre amb dones amb problemes de salut crònics. Temes com autoconeixement i habilitats personals, autoestima i assertivitat, relaxació i control de l'estrès, la comunicació, hàbits saludables i alimentació, dona i salut, les relacions familiars, incorporació al món laboral...

És una forma de treballar aspectes socials molt profitosa per als usuaris i per als professionals. El treball en grup permet aprofundir en aspectes de motivació, autoestima, recursos i habilitats personals que difícilment es poden tractar i consolidar en les intervencions individuals que es duen a terme habitualment. En potenciar les xarxes socials, per poder passar de l'individual al col·lectiu, prevenim l'aïllament, una de les causes que pot portar a la marginació. A més, el treballador o educador social en aquest espai es converteix en perceptor de nombrosos aprenentatges per part dels usuaris que el fan millor professional.

Parlem del professional del treball social com a eina, com a acompanyant, com a dinamitzador del procés que cada persona pot fer per ser el motor del propi

canvi i on el grup i la xarxa social hi tenen un paper cabdal. I sobretot, com a potenciador de l'esperit crític, de lluita i de rebel·lar-se contra el propi destí.

Bibliografia

- BONET, J. V. *Sé amigo de ti mismo*. Manual de autoestima. Santander: SalTerra, 1994. ISBN 978-84-293-1133-4
- BROWN, A. *Treball de grup*. Barcelona: Pòrtic, 1988. ISBN 978-84-7306-350-0
- KISNERMAN, N. *Servicio social de grupo: una respuesta a nuestro tiempo*. Buenos Aires: Humanitas, 1973. ISBN 9789505820245.
- MIGALLÓN LOPEZOSA, P. i GÁLVEZ OCHOA, B. *Los grupos de mujeres. Metodología y contenido para el trabajo grupal de la autoestima*. Madrid: Ediciones Peninsular, 1999. ISBN 978-84-691-1175-8.
- ROSELL, T. "Trabajo Social de Grupo: grupos socioterapéuticos y socioeducativos", en *Cuadernos de Trabajo Social*, núm. 11. Madrid: Universidad Comptuense, 1997. ISSN 0214-0314.
- TORRABADELLA, P. *Cómo desarrollar la inteligencia emocional*. Barcelona: Integral, 2000. ISBN 978-84-7901-258-8.

Model evolutiu d'organització d'una comarca rural

Aplicacions pràctiques en el treball social

Maite Lecha Areny¹

Resum

En aquest article ens proposem aproximar-nos als requeriments que necessiten les organitzacions, i en concret la nostra comarca, per poder canviar els dissenys organitzatius per adaptar-se als nou context social i les afectacions en els equips professionals i en els serveis socials.

Paraules clau: Suports interns i externs, model evolutiu, elements de canvi, afectacions als serveis socials, supervisió, formació i recerca, treball en xarxa i millora contínua i qualitat.

Per citar l'article: LLECHA ARENY, Maite. Model evolutiu d'organització d'una comarca rural. Aplicacions pràctiques en el treball social. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº200, pàgines 106-114. ISSN 0212-7210.

Abstract

In this article we propose an approximation to organization' requirements, specially in our territory, to be able to change organization models in order to adapt them to the new social context and to its impact on professional teams and social services.

Key words: Internal and external support, evolution model, change elements, impact on social services, supervision, training and research, work in a network and permanent improvement, quality.

¹Treballadora social. Diploma en Funció Gerencial en Serveis Socials. Màster en Direcció Pública. Consell Comarcal la Segarra. mla@ccsegarra.cat.

Els models i dissenys organitzatius, per ser sostinguts en el temps, necessiten suports externs que amplifiquen les mirades i ens proporcionen senyals de moviment i canvis socials i suports interns que ens permetin disposar de moments d'estudi, de reflexió i de capacitat tècnica i de creixement personal per poder dissenyar estratègies organitzatives d'aplicació pràctica en el camp del treball social.

Jo us explico un model organitzatiu des d'una comarca de l'interior de Catalunya, la Segarra, un territori que presenta un paisatge natural amb evolució constant, on els colors de la terra i dels arbres ens assenyalen constantment el transcurs de les estacions de l'any i percebem vivament les inclemències del temps, el vent, la boira, la pluja que rarament cau, la neu que ens aïlla encara més de l'entorn, la calor sufocant... Sóc de l'opinió que aquest paisatge en evolució constant ens ajuda a estar amatents als senyals, en aquest cas els condicionants socials, per adaptar-nos al canvi, és allò que he anomenat al principi suports.

Aquests són els factors estructurals per fer-vos una aproximació més exacta de la comarca:

- *El territori*: es caracteritza per una dispersió geogràfica. Les persones viuen en 108 nuclis de població, agrupats en 21 municipis i amb extensió de 722 Km².
- *La població*: 23.365 persones, de les quals el 69,35% viu a les poblacions de Cervera i Guissona. Aquestes dues poblacions han crescut en els últims anys en 2000 persones Cervera, i en 3.424 Guissona, la qual presenta una

taxa de naixement per damunt de la mitjana de Catalunya. Aquest creixement s'ha produït majoritàriament amb persones immigrades.

Actualment Cervera presenta una taxa d'atur del 25%, en contrast amb Guissona, on és del 5,6%. La taxa d'atur total de la comarca és del 13,1%.

També trobem 9 municipis amb menys de 200 habitants, distribuïts en pobles agregats i masies aïllades on hi viu gent gran i gent envellida.

En aquest marc ens preguntem:

Quin és el repte i les principals dificultats per la prestació de serveis?

El principal repte és fer front a les *diferents realitats comarcals* tenint presents les dificultats següents:

- La mobilitat i una xarxa de transport públic deficient i amb horaris reduïts que condiciona la dependència del vehicle privat. Les persones tenen dificultats de mobilitat per accedir als serveis bàsics –sanitaris, educatius, serveis socials, així com per accedir a altres serveis de lleure, per formar-se, per buscar feina... Aquest és un factor de risc d'exclusió que perdura en el temps i que ha acompanyat els serveis socials en el seu model organitzatiu, com anirem veient al llarg de l'exposició.
- La concentració de serveis bàsics a Cervera i Guissona, i alhora una manca de serveis en relació amb les necessitats de la població, com ara oficina de treball, delegacions de serveis tributaris o de la seguretat social, especialitats mèdiques, serveis formatius per a persones adultes, que fa que municipis de fora comarca

que els disposen adquireixin més pes i rellevància.

- Divisions territorials de serveis que no són coincidents amb els límits de la comarca; són especialment destacables els judicials i els sanitaris.

Entrem ara a explicar l'evolució del nostre model organitzatiu, ens situem a l'any 2002. En aquells moments els serveis socials bàsics els formaven 3 treballadores socials, una de les quals amb funcions de coordinació/administració i una educadora social, i es feien atencions a la comarca en els municipis més grans, en concret a 4 que tenien més de 1.000 habitants, i a la resta s'hi anava segons la demanda del servei.

La cobertura era escassa i sense continuïtat.

Quins van ser els elements que varen precipitar i condicionar positivament un canvi de model que anomenem de primera generació?

L'existència de suport institucional, la col·laboració de la supervisió, juntament amb formació i recerca, van ser els eixos fonamentals perquè el canvi es pogués produir i sostenir en el temps.

Al mateix moment van confluïr dos condicionants que empenyien cap un canvi de model:

Condicionant extern: la comarca va ser objecte d'un creixement econòmic i demogràfic. L'economia local va precisar mà d'obra i es produí una arribada massiva d'immigrants i de diferents nacionalitats que inicialment se situaven a les poblacions de Cervera i Guissona i s'estenien cap a

altres pobles. Després d'anys d'estanca-ment, el canvi va ser molt sobtat i la població autòctona se sentia molt amenaçada quant a l'ús dels serveis insuficients que es tenien i prenia molta rellevància el sentiment de pèrdua d'identitat.

Condicionant intern: de la pròpia institució del Consell Comarcal, que va voler sustentar el canvi social i professional que es generava i ens va proporcionar diferents elements de suport i atencions als professionals per dissenyar i implantar uns serveis socials de qualitat que donessin resposta a les necessitats emergents i les manifestades.

Els elements de suport obtinguts varen ser:

La supervisió dels professionals dels serveis socials bàsics com un espai on s'articulen i es faciliten processos d'intervenció i canvi des d'un model d'organització flexible, coherent i estable que incorpori nous elements per a la realització de la tasca.

La supervisió és l'anàlisi de la pràctica dels professionals. És un metatreball que se situa entre la formació i el suport professional, conduïda per un consultor extern a l'organització.

Permet adquirir confiança en les pròpies capacitats i obtenir un coneixement de l'acció professional compartida i revisada amb els membres de l'equip i pel propi supervisor, fet que facilita que emergeixin elements de transformació que millorin el funcionament de l'equip.

La formació per construir i ampliar el nostre marc teòric i basada en les necessitats de l'entorn i dels professionals per al desenvolupament de la tasca. En aquesta fase es va centrar principalment en el treball en equip dels propis serveis socials i

en els fets migratoris, l'enteniment de les diferents cultures i els models d'adaptació de la societat d'acollida, i el paper dels professionals en el procés.

La recerca: vàrem encarregar al Grup de recerca i interculturalitat de la Universitat de Lleida l'estudi *Necessitats presents i futures en matèria de serveis socials a la comarca de la Segarra*.

Aquesta recerca-estudi ens va aportar nous indicadors de planificació que ens van servir per a l'organització dels serveis socials bàsics i per a la planificació d'altres serveis.

Passem a descriure els elements que impulsen a definir una nova estructura que ens permeti passar d'un model de prestació de serveis generalistes a un model adaptat a la realitat i diagnosi del territori i a les necessitats de les persones i com els serveis socials bàsics prenen posició en el nou model.

El resultat de la diagnosi participativa i les observacions aportades pel treball diari de les tècniques dels serveis socials ens indicava una manca d'adequació de les necessitats socials amb la cartera de serveis:

- Havíem d'acostar més els serveis a la ciutadania i calia créixer en serveis per atendre noves i velles necessitats.
- Les perspectives de futur ens indiquen un canvi d'estructura familiar creixent, les llars nuclears, individuals i monoparentals.
- Els serveis s'havien d'encarar cap a l'atenció a la infància i la gent gran, atès que la família extensa deixava de complir la seva funció protectora i cuidadora vers aquests col·lectius més vulnerables, en especial a les localitats més grans de la comarca.

- *El paper rellevant de la dona* a la nostra comarca. Un paper socialitzador important que prenia especial rellevància en la dona immigrada, que era (i encara és) qui sustenta el canvi cultural en la pròpia família i alhora un element modernitzador perquè incorpora nous costums en l'educació dels fills i en els seus propis valors.

- D'altra banda, la dona rural de la comarca destacava per la seva funció de dona pagesa que ajudava en l'economia familiar tradicional i facilitava mantenir en vida els pobles perquè s'hi continuava vivint i exercia el rol de cuidadora tant de la família pròpia com de l'extensa.

- En un moment social en què podíem créixer en contractacions de nous tècnics i organitzar les atencions socials als municipis per equips i per funcions.

- Introduïm una nova metodologia de treball en acollida i tractament, el treball específic de famílies amb infants i un nou programa comunitari anomenat *Gent Gran Rural*.

Què permet la nova organització?

Aquesta nova organització ens va permetre prestar serveis directament a tots els municipis, i la proximitat ens va aportar un nou valor al treball social: escoltar les necessitats directament, planificar serveis amb els propis usuaris i amb els ajuntaments, reconèixer i ser reconeguts.

Vàrem ampliar les veus i les mirades en el nostre disseny organitzatiu.

Els ajuntaments van prendre protagonisme, van ser consultats (alcaldes i regidors) i els demanàvem suport per realitzar atencions als diferents pobles, tant a ni-

vell administratiu en la col·laboració per organitzar les agendes, horaris, atenció de trucades telefòniques, distribució de cartells i propagandes, xerrades... com en les adequacions de despatxos o locals municipals, i també aportacions econòmiques.

Vàrem buscar persones amb “veu reconeguda” als pobles, persones que ens podien informar de les necessitats tant a nivell comunitari com fer-nos arribar una aproximació de situacions individuals a atendre. Vàrem crear una xarxa de suport informal que ens va facilitar conèixer la gent dels pobles i donar-nos a conèixer.

Sense aquests suports la tasca d'estendre'ns pel territori no s'hauria produït amb bons resultats. L'experiència ens ha ensenyat que des d'un despatx no pots conèixer i atendre les demandes de les persones. Cal un treball previ de guanyar-se la confiança perquè les persones t'expliquin les seves diverses necessitats i les expectatives en les solucions.

El programa *Gent Gran Rural* ens va ajudar molt en aquest sentit. El desplegament de serveis assistencials, lúdics i culturals ens va facilitar passar d'una atenció més comunitària i grupal a una atenció individual centrada en la necessitat i no tant en la mera gestió de recursos.

Responent a les necessitats abans descrites, vam desplegar el servei de suport a la dona basat en els elements de treball de la diagnosi participativa de l'estudi-recerca i incorporant les directrius de treball del servei d'informació i atenció a la dona.

I vam posar especial èmfasi en el treball del fenomen migratori: l'arribada de nous habitants vinguts majoritàriament dels països de l'est i de l'Àfrica i el xoc i l'impacte inicial que va provocar per als habi-

tants de la comarca i també per a les administracions, que van haver de córrer a crear serveis sanitaris i educatius. La tècnica en polítiques migratòries es dedicà de manera eficaç a accions d'acollida, sensibilització i acomodació.

La formació lingüística i la formació ocupacional varen ser eixos centrals de treball, així com la formació del fet migratori i de conèixer les diferents cultures que conviuen a la comarca, destinada als diferents agents socials i ciutadania en general.

Les fases del procés d'implementació d'un canvi de model organitzatiu han d'estructurar-se en un temps, i en el nostre cas aquesta primera fase d'implementació del model de primera generació va durar 2 anys.

En aquesta fase les treballadores i educadores socials s'estructuren en un treball en equip i estableixen coordinacions amb altres professionals i serveis de suport creats, com la tècnica de la dona, la tècnica d'immigració i altres agents de l'àmbit migratori, com ara traductors i mediadors culturals.

Aquesta primera fase del model és molt dinàmica, inclou tots els elements que condicionen l'evolució, i a més ha de contemplar la incorporació de nous fenòmens emergents que esdevenen la pròpia dinàmica de canvi.

Ens apareix, doncs, un nou element de suport extern —nous agents socials— que permet ser incorporat en el nou model organitzatiu gràcies als elements de suport interns que sempre ens han acompanyat i que abans hem descrit com la supervisió, la formació i l'estudi i recerca.

■ **El creixement dels serveis socials tant en l'aspecte quantitatiu com qualitatiu també es produïa en altres serveis, tant públics com privats, d'iniciativa social i mercantil.**

El creixement dels serveis socials tant en l'aspecte quantitatiu com qualitatiu també es produïa en altres serveis, tant públics com privats, d'iniciativa social i mercantil. Per exemple, en àmbits de treball emergents per al treball social, com la malaltia mental, es creaven serveis de centre de dia i d'atenció psicològica al CAP de salut, i també entitats de suport com l'associació de familiars de malalts mentals.

El treball en xarxa va esdevenir una nova necessitat de treball, i per poder incorporar aquest nou escenari amb tants actors i tan variats en el nostre model organitzatiu vàrem recórrer a la recerca de nou i es va fer un estudi de la xarxa de serveis socials incorporant tots els agents socials del territori, encara que el seu àmbit de treball no fos pròpiament el dels serveis socials. Es va estudiar quines relacions s'establien en les dinàmiques quotidianes de treball, amb quin objectiu, i vàrem tenir una visió de tots els nòduls relacionals i quins eren els actors de la xarxa relacional.

El resultat obtingut ens mostrà la necessitat de fer un pas més en l'organització del model de treball. El gran nombre de participants va posar de manifest la quantitat de relacions que s'establien i la necessitat d'abordar les necessitats socials de forma interdisciplinària i interdeparta-

mental en un entorn estable, és a dir formalitzar les relacions dins un marc formal mitjançant protocols, signatures de compromís i altres escenaris formals.

Per generar un context estable que generi model de treball en xarxa s'han estructurat tres dispositius que han donat estructura als resultats de l'estudi de la xarxa de serveis socials:

- **Espai de participació.** El Consell de Participació de Serveis Socials, on un cop l'any diferents grups i entitats exposen el seu treball participatiu i en xarxa, i la web de participació on dia a dia es mostren les diferents accions que fan els membres de la xarxa de participació.
- **Forgem vincles.** Protocol integrador de violència vers les dones, la infància i adolescència i la gent gran. Durant dos anys es varen formar taules de treball setmanals entre els diferents actors implicats en l'abordatge de la violència, per treballar de forma participada el nostre protocol integrador. D'aquest nou treball n'ha sorgit que en l'actualitat es treballen els casos de violència i/o maltractament en taules de treball ordinàries o urgents on s'exposen les situacions i s'acorden les accions a fer per cada membre implicat. Les taules de treball són per als diferents àmbits descrits.
- **Taules de treball sobre Inclusió i Cohesió Social.** Abordatge de les noves necessitats emergents a la comarca per la nova realitat estructural i l'afectació de l'atur i la pobresa, que és colpidora per a moltes famílies i persones de la comarca. En aquestes tau-

les de treball es decideixen les accions prioritàries de treball tant en l'àmbit dels serveis socials com en altres àmbits, i són aprovades pel Ple del Consell Comarcal.

Aquest treball participatiu i en xarxa que podem anomenar model de segona generació va anar acompanyat també per l'eix de la supervisió i assessorament tècnic, així com per la formació exhaustiva dels professionals de la xarxa per capacitar-los en el seu rol de membres d'un col·lectiu o grup i en seva funció més social de tot el procés participatiu. La formació va distribuir-se en quatre blocs, amb les temàtiques de: Gestió del temps, Reunions eficaces, Comunicació i Negociació.

També es van crear eines TIC d'informació i suport, com el Mapa Comarcal de Recursos, l'observatori social i l'espai de participació amb informació de les diferents taules de treball participatives creades.²

Com s'han vist modificats els serveis socials bàsics en aquest model organitzatiu de segona generació?

Els serveis socials bàsics han adquirit rellevància dins la xarxa social. *Exposar-se, escoltar i ser escoltat els fa adquirir responsabilitat, representativitat i han assumit un lideratge nou i més exigent que els requereix més rigor i fonamentació en cada acció que emprenen.* Aquest nou marc de treball els ha suposat prendre consciència de la notorietat personal i col·lectiva dins els nou entorn laboral i comunitari.

El treball en xarxa ha possibilitat al treball social definir-se, acotar funcions, ser transparent davant les mirades de l'altre i

eliminar els elements que no generen valor i que les trajectòries professionals arrosseguen sense ser-ne conscients.

L'agenda laboral dels professionals ja incorpora de forma estable les taules de treball en què participen i els compromisos socials que van adquirint.

■ La maduració en l'organització del treball per funcions ens va portar, a l'equip de professionals, a fer un pas més en aquest model de segona generació.

La maduració en l'organització del treball per funcions ens va portar, a l'equip de professionals, a fer un pas més en aquest model de segona generació. Organitzar el treball per processos que es realitzen amb les persones i en funció de l'atenció a les necessitats.

La definició de successió de passos i de decisions ens ha conduït a comprendre millor les persones que hi participen –tant els clients com els proveïdors–, les relacions que s'estableixen i els fluxos d'informació que es generen.

El manual de processos integrat pel conjunt de procediments i elaborat a partir de l'expertesa compartida dels professionals de l'equip, amb el suport d'una empresa consultora, presenta una descripció detallada de cada procediment amb objectius, documentació associada, participants (relació de persones, institucions i/o empreses contractades), activitats

²Tots aquests suports es poden consultar a la web del Consell Comarcal de la Segarra, www.ccsegarra.cat, a l'apartat Espais de comunicació.

claus, aspectes crítics, requeriments bàsics, eines i materials, i indicadors i la font de cada indicador.

Un dels elements de més rellevància del treball per processos ha estat la introducció de la millora contínua mitjançant l'avaluació dels indicadors tant de procés com de resultats, ja que permeten poder mesurar si s'han dut a terme les accions necessàries per a l'assoliment dels objectius, controlar els costos, despeses i recursos emprats i el grau de satisfacció de l'usuari final del servei.

Un eix nou del nou model és la millora contínua, que es constitueix com l'element clau que ens defineix l'evolució del nou model organitzatiu.

He de dir que en aquesta fase de model hem superat un gran repte en el camp del treball social, en incorporar procés i metodologia compartida, la utilització de suports de tecnologia digitals i establir canals de comunicació amb la ciutadania.

Quines són les nostres perspectives futures davant d'aquest canvi de model social esdevingut amb la crisi del 2008?

Els canvis organitzatius efectuats, l'establiment de les formalitzacions necessàries per al treball en xarxa, i l'enfortiment personal i professional dels tècnics, ens ha de permetre adaptar-nos a la nova realitat de pobresa, desigualtats i malestar individual i col·lectiu.

Ara estem davant d'un nou enfocament del treball social on ben segur la prioritització de les situacions a atendre, l'enfocament del treball en les diagnosis i planificar intervencions amb resultats i la rellevància més que mai del treball grupal i comunitari han de ser els nous eixos de treball.

Ens encaminem a gestar un model organitzatiu de tercera generació on hem de tenir espai per a la col·laboració amb el tercer sector, crear i/o enfortir la relació amb el món empresarial i l'enfocament cap a la xarxa relacional en matèria de formació, ocupació i habitatge. Nosaltres estem disposats a treballar per trobar noves formes de col·laboració que sense malbaratar els serveis públics incorporin altres sistemes sostenibles.

Per acabar aquest article vull fer una manifestació altament positiva sobre els efectes de la supervisió.

La supervisió ens ha acompanyat, a l'equip professional i a mi mateixa, com a directora del servei, durant el trajecte d'aquesta etapa evolutiva de canvi de model.

Aquest dispositiu de reflexió i anàlisi ha complementat la formació, la que ja teníem i la que hem anat adquirint al llarg d'aquestes etapes. La supervisió revisa la pràctica i l'ètica i se situa entre el suport i l'assessorament tècnic. Permet elaborar un diàleg permanent entre el coneixement intern d'una acció i altes formes de coneixement i de saber per acabar construint una nova forma de procedir.

La pràctica de la supervisió realitzada mitjançant l'art de la conversa m'ha permès anar generant, mitjançant la paraula i el llenguatge, un nou coneixement.

Quant a l'equip, els reforça i responsabilitza en l'exercici de la seva tasca diària, passant de la incertesa d'una actuació davant la dificultat d'un cas a explorar i construir altres formes d'anàlisi de com intervenir, i aquesta construcció beneficia les parts: els professionals i els usuaris dels serveis.

Permet mirar la persona que formalitza una demanda des d'una altra mirada més apreciativa.

I aquest aprenentatge que fan en equip afavoreix el coneixement mutu, construeixen un saber col·lectiu i el sentit de pertinença, tan necessari per a un mateix com per la pròpia organització.

Pel que fa a la direcció del servei, em permet assumir l'apoderament del rol, contrastant contínuament els marcs teòrics amb la praxi quotidiana tot revisant els sentiments que m'acompanyen en l'exercici de la funció.

Coneixement construït mitjançant un

diàleg constant en mi mateixa i en relació amb els altres i *confiança* adquirida han estat dues aportacions rellevants de la supervisió.

La supervisió i l'assessorament tècnic dels professionals i la responsable del servei són processos de qualitat i contribueixen a tenir serveis de qualitat a la vegada que promouen el benestar dels professionals.

Aquesta reflexió, anàlisi i construcció de nou del quefer professional, ara és més necessària que mai, perquè davant el canvi de model social, el treball social ha d'aportar la seva expertesa en la construcció d'aquest nou model social.

Bibliografia

- BOLDÚ, Maite "Formar-se i entrenar-se. L'essencialització en serveis socials bàsics", en *RTS*, núm. 196. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya. ISSN 0212-7210.
- MESTRES, Montserrat i TRULLÀS, Sandra. "El treball social a l'administració local", en *RTS*, núm. 194. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya. ISSN 0212-7210.
- PELEGRI, Xavier. *Els serveis socials a Catalunya. Aportacions per al seu estudi*. Edicions de la Universitat de Lleida, 2011. ISBN 978-84-8409-389-3.
- PUIG, Carmina. *La supervisió en la intervenció social. Un instrument de qualitat de los Servicios y el bienestar de los profesionales*. Universitat Rovira i Virgili, 2009. ISBN 978-84-693-1541-5/DL:T-639-2010. Consultable a la web www.tdx.cat.
- SETIÉN, M. Luisa i SACANELL, Enrique. *La Calidad en los Servicios Sociales: conceptos y experiencias*. Editorial Tirant lo Blanch, 2003. ISBN 84-8442-839-7.

“El discurs que no hi ha diners no serveix, és qüestió de prioritats”

Entrevista a Teresa Crespo i Julià¹

Presidenta d'Entitats Catalanes d'Acció Social (ECAS).

Presidenta del Consell Assessor de Polítiques Socials i Familiars de la Generalitat de Catalunya.

Rosa M. Ferrer Valls²

Reflexionant en aquest número de la revista sobre l'Estat del Benestar en temps de crisi, el seu futur i les repercussions en el treball social, ens ha semblat casi inevitable conèixer l'opinió de la Teresa Crespo, una persona molt significativa pels càrrecs que ocupa actualment i per la seva trajectòria sempre vinculada als temes socials i al treball social. Teresa Crespo té una visió àmplia, global i autoritzada sobre la influència de la crisi econòmica en la societat actual i en el nostre castigat Estat del Benestar.

Accepta parlar amb nosaltres, i ho fa amb passió, sobre els diferents temes proposats, responent amb fluïdesa i criteri propi totes les qüestions plantejades. És un privilegi escoltar les seves paraules.

Per citar l'article: FERRER VALLS, Rosa M. Entrevista a Teresa Crespo i Julià. Revista de Treball Social. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 115-126. ISSN 0212-7210.

¹ Teresa Crespo i Julià és presidenta d'Entitats Catalanes d'Acció Social (ECAS). En representació d'aquesta entitat ocupa la secretaria de la Taula d'entitats del Tercer Sector Social. És llicenciada en Història i postgraduada en Treball Social per la Universitat de Lovaina, Bèlgica. Ha treballat sempre a l'àmbit social, primer com a directora de l'Escola Universitària de Diplomats en Treball Social (ICESB) i després com cap del Departament de Recerca de Polítiques Socials de la Fundació CIREM i també com a directora de la Fundació Innovació per l'Acció Social (FIAS). És fundadora de l'empresa d'inserció Pròxims i membre activa de la Fundació Futur, l'Associació Atlàntida i l'Associació Ventijol. És presidenta del Consell Assessor de Polítiques Socials i Familiars de la Generalitat de Catalunya.

² Treballadora social i periodista. Sotsdirectora de la RTS

(L'entrevista es fa el dia 16 d'octubre de 2013)

RTS: Després de tants anys de crisi, encara té sentit parlar de l'Estat del Benestar?

Teresa Crespo: L'altre dia vaig escoltar un conferenciant que deia que ja no hem de parlar de crisi. No perquè la crisi s'hagi acabat, la crisi segueix, sinó perquè el que estem vivint és un canvi d'època, un canvi de paradigma, i tot és diferent de com era abans, com, entre altres, acostuma a dir en Joan Subirats. Per tant, el tema ja no és la crisi, sinó les seves conseqüències, que ens obliguen a adaptar-nos a una nova realitat que no sabem com serà. Partint d'aquesta premissa, podem dir que l'Estat del Benestar no serà com fins ara, que serà diferent. Però hem de recordar que tampoc estàvem tan feliços amb el que teníem, ja que sempre dèiem que el nostre Estat del Benestar havia arribat tard, que no era potent, que tenia molt a envejar als Estats del Benestar del nord d'Europa.

Nosaltres, des del Consell Assessor de Polítiques Socials tenim sobre la taula la necessitat de repensar el model. La primera qüestió que plantejem és: si imaginem el futur Estat del Benestar, quines coses es consideren irrenunciables?, què cal garantir a la ciutadania?

També ens hem de preguntar pels orígens de l'Estat del Benestar. Aquest va ser un invent després de la segona guerra mundial en el qual es partia de l'acceptació del món capitalista, d'un sistema econòmic que generava desigualtats. I d'alguna manera es desitjava una societat més equitativa i alhora poder compensar els desequilibris que aquesta

economia estava generant. I d'aquí va sorgir un dels principis de l'Estat del Benestar.

■ Canviarà el model?

En cinc o deu anys, el model capitalista continuarà, les desigualtats persistiran i també la necessitat d'un reequilibri de la societat per fer-la més igualitària i més equitativa. Això com a primer punt. Segon punt, l'Estat del Benestar, per a mi, és el reconeixement d'uns drets. La ciutadania és subjecte de drets, i en qualitat d'aquests drets, l'Estat li presta un seguit de serveis públics. L'Estat té aquesta obligació, i és responsable davant de la ciutadania, i per això ha de fer possible que es donin unes certes condicions. Com són uns ingressos mínims per viure i per tenir una vida digna. O com també el reconeixement d'unes prestacions d'atur i de pensions, serveis de salut garantida, educació pública i serveis socials. Els famosos pilars de l'Estat del Benestar. Nosaltres com a Consell Assessor hem de definir quins són aquells mínims que haurem d'exigir sempre per tal de salvaguardar la dignitat de la persona.

■ Respecten els mínims els governs actuals?

En aquests anys, què han fet? Retallades. Els governs haurien d'haver regulat un sistema que no creï més desigualtats, i això ha fallat. L'Estat hauria de ser garant d'una sèrie de drets, i està fallant. Ens havien dit que teníem drets que eren universals i ara resulta que ja no els tenim. Les Administracions haurien de gestionar un seguit de serveis que ara han deixat de fer, han claudicat o estan

eliminant responsabilitats en aquest sentit. En alguns casos, el que fan és delegar a les entitats del tercer sector, o a l'empresa privada, que ara també estan en crisi, perquè resulta que, via subvencions, feien una sèrie de serveis que ara ja no es fan. Tot plegat fa que cada vegada s'estigui desmantlant més tot el que significava l'Estat del Benestar.

Malgrat tot, l'Estat del Benestar continuarà, però serà diferent. Potser no serà tot universal, potser hi haurà coses que s'hauran de fer amb copagament, però hi hauran uns mínims garantits. El que a mi no em serveix és que es digui que no hi ha diners per mantenir un Estat del Benestar i per tant hem de repensar-lo retallant. No, jo no estic dient això, jo estic dient que cal mantenir una qualitat i un nivell de serveis i de prestacions. El discurs de que no hi ha diners no serveix, és qüestió de prioritats, i en aquest cas crec que un país ric com Espanya o com Catalunya té capacitat econòmica per cobrir uns mínims a tota la població i per reconèixer que la població té uns drets per rebre aquests ingressos o prestacions.

■ I en aquests mínims, la prevenció hi entraria?

És un tema del qual en parlo sovint. La dinàmica que hem generat darrerament fa que cada vegada hi hagi més urgències socials, i què passa? S'ha generat una política d'anar tapant forats com a manera de resoldre les emergències socials. Això ha fet que els treballadors socials, ho sabeu vosaltres més que jo, hagin canviat la manera de treballar. Abans es treballava més per projectes, per programes, i feien treball social, acció social.

Nosaltres des d'ECAS parlem molt de l'acció social, per a nosaltres és el treball amb les persones, amb la proximitat, en el territori i fent un acompanyament en el procés individual de la persona, pel seu creixement i per la seva autonomia. Això és treball social.

A ECAS vam fer un seminari per definir què era per a nosaltres l'acció social, i es va dir el que he comentat. Llavors, aquest tipus de treball significa també prevenció. Quan estàs acompanyant una persona l'estàs ajudant a la seva evolució personal en el seu entorn, perquè finalment no necessiti la teva ajuda. Estàs intentant aconseguir l'autonomia de la persona.

En polítiques de donar menjar, de cobrir les necessitats urgents, s'oblida radicalment la prevenció, l'educació i el desenvolupament de la persona. Crec que s'està perdent l'essència del treball social, i això és molt perillós. Té diversos riscos, el més important de tots és que el que no gastem avui, demà passat serà més car. És a dir, significa més inversió o despesa. Comprar menjar és la despesa, i invertir vol dir endreçar, planificar, fer uns programes de llarg recorregut, que al final el que donaran és un resultat transformador.

■ Podries dir algun exemple concret?

Per exemple, l'any passat algunes entitats d'ECAS que treballen en inserció social i laboral, amb gent que és a la presó, van tenir un problema. En un moment de retallades, una de les primeres coses que es van treure van ser tots els programes d'ajuda a la reeducació, a la reinserció a la comunitat, i els pisos tutelats que hi havia per als interns que surten de la

presó els caps de setmana o permisos temporals, tots es van tallar. Nosaltres vam fer el càlcul i resulta que el cost d'una plaça a la presó és molt més car que el que significaven aquests programes. Els programes eren per fer la gent més autònoma, per tornar a aconseguir que la persona s'encarrilés en el seu context i evitar reincidències. Però tot això s'ha perdut i preferim pagar menys avui, i demà ja veurem qui pagarà una plaça a les presons. Això és una miopia política en les polítiques socials.

■ Potser només es pensa en els quatre anys que toca governar?

No ho sé. Entenc que la situació econòmica és molt greu, i es busca la immediata, però crec que això ens passarà factura. Ens passarà factura en diverses coses, que empitjorarem la situació social a dos, tres o cinc anys vista, no resolem ara els problemes socials, només els aparquem. Un segon aspecte és que la vostra feina també queda molt tocada i limitada. No es pot fer un treball com jo t'acabo d'explicar, entès com a treball individualitzat i comunitari. I una altra cosa, als ajuntaments s'iniciaven programes pilot, amb la idea de poder generalitzar-los si resultaven interessants. Avui ja no se'n fan. Per tant, el que és innovar s'està perdent.

■ S'està innovant poc i s'està tornant a la beneficència?

Exacte.

■ Com veus el tema de la beneficència?

Penso que els bancs dels aliments estan fent una bona feina, però suposen un

fracàs de les polítiques socials. Tenir bancs d'aliments, com tenim ara, per resoldre un problema urgent és un error si la solució és donar menjar i prou. Per mi és més digne que una persona o una família tingui uns ingressos, els que siguin, i se'ls pugui ajudar a gestionar la seva economia, els seus recursos, i ells puguin decidir què compren o què no compren, dintre de les limitacions que puguin tenir. És més educatiu, més autònom, i significa el reconeixement de la pròpia persona.

Per exemple al PIRMI (Programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció de Catalunya) hi havia tot un procés educatiu, calia fer el pla individual i de contraprestacions, però tot això s'està perdent. Està bé donar menjar a les persones, no és que hi estigui en contra, però penso que estem fent beneficència, és a dir assistencialisme pur.

Al tercer sector, i ara parlo com a representant d'una part del sector, ens hem de plantejar què és el que hem de fer, quin és el nostre rol. Què li passa al tercer sector? És al dia a dia, porta els seus programes, intenta resoldre els problemes, però es troba uns poders polítics que demanen la mateixa feina per menys diners.

Això significa que el tercer sector ha de mostrar i tenir major capacitat de gestió. Ara tenim una base social important, tenim més voluntariat, i tot això al sector li ha permès gestionar millor i donar més rendibilitat als recursos davant la situació actual, però em preocupa, i hem de vigilar perquè la qualitat del servei no baixi. Les entitats concuren davant l'Administració i cada vegada es valora

més la millor proposta econòmica, obviant aspectes importants de l'oferta tècnica, i tot això pot fer que al final "perdrem bous i esquelles" perquè resultarà que estarem fent una feina que no tindrà qualitat, i es perdrà la idea de futur, d'innovar, de millorar, això és el que em preocupa. Són reptes per al sector i per als professionals.

■ **M'agradaria saber la teva opinió sobre la Renda Mínima Garantida, sobre la ILP (Iniciativa Legislativa Popular) que s'està tramitant.**

A ECAS tenim relació amb els que han iniciat la ILP per una renda garantida de ciutadania. Hem estat una de les entitats col·laboradores. Ara, et dic a tu i també els ho dic a ells, que nosaltres vàrem fer tot un procés d'anàlisi del PIRMI en el moment que hi va haver el decret l'agost del 2011 on es limitaven els drets per ser beneficiari; vàrem protestar molt i la Generalitat ens va dir: "sabeu protestar, però no sabeu fer propostes?" Aleshores vàrem fer un document molt seriós de caràcter proactiu. En aquest marc, nosaltres consideràvem que la renda mínima havia estat molt temps la darrera baula de protecció social, que s'havia utilitzat malament en algunes ocasions, i que s'havia anat fent malbé l'esperit inicial. Per tant, havia de revisar-se, però hauria de continuar sent l'última resposta per la gent que no té cap tipus d'ingrés. I manteníem una cosa, que per a mi és molt important, que la renda mínima té tot un model de seguiment de la persona, un conveni, un compromís, en el qual la persona es compromet a una sèrie d'accions i a tot un procés indivi-

dual. Però en la renda garantida això no es contempla. I a mi em preocupa perquè deixa de ser un programa per a convertir-se en una simple prestació.

Quan jo deia abans que a l'Estat del Benestar em semblava que haurien de canviar algunes coses, una que crec canviarà és que la coresponsabilitat ha d'existir sempre. Potser s'ha acabat el fet de l'Estat protector o benefactor que ho dona tot sense res a canvi. Crec que la persona beneficiària també ha de ser una persona coresponsable amb el projecte de la ciutadania, i per tant, d'aquesta ILP de la renda garantida, que jo he signat i no hi estic en contra, em preocupa aquest aspecte que no s'especifica, i això que inclús nosaltres vam matisar el text i ho van recollir. M'agradaria més que hi hagués un certa contraprestació, no

en el sentit que estàs pagant el que et donen, sinó com un instrument per potenciar les competències personals, socials i laborals, però l'única contraprestació que diu la proposició de llei que es presenta és que si t'ofereixen una feina i la rebutges, perds el dret a rebre una renda garantida. Però hi falta aquell treball d'una contraprestació entesa com una eina educativa.

■ **Per això t'ho he preguntat, per la referència que has fet abans sobre el fet de donar aliments i la dignitat de les persones.**

El govern és un, i la ciutadania és tota, no val això d'aquests ciutadans no m'interessen. Per tant, el govern ha de garantir la subsistència a tothom, si no és per la renda mínima, per la manera que sigui, però alhora diria que hem d'anar parlant de coresponsabilitat.

Avui dia, en la nostra situació, crec que econòmicament no és viable una renda garantida per a tothom, entenc que no tenim una disponibilitat pressupostària per a que sigui possible. Hauríem de començar per uns grups determinats, i saber prioritzar aquells que tenen un major risc, per exemple, un grup que podríem afegir a la renda mínima d'inserció seria el de joves sense ingressos de 18 a 25 anys, que ara no hi són. O el de gent de 60 anys que està aturada i probablement ja no treballarà mai més, o persones que, per una sèrie de dèficits competencials, mai no trobaran un lloc de treball. Analtzem diversos col·lectius que tenen dificultat per trobar una feina, seleccionem quins són els que tenen major risc d'exclusió, prioritzem aquests 4 o 5 col·lectius,

i comencem a donar la garantia d'uns ingressos mínims per la via que es decideixi.

■ **Parlant de col·lectius. Des de la vostra acció social, com veieu el problema de la infància en risc? Fins i tot infància amb malnutrició, tal com va comentar el Síndic de Greuges?**

Sobre la infància hem reflexionat molt, sobretot arran del que el Síndic va dir aquest estiu, tema que crec que la premsa no va tractar gaire bé. El Síndic parlava de malnutrició, no de desnutrició, que són coses diferents.

Hi ha malnutrició al nostre país en aquest moment? Malauradament sí. Quan parlem de pobresa infantil, en el fons estem parlant de polítiques familiars, i de pobresa dels pares. En aquests moments resulta que tenim 270.000 famílies amb el pare i la mare aturats i en les quals no entra ni un euro a casa. Això és pobresa infantil, clarament. Parlem del fet que hi ha un seguit de nens que no tenen cap tipus d'ajuda, tant a Espanya com a Catalunya, i això és perquè hem tingut i tenim unes polítiques familiars amb inversions molt inferiors a la resta d'Europa. Tampoc a Europa les polítiques familiars són prioritàries, ja que s'hi dedica un 2% del PIB, però nosaltres hi dediquem encara menys, un 1%, això és la realitat. Nosaltres teníem un programa d'ajut a les famílies amb fills a càrrec. Era reconegut com un dret universal, però en el moment de les retallades es diu que s'ha acabat, ja no és un dret universal si no que és un dret d'acord a un pressupost i si hi ha disponibilitat pressupostària hi ha possibilitat de do-

nar aquest ajut, si no hi ha pressupost no hi ha possibilitat. Com que això s'ha via de regular d'alguna manera es posà un topall i es va dir que totes aquelles famílies que tinguin uns ingressos superiors a 14.000 € l'any no tenen dret a aquest ajut.

Per tant, pràcticament, de polítiques familiars directes no n'hi ha cap, això com a primer punt. D'altra banda, l'atur colpeja clarament les famílies, i a més a Espanya i a Catalunya no hi ha serveis de conciliació, ni els horaris que tenim són bons, ni hi ha espais familiars que complementin, ni les polítiques socials són les adients per a la cura dels infants. Últimament, com tu dius, s'ha parlat, en relació amb el tema de la malnutrició, que aquesta deficiència ve donada per la manca de recursos, però també per una manca de formació, perquè molts pares no saben com organitzar l'alimentació dels infants a la llar, aprofitant el poc que tenen. Recordo que a casa meva deien que es notava que els joves no havíem viscut una guerra, que aleshores els pares amb quatre patates donaven menjar a tota la família. Aquesta capacitat per saber organitzar-se i viure amb poc, avui s'ha perdut: hi ha famílies que no tenen diners, però compren coses preparades, no saben cuinar, no saben fer una dieta equilibrada. Hi ha polítiques socials que potser no costarien gaires diners i en canvi ajudarien molt en aspectes relacionats amb la criaça correcta dels fills.

■ Això seria prevenció?

Seria prevenció i educació. En treball social hi ha una bona part de treball

educatiu, de crear hàbits, de transmetre valors i maneres de fer, i de potenciar actituds positives. Jo crec que la infància al nostre país no ha estat mai una prioritat, i han mancat coses tan elementals com aquestes. Ara s'ha firmat el pacte per la infància. Vàrem estar analitzant-lo, hi ha coses molt positives, però el problema és com portar-lo a la pràctica. Com el posem en marxa i quins recursos tenim. Perquè les polítiques socials necessiten al darrere uns recursos econòmics. Si no tenim recursos ens perdem.

■ Parlant de recursos i del tercer sector, moltes entitats funcionen gràcies a les subvencions de les administracions, però ara que aquelles han disminuït, de quina manera afecta al sector?

Ara ha sortit l'anuari del tercer sector. Des del 2007 que va sortir l'altre anuari, a ara, s'ha passat de 7.500 entitats a 6.800, se n'han tancat moltes, per problemes econòmics, etc. Altres s'han agrupat, per exemple a ECAS teníem el programa "Alia't" per ajudar les entitats a fer aliances i se n'han fet moltes. Però tot i la reducció, aquest darrer any hem atès 2.130.000 persones, l'any 2007 ateníem aproximadament 1.700.000 persones. Menys entitats, hem atès més gent. Què és el que ha augmentat en aquest temps? A nivell d'ingressos, ens hem mantingut més o menys igual, no gràcies a l'Administració, sinó perquè la base social ha augmentat molt, o sigui, la coresponsabilitat, la sensibilitat, una certa consciència que hi ha gent que pateix i cal ajudar-la. En aquests aspectes hi ha hagut un increment, gent que diu: "mira,

jo també tinc menys i també estic a l'atur però vull ajudar, no et donaré 10.000 euros però te'n donaré 1.000 o 100". L'augment de la base social ha significat que les entitats tenen més recursos privats. Una altra cosa que ha crescut molt és el voluntariat. El voluntariat al 2007 era de 245.000 persones, i ara en són 300.000.

■ **Des de la professió no sempre s'ha vist el voluntariat de forma positiva. Ara estem en un moment d'augment dels voluntaris i voluntàries. Com ho veus?**

No sóc de les més partidàries del voluntariat, amb la boca grossa, no. Sense condicions, crec que no. El voluntariat és un valor, jo mateixa he canviat i en aquesta línia dic que cal reconèixer-ho com un valor important.

Recordo que en unes eleccions, vaig anar a un acte en què el discurs era: com que no tenim diners ara hem de potenciar el voluntariat; vaig dir que s'estaven equivocant. Qüestiono aquest voluntariat que ha de substituir la mà d'obra, en això estic totalment en contra. Sí que acceptaria una cosa que abans no acceptava, que pot haver-hi voluntaris que siguin bons professionals i com a tals poden dedicar hores desinteressadament a un projecte. Una cosa és que substitueixi un professional, i una altra és que ens vingui un voluntari amb formació i capacitat d'actuació a col·laborar.

Però crec que el voluntari no ha de tenir mai la responsabilitat última d'un projecte, sempre ha de participar en un equip en què hi hagi professionals que són els executors principals del programa. Per

tant, el voluntari sempre ha de tenir una funció complementària, però mai no ha de ser el responsable últim. Entenc que ara, en aquests moments, són benvinguts, però sempre en aquest segon nivell. Si un projecte depèn d'un voluntari, no s'està complint l'essència del que vol dir ser voluntari. Ser voluntari significa ajudar en un projecte o una entitat, però sempre sota la direcció d'un professional. Hi ha d'haver un equip de professionals, directius i tècnics i al costat del voluntari. Aquest ha de ser una persona que estigui preparada per la funció que sigui, pot ser d'alt executiu o baix nivell professional, però ha d'estar preparat i ha de ser responsable. Això no correspon amb certa idea que hi ha del voluntariat, de la qual jo havia tingut una experiència negativa, en la qual el voluntari diu "sí, vindré" i després no apareix. Ha de ser responsable i complir una sèrie de condicions i compromisos.

■ **Els voluntaris/àries volen ajudar però també se senten ajudats, oi?**

No sé si has vist un reportatge que vam fer ara sobre la situació actual del tercer sector en què sortien voluntaris, i és el que deien: "A mi el voluntariat m'ha canviat, he vist una realitat que desconeixia, m'he relacionat amb persones que m'han ensenyat molt i ara la meua perspectiva és una altra". Crec que el voluntariat ajuda l'entitat però també ajuda el voluntari. Hi ha una sinèrgia en els dos sentits.

■ **Queda clar que estem en un moment de molta dificultat, però reivindicuem prou? Les entitats, els professionals, reivindicuem? Tu com ho**

veus des de la perspectiva d'una entitat que agrupa a moltes altres al seu entorn?

Hi ha algunes entitats que protesten o reivindiquen més que unes altres. Aquestes plataformes de segon nivell podríem dir que volen empoderar els seus socis, a través de la formació, de la reflexió, de l'intercanvi d'experiències, però també volen incidir en política. Entre els nostres objectius institucionals hi ha la incidència política. És a dir, donar la nostra opinió en temes de polítiques socials, intentar que es millorin aquestes polítiques, i en aquests moments, queixar-se si hi ha retallades. A nosaltres el que ens interessa és la persona que està vivint unes condicions dures, difícils, i es troba en risc d'exclusió. Ens sentim la veu de la persona vulnerable que no és escoltada, i en aquest aspecte moltes vegades ens preguntem si ho fem prou bé.

En aquests moments es donen altres factors que condicionen el nostre rol. Per una banda, les entitats petites, les que són al territori, moltes vegades tenen un grau de dependència econòmica de les administracions tan gran que, tot i que hi hagi motiu, no s'atreveixen a protestar. Això no pot ser, és un problema del sector. Quan veus que els ingressos d'una entitat depenen en un 95% de l'Administració, aquesta entitat no piula. No dic que l'Administració digui que si piula li treuen la subvenció, però hi ha un cert temor que pugui passar. Per tant, la dependència excessiva és un defecte que té el sector. Amb tot, jo diria que s'ha millorat una mica, amb això que et deia que la base social ha augmentat, però l'autonomia econòmica encara és molt

feble i la dependència de les Administracions condiciona les entitats.

D'altra banda, les entitats petites que estan aglutinades al voltant d'ECAS, d'ECOM o qualsevol federació, consideren que potser la funció crítica l'han de fer les associacions grans o entitats de segon nivell en les que es troben. I la fan realment aquestes entitats? Jo diria que sí, però no sempre oportunament i correctament. Crec que moltes vegades és un error el fet d'anar criticant per sistema i no saber contestar quan l'Administració un dia et pregunta: "I tu què proposes?" Al sector hauríem de pensar quina és l'alternativa i això no ho fem sovint. S'ha de fer a nivell institucional de plataformes, d'entitats, i a nivell dels professionals d'un programa.

■ I la ciutadania, té clars els seus drets i pressiona?

Alguna vegada hem comentat, amb la situació actual, per què no hi ha més revolta social? Per què no hi ha una fractura social més forta? En part és perquè hi ha molta economia submergida, altra economia informal, i la gent va fent el que pot i va tirant. Crec que en aquesta societat tan individualista que tenim, la gent mira d'aguantar i no cridar gaire. Encara que ara han sortit els moviments socials com una crida important a l'acció reivindicativa.

■ Les protestes són sectorials?

Crec que hi ha un individualisme tal que no ha fet que la gent tingui consciència de ciutadania. Sembla que la població en general té poca capacitat de reacció, no està prou organitzada, no està cohesionada, encara que això està canviant.

Alguns moviments socials han aconseguit molt. La PAH (Plataforma d'Afectats per la Hipoteca) tot el que ha aconseguit amb el tema de l'habitatge era impensable. Per tant, estan sortint endavant, i com a sector, no tinc per què donar recomanacions, però crec que és important que en el nostre context social contemplem què ens diuen els moviments socials, què diuen les plataformes reivindicatives. Quan jo treballava deia a les noves generacions de treballadors socials: "no us quedeu als despatxos, passegeu pel carrer que heu de veure la realitat de prop". Al tercer sector hi ha el mateix problema i no pot quedar-se fent el servei que feia tota la vida, ha de canviar i ha de saber què es diu al carrer, què qüestiona la gent. En aquest sentit crec que hi ha un tema que està tornant a recuperar-se, el tema de la comunitat.

■ Podries explicar en què es nota aquesta recuperació de la comunitat?

Quan vivíem en una època de benestar, quan "anàvem bé", vam tenir una política més propícia a l'acció individual. Però ara que aquests recursos de l'acció individual estan fallant o són molt més febles, crec que ha arribat el moment en què es va recuperant tot el que són recursos fonamentats en la participació, en l'ajuda mútua tant en la comunitat com en el territori i al barri. El que hi havia en l'època de moviments veïnals i que en temps de major benestar s'havia afeblit, ara torna a començar a tenir major protagonisme.

Ahí vaig estar en una jornada sobre maneres de buscar nous finançaments per a persones sense recursos; vaig veu-

re que estan sortint models que coneixíem de Sud-Amèrica. Una sèrie de gent que s'uneix, cadascú posa el que pot, i es fan crèdits entre ells, es presten per a un projecte, etc. De coses d'aquest tipus n'estan sortint moltes.

Crec que cal buscar que la ciutadania senti activa, vàlida, que aporta alguna cosa a la societat, que no és l'usuari o beneficiari que va a cobrar i punt, això és nefast per a la ciutadania. S'ha de pensar com crear activitat per tal que la gent sigui útil a la societat, i per tant, en aquest sentit, penso que tot el que és participació i treball comunitari és fonamental. Hem de treballar per veure com generem aquesta activitat, que la gent senti que participa en la construcció de la societat, i que pugui col·laborar en el que sigui, en serveis comunitaris, veïnals, de proximitat, en xarxes... Hem d'innovar en aquesta línia per trobar nous escenaris per a l'acció ciutadana.

■ Tu, que coneixes tan de prop el treball social, com veus el futur dels treballadors i treballadores socials?

No hi ha fórmules màgiques. Penso que el treballador social i els que estem per l'acció social, el primer que hem de saber és com podem respondre millor a la persona que tenim al davant. Crec que el que és important és atendre-la, però en aquesta línia que et dic des de la comunitat, hem de renovar-nos en la manera d'intervenir i hem de saber trobar la forma de generar sinèrgies entre la ciutadania. Tothom té alguna cosa a fer a la vida, el que no podem és tenir ciutadans que pensin que no serveixen per a res. No en sabem prou de motivar i

mobilitzar la gent, tot el tema de governança, que n'hem parlat molt, resta per fer, no s'ha fet un treball participatiu i de transparència. Nosaltres com a treballadors socials tenim molt per aprendre, però l'Administració també. No s'ha fet un esforç veritable per crear un espai per a cada ciutadà per millorar la coresponsabilitat. Als treballadors socials els diria que pensin que l'Estat del Benestar ha canviat i que canviarà més, i que han de saber adaptar-se a cada moment, buscar noves formules d'intervenció. Recordo, quan jo era directora de l'Escola de Treball Social, que deia als alumnes “no pot ser que el vostre treball sigui de tal hora a tal hora, que tanqueu la finestra i us en aneu a l'hora que toca”. No obstant, una alumne que acabava tercer, va suspendre al juny i no va poder marxar a treballar, i em va venir a dir que li havia impedit aprofitar l'oportunitat que tenia “d'apoltronar-se a la Generalitat”. Malament si l'objectiu personal és apoltronar-te a l'Administració.

■ **No voldria acabar sense que em comentessis quelcom respecte a les relacions entre els serveis socials de l'Administració i el tercer sector.**

Personalment, per la meva formació, sempre he estat molt partidària d'uns serveis socials públics. Estic plenament en temes del tercer sector, però mai no diré que els serveis socials han d'estar en mans del tercer sector, penso que no. Per tant, defenso i defensaré que hi ha una responsabilitat pública que ha de garantir una sèrie de serveis públics. Una altra cosa és que per circumstàncies molt concretes, o per la facilitat de la proxi-

mitat o per la flexibilitat, o per la rapidesa de resposta, de vegades una entitat del tercer sector pot adaptar-se molt més que un ajuntament per donar un servei determinat. En segons quins serveis, prestacions o ajudes, el tercer sector pot fer una bona tasca, i l'està fent. Però crec que una cosa no ha de treure l'altra, diria que els serveis per essència públics són de responsabilitat pública i aquesta ha de mantenir el seu control, i això vol dir que l'executor en primera instància és l'Administració. Actualment hi ha bona relació entre un i altre, es dóna una col·laboració clara entre els serveis socials i el tercer sector. De vegades, en alguns temes l'Administració diu que no pot fer res més, i les entitats en canvi poden fer alguna cosa més.

Penso que estem condemnats, en el bon sentit de la paraula, a entendre'ns. Crec que és bo no ignorar els recursos que tenim al territori, per tant, és bo i hem d'aprendre a saber col·laborar junts allò públic i allò privat. A mi em crea més problema quan parlem d'una empresa mercantil. No accepto que diguin que en aquesta la gestió és dolenta. La gestió pot ser millor o igual que la pública o la no-lucrativa, però es tracta d'una altra filosofia que respecto, en la qual es prima l'interès econòmic individual per sobre del bé comú, i per això defenso el que és públic amb la col·laboració del tercer sector que defensa la segona opció. Els ajuntaments han fet una tasca molt bona a nivell de serveis socials, i en moments com ara, en què els recursos no arriben, aquests estan fent el que els toca i més, perquè han sabut potenciar una societat més relacional i han tro-

bat vies de col·laboració amb el sector no lucratiu i amb la ciutadania.

■ I amb la nova llei de règim local què passarà?

Nosaltres vam fer un informe negatiu a la Generalitat sobre aquest tema, perquè aquesta llei traurà tota la capacitat dels ajuntaments que s'ha creat al llarg de 30 anys, posant en perill el nostre model de serveis socials.

■ És per la proximitat?

És la proximitat que es menysprea i és també per l'afebliment de tot un procés d'acompanyament dels equips tècnics. Els equips que s'han format en la gestió

dels serveis socials en els diversos territoris, avui estan en perill. I també és perquè impossibilita desenvolupar tota aquesta part que jo et deia d'innovació, això es fa a nivell dels ajuntaments, no es fa als nivells alts de l'Administració. Crec que aquest tema de la llei de règim local és molt perillós, i ara, a més de la llei de règim local de l'Estat espanyol, hi ha un projecte de llei de règim local autònom que s'ha de veure què passa.

■ Feina no te'n falta.

Es l'última etapa de la meua vida professional, i és d'una riquesa fantàstica, és una cosa que m'agrada. M'ha agradat tota la vida.

Interès professional

Medalla d'or del Treball Social
2013 a Pilar Massana i Llorens

Cors que bateguen

Experiència d'un cas, al final de
la vida, amb dilemes ètics en
l'àmbit domiciliari

Treball social a la xarxa

Medalla d'or del Treball Social 2013 a Pilar Massana i Llorens¹

El Dia Mundial del Treball Social 2013, en un acte solemne que tingué lloc a l'Ateneu Barcelonès ple de gom a gom, el Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya va concedir la medalla d'or a Pilar Massana “en reconeixement pels seus 40 anys de treball professional i la seva trajectòria en defensa dels drets socials i ciutadans”.

Tot seguit presentem la seva intervenció en aquest acte.

Per a mi va ser una autèntica i inesperada sorpresa. Vaig interpretar-ho com un reconeixement, a través meu, de totes les i els treballadores/s socials de base, i un motiu per valorar la tasca dels moviments socials, especialment en el moment actual. Amb tota la modèstia per part meua, que cal tenir en moments així, crec que en l'acte es va posar de manifest la necessitat del compromís social i polític més enllà dels immediatismes.

A més de Núria Carrera, degana del Col·legi, presidiren l'acte diverses autoritats de la Generalitat, de la Diputació i de l'Ajuntament de Barcelona. Durant l'acte van prendre la paraula Gemma Blasco, de la comissió de Solidaritat del Col·legi, que va llegir el Manifest elaborat per les Sectorials d'Acció Social, Ensenyament i Humanitats de Catalunya. Posteriorment Arcadi Oliveres i Bet Bàrbara van presentar-me glosant tant la trajectòria professional com d'implicació en moviments socials.

L'acte acabà amb una conferència d'Itziar González, arquitecta i exregidora de Ciutat Vella sobre El treball social i la construcció del llinard, utilitzant la metàfora “del llindar” i “la casa” com els necessaris espais d'acollida que ha de tenir tota societat.

Heus ací els fragments més rellevants de la meua intervenció.

Degana, autoritats, col·legues, amigues i amics, família...

Gràcies per aquest reconeixement daurat i gràcies per voler estar aquí avui. Sense vosaltres jo no li trobaria prou sentit.

Gràcies Arcadi i Bet per la vostra presentació. Guardaré la melodia de les vostres boniques paraules i quan em desanimi, les tornaré a escoltar.

Gràcies a tota la gent que m'heu acompanyat fins a arribar aquí. Sense vo-

Per citar l'article: MASSANA i LLORENS, M. Pilar. Medalla d'or del Treball Social 2013 a Pilar Massana i Llorens. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 129-233. ISSN 0212-7210.

¹Treballadora social i llicenciada en Història de Catalunya. Treballa a l'Ajuntament de l'Hospitalet. És cap de l'equip de l'ABSS de Bellvitge i El Gornal de l'Hospitalet de Llobregat. mpmassana@l-h.cat.

saltres, aquest acte tindria un sentit molt diferent. Vosaltres sou la millor medalla.

Aquesta sala, em porta molts records:

- del bon amic Agustí de Semir, soci actiu de l'Ateneu i persona molt influent en el desenvolupament dels inicis dels Serveis Socials a Catalunya, a inicis del 1980.
- dels molts actes que hi vam fer, amb aquesta sala sempre plena, denunciant el règim de sancions de Nacions Unides contra la població civil de l'Iraq i més tard denunciant la invasió i la guerra. Precisament aquests dies estem recordant el desè aniversari d'aquesta guerra il·legal, il·legítima i immoral.

Però avui és una festa.

Estic molt contenta de portar 40 anys fent treball social. 40 anys de professió, excepte 4 anys de regidora de l'Hospitalet. Vaig treballar fins l'últim dia i em vaig reincorporar a la feina l'endemà mateix de deixar-ho de ser. És un senyal que m'agrada la feina que tinc.

Entenc aquest reconeixement com un homenatge als serveis socials de base i de primera línia, al treball compromès i directe amb la població que diàriament fem centenars de professionals.

Moltes de vosaltres m'heu fet arribar paraules boniques que m'encoratgen com "m'identifico amb aquest reconeixement", "ens retorna la confiança en les institucions", "ens alegrem que es reconegui el treball de base", "sento aquest reconeixement com meu." Jo penso el mateix. Gràcies. Per tant la medalla és també vostra.

Vull **donar les gràcies** a les treballadores socials que ens han precedit. Dones

grans i dones sàvies, que van prestigiar la professió quan aquesta començava a existir. D'entre totes citaré només la **Pilar Malla**, que com a mestra ens va ensenyar els primers passos en la professió i com a directora de Càritas em va introduir en el treball comunitari a Can Serra de l'Hospitalet al 1973.

Permeteu-me que en aquest moment solemne recordi també companyes molt properes que ens van deixar massa aviat: l'**Esther** Terrassó, l'Adelaida Navarro, la Rut, la Montse Nebot, la Ció Barjau...

Gràcies també a **les meves caps** de l'Ajuntament, i molt especialment agraeixo al meu **equip de Bellvitge i Gornal**, que m'acompanya, amb qui dia a dia mirem de construir els serveis socials de l'Hospitalet.

També entenc la medalla com un reconeixement al compromís cívic, a la implicació en els moviments socials, en les entitats, les plataformes, les comissions de treball, etc.

La medalla és del treball social. Però no ens podem desvincular de les altres dimensions de la vida civil. La veritat és que, a mi, el treball social m'ha portat a descobrir la necessitat d'implicar-me i participar en altres espais ciutadans, culturals, polítics fora de l'horari laboral. Crec que el treball social va més enllà del treball professional. A més, estic convençuda de l'enorme poder que cadascú de nosaltres tenim per influir en els assumptes del bé comú, en les decisions polítiques. Tots i totes tenim poder des del no poder: el poder de la feblesa, de la convicció.

Una de les tasques bàsiques del treball social és contribuir a fer persones autònomes, lliures, solidàries, compromeses amb

les seva realitat i que sàpiguen demanar ajuda quan els cal i que sàpiguen acceptar-la quan els l'ofereixen. És ben bonic, no? M'agrada. Però he de confessar que moltes vegades he pensat que si només treballés als serveis socials, no ho podria resistir, no podria aguantar fer de contenidor del dolor, del patiment, de les dificultats dels altres i/o de les dificultats de gestionar pressupost i equips de treball.

En canvi, **participar en altres nivells i en temes més globals m'ajuda a fer millor la feina**, em dóna perspectiva, esperança, un sentit vital diferent i la visió i la força interior per plantar cara a tanta desigualtat d'oportunitats i a tanta injustícia.

Així ho vaig viure des del primer moment al barri de Can Serra de l'Hospitalet, en aquella època ja llunyana de la transició de la dictadura a la democràcia.

I després ho he anat comprovant sempre: intervenir en projectes concrets que tenen una dimensió global i participant en allò que tenim al nostre abast, que podem fer-ho, encara que ens sembli petit, de fet estem construint un món diferent i millor. Per això agraeixo a la Vida haver estat amb persones que m'han ajudat a fer camí. Amb ells he après, per exemple:

- A la Plataforma Aturem la Guerra, a més de mobilitzar-nos, hem pogut teixir una cultura de pau construint acords, trobant uns mínims que ens permetin fer uns màxims. Sempre respectant les diferències, veient fins on podem estar d'acord i caminar junts, sense trencar, a poc a poc, amb paciència. La força que té l'acció pacífica i no violenta.
- Amb aquell llunyà NO a l'OTAN, en què malgrat el discurs oficial a favor

del SÍ, a Catalunya vam guanyar el NO a l'OTAN. Partint del no-res, de la voluntat de la gent, de l'alegria del carrer OTAN i després podríem convocar tanta gent a favor de la Pau.

- Amb la campanya demanant el 0,7% i més. El nostre Col·legi, a partir d'un suggeriment, assumeix sumar-se i destinar aquest percentatge de les quotes col·legials. Amb aquest motiu formarem una comissió de treball que 20 anys després encara continua donant "joc", en temes de cooperació, amb la Gemma Blasco al davant. Vam acampar durant un mes i mig a la Diagonal de Barcelona l'any 1994 amb el moviment pacifista, amb les companyes Bet Bàrbara, Maria Carrera... Segurament vam fer més visible la professió amb aquest fet que amb moltes reunions.
- També a Can Serra de l'Hospitalet, aquell llunyà 1973, ajudant a crear l'associació veïnal, entre immigrants, des de la Casa de la Reconciliació, i sense saber-ne gaire d'urbanisme, de reformes de plans parcials ni de trampes urbanístiques, vam aconseguir cohesió social i fer un barri millor. Les amistats que vam travar allà són per sempre i avui també són aquí.
- O quan partint de set associacions professionals diferents a Catalunya vàrem ser capaces de posar-nos d'acord i fer un sol col·legi professional de Treball Social, del qual avui podem sentir-nos orgullosos. En aquesta tasca hi érem amb la Teresa Aragonés, la Maria Carrera, la Pilar Nubiola...
- I ara ho constato també amb la cooperativa La Olivera de Vallbona de

les Monges. Des d'experiències molt concretes és possible crear riquesa, llocs de treball, donar esperança, donar sentit a la vida. Partint de molt poc, s'ha resistit més de 30 anys treballant amb persones amb discapacitat i fent un vi excel·lent. O com fa Coop 57 sumant els petits estalvis de molts per donar petits crèdits a qui no en tindria d'altra manera.

- O al Centre d'Estudis de l'Hospitalet, una entitat cultural que amb molt pocs recursos ha arribat a ser un referent ciutadà per una ciutat més vivible i cohesionada, enmig d'un context difícil per la diversitat cultural i la crisi.
- O igualment des de la fe, convertint la fe en un espai de trobada. Així ho fem per exemple des de la Diàspora o altres grups semblants.

A tots aquests grups i d'altres..., els vull manifestar el meu sincer agraïment. Gràcies.

No m'imagino “un altre món possible” sense la nostra implicació. Tinc la convicció que nosaltres, la gent, podem millorar la nostra realitat, la convicció que entre tots tenim capacitat per fer possible un món millor. Perquè no hi haurà millora duradora sense el compromís ciutadà plural, obert, divers.

Per això reivindico la política com l'art de participar en allò col·lectiu, en el bé comú i fer-ho com a servei. Acceptar qualsevol càrrec, per petit que sigui, és fer un servei polític. Però, avui que els partits polítics tradicionals estan tan desprestigiats, **reivindico també la Política en majúscula**, com la sobirania de les persones i dels pobles. Com un servei, amb voluntat de sumar i fer camí amb tothom.

Em pregunto: podem fer un món més just, fratern i solidari? Estic convençuda que sí. Amb una condició: que ningú de nosaltres deixi de fer aquella miqueta que pot fer i que li correspon. Si ho fem així, veurem com trobem l'alegria de viure, de participar, d'ajudar i de deixar-nos ajudar.

Vivim un temps molt complex. Ens havíem cregut que amb esforç i formació els nostres joves tindrien una feina i vida digna. Però no. La generació més formada de la nostra història ha de sortir a l'estranger per trobar feina. Tot el capital humà, econòmic, la inversió que s'ha fet en ells, marxa. Han aparegut noves formes de pobresa i ens arriben al despatx persones que mai no s'ho haurien pensat.

Les que estem a primera línia, malgrat les dramàtiques condicions econòmiques, cada dia fem el possible per donar respostes dignes. Cada dia en arribar a la feina ens esforcem per posar bona cara davant les dificultats, per treure recursos de sota les pedres, pouar capacitats on només es veu l'angúnia i desesperació. **Fem tot el que podem i no deixarem pas de fer-ho.**

I si nosaltres ho fem... voldria **demandar a les autoritats aquí presents** (les de la taula i fila zero) i a tothom qui tingui responsabilitat, que, si us plau, vos-tès que tenen més possibilitats, no deixin de fer tot el possible. Cal frenar aquesta debacle. No acceptin cap retallada de les prestacions més bàsiques. Si ho fan així estarem al seu costat.

Posar cara a les dificultats m'ajuda a trobar respostes. Ara tinc al cap les cares de persones que han perdut la feina, la casa, el PIRMI, centres que no han cobrat

l'aportació de l'Administració, famílies immigrants que retornen. Per això quan sortim al carrer demanant que la **despesa militar sigui per a despesa social** estic pensant exactament en aquestes persones.

Mirant tots els que avui som aquí, d'orígens tan diversos, **m'ajudeu a confirmar que SÍ podem**, que és l'hora de fer una mica més, de ser més i millors activistes de la causa social en el sentit més ampli de la paraula. De cara endins per a alguns voldrà dir reforçar el col·legi i les seves comissions, i de cara enfora voldrà dir donar suport a les plataformes diverses, socials i culturals, els grups de consum, els grups d'innovació econòmica i laboral, **que ens ajudaran a tenir una nova mirada, a repensar el treball social.**

Si volem que el progrés social sigui per a tothom i no només per a l'1%, necessitem

canviar la manera de produir, de consumir, de relacionar-nos, en definitiva de viure. Hem de ser més amos i mestresses de la nostra vida i de les nostres circumstàncies.

Necessitem contribuir a una nova economia capaç de satisfer les necessitats bàsiques de la població. Una nova economia per a una nova manera de viure i de relacionar-nos.

Si ho fem, viurem millor, tindrem més vitalitat personal i col·lectiva i gaudirem molt més del regal de les relacions que fem cada dia.

Ara sí que acabo. Mai no se m'havia acudit que algú pogués donar-me una medalla per fer allò que crec i que m'agrada, veig que m'he equivocat, però només una mica, perquè la vostra estima és la millor medalla.

Moltes gràcies.

M. Pilar Massana i Llorens

“Cors que bateguen”

Programa d’Acompanyament Comunitari i Atenció a la Llar de la persona amb trastorn mental sever

Cristina Páez Cot¹

Resum

Aquest article presenta el Programa d’Acompanyament Comunitari i Atenció a la Llar per a persones amb trastorn mental sever, que té l’objectiu d’oferir-li a la persona afectada la possibilitat de millorar la seva qualitat de vida, tant pel que fa a les qüestions quotidianes de la vida diària realitzades a la llar, com pel que fa als vincles i relacions socials que estableix al seu barri i comunitat. L’article pretén explicar els aspectes bàsics que han de tenir aquest tipus de programes que treballen a l’espai íntim i personal, la llar, i la importància de saber gestionar les emocions de la persona afectada des del moment en què se li demana un compromís i una implicació en el seu procés de canvi personal.

Paraules clau: Persona, emocions, acompanyar, llar, valors humans.

Per citar l'article: PÁEZ COT, Cristina. “Cors que bateguen”. Programa d’Acompanyament Comunitari i Atenció a la Llar de la persona amb trastorn mental sever. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, n° 200, pàgines 134-144. ISSN 0212-7210.

Abstract

This article presents a program called ‘Community Care and Home Care for people with severe mental disorders’ coordinated by Fundació Funnament. Its objective is to offer the possibility to improve their quality of life, both in their daily activities at home and also in the quality and quantity of their social relations. The article focuses on the basic features required by this attention model, the necessity of working accurately and delicately and how to manage patient emotions when they are asked to be implicated in their own changing progress.

Key words: Person, emotions, on-going support, house, human values.

¹Treballadora Social. Postgrau en Salut Mental i Immigració. Directora Tècnica Fundació Privada Funament. cpaezcot@telefonica.net

Introducció

La persona que pateix un trastorn mental sever –TMS, a partir d'ara– i evoluciona cap al deteriorament i la cronicitat dels seus aspectes cognitius, físics i relacionals i tendeix cap a l'aïllament social necessitarà un seguit de serveis i programes socials i sanitaris que atenguin les seves necessitats al llarg de la seva vida.

Un d'aquests programes és el programa d'acompanyament a la comunitat i atenció a la llar, que treballa els aspectes socials i relacionals de la persona perquè aquesta arribi a ser un ciutadà de ple dret a la societat en què viu.

Aquest article pretén exposar dues idees clau respecte a aquest tipus d'eina d'intervenció psicosocial:

- Les característiques que defineixen i diferencien el tipus d'acompanyament que cal fer amb les persones que pateixen un trastorn mental sever.
- Les dificultats existents a l'hora de fer una intervenció professional en el si de la llar d'una persona amb TMS.

Totes dues són característiques bàsiques que s'han de tenir en compte per treballar amb aquest col·lectiu i que fan d'aquests programes unes eines molt útils per gestionar la millora de l'autonomia personal.

Malgrat tot, i atès el desconeixement dels aspectes teòrics que defineixen aquests programes i el marc de relacions que els fonamenten, el procés de consolidació es fa difícil.

Es dubta de la seva utilitat, de la seva necessitat i de l'impacte que tenen en la millora de la qualitat de vida d'aquest col·lectiu.

Per una banda, la persona afectada per un trastorn mental sever no sol sentir ni manifestar la necessitat de millorar els aspectes personals que emmalalteixen.

Per l'altra, l'atenció directa es fonamenta en el treball d'un professional que sovint, malgrat estigui subvencionat per l'Administració pública o el pagui la persona a través d'una entitat privada, es considera que té un cost molt elevat.

Aquesta anàlisi superficial dels costos del programa no té en compte l'elevadíssim impacte econòmic, social i sanitari que genera una persona amb TMS en un procés de deteriorament i aïllament social al llarg de la seva vida.

1. De què parlem quan parlem d'Acompanyament Comunitari a persones amb trastorn mental sever

Són moltes les accepcions del terme “acompanyament”: social, educatiu, terapèutic, comunitari, etc.

Al llarg de la història, cada disciplina ha anat dibuixant i descrivint el tipus d'acompanyament que treballa amb el seu col·lectiu i des dels seus serveis i equipaments.

Com veurem a continuació, hi ha una simultaneïtat de conceptes que generen una correlació de relacions humanes, entre el professional i la persona afectada, que estableixen el marc en què es du a terme la intervenció comunitària.

Aquests conceptes són els següents: acompanyar, companyia, company, comunicar, confiança, vincle, llaços afectius, etc.

El vincle (del llatí *vīncūlum* ‘vincle, lligam’ i, aquest, de *vīncere* ‘lligar’) és la rela-

ció afectiva que s'estableix entre dues o més persones.

Aquest vincle que s'estableix entre el professional i la persona amb TMS és imprescindible per aconseguir qualsevol canvi en el seu projecte de vida.

Segons E. Erickson la confiança bàsica és “la relació que s'estableix entre mare i fill durant el primer any de vida i a partir de la qual es generen sentiments de seguretat, esperança, bondat i amor”.

Per comunicar-li a una altra persona els nostres sentiments, cal tenir-li confiança, caldrà haver construït un vincle, un relació que ens lligui afectivament, basada en la confiança bàsica. Aquests són conceptes que es retroalimenten i generen un cercle tancat que dona confiança, esperança i seguretat.

Qualsevol aspecte de desconfiança, dificultat o por a treballar amb persones amb esquizofrènia, o qualsevol altre tipus de malaltia mental, serà un detonant perquè la nostra intervenció es vegi frustrada i alimenti la vivència que té la persona, que no pot ser ajudada, que ningú la pot entendre, que genera distanciament i que no pot sortir de la situació d'estancament en què viu.

Confiança i vincle són dos aspectes claus que s'han d'haver gestat per iniciar un procés d'acompanyament.

La Violeta, una dona de 74 anys que pateix una esquizofrènia paranoide, va perdre el pis de lloguer on vivia al barri de Sants de Barcelona, perquè el seu deliri, molt ben estructurat respecte al robatori que feien els programes informàtics dels ordinadors de l'agència bancària on tenia els diners, li impedia acostar-s'hi i signar els documents necessaris per facili-

tar les domiciliacions del lloguer del pis i de les despeses bàsiques d'aigua, llum i gas.

La Violeta tenia un pis de propietat a un altre barri de Barcelona. Desnonada del primer pis per impagament reiterat del lloguer i vivint en unes condicions infrahumanes, va arribar al seu pis de propietat, al barri de La Sagrera.

Van arribar-hi ella i 80 capsos plenes de “les seves coses”, que s'havien d'anar col·locant. Quan va arribar al nou habitatge no obria les persianes que donaven al carrer, per no ser vista; si la trucaves per telèfon havies de seguir una contrasenya prèviament pactada amb ella o no l'agafava, no tenia cap element que la posés en contacte amb l'exterior, ni televisió, ni ràdio. Ara bé, sí que la va acompanyar el seu piano, al que s'hi havia dedicat durant molts anys de la seva vida, primer professionalment i després pel plaer de compassar, sentir i escoltar música tocada per ella mateixa.

La nostra intervenció va ser lenta, prudent i respectuosa. El jutge la va incapacitar per tal de protegir els seus bens i la seva integritat física. El programa, després de 3 anys d'intervenció, la va posar en contacte amb la vida del seu barri.

Tots sabem que les coses personals reflecteixen aspectes interns de tots nosaltres, aspectes íntims, records, vivències, la nostra història de vida.

Per això es tan important ser curós i educat amb un fet que, des de fora o per altres col·lectius, pot semblar insignificant. Hom ha de decidir on vol posar cada una de les seves coses i en quin moment les vol treure de les capsos i escollir-los un lloc adequat.

Malgrat la malaltia mental, la Violeta estava fent un dels processos més complicats de la seva vida. A una edat avançada havia d'abandonar el pis en el qual havia

viscut durant 15 anys i s'havia de traslladar de casa, de barri, d'equip de professionals i acceptar que una fundació tutelar vetllés pels seus diners i pel seu benestar físic i psicològic.

El bon contacte amb els professionals i la confiança dipositada en el fet que tots ells l'ajudarien va permetre que durant el primer any la Violeta col·loqués les seves coses a les diferents habitacions del pis, obrís les finestres del menjador, agafés el telèfon sense contrasenya prèvia i tingués ràdio i televisor que la connecten amb el món exterior.

El programa d'acompanyament el que fa és anar al costat de la persona, que necessita un "jo auxiliar", perquè en millori la qualitat de vida.

És en el "com es fa" on rau la clau de l'"èxit" de la intervenció professional.

Quan hom acompanya, va al costat de l'altre, no decideix ni imposa la seva opinió. Pot preguntar, qüestionar, suggerir i aplaudir però mai decidir per l'altre.

Quan es treballa respectant l'altre i teixint un vincle de relacions realment humanes i dignes, que valoren la seva llibertat i creativitat, la persona atesa accepta agrair els suggeriments professionals.

Per tant, el programa d'acompanyament a la llar i a la comunitat ha de ser un programa d'intervenció flexible, per tal de poder fer "vestits a mida" que s'ajustin a les necessitats de cadascuna de les persones ateses. La persona és l'objecte de la nostra intervenció, i amb ella i amb el seu compromís comencem a treballar.

2. De què parlem quan parlem d'Acompanyament a la Llar a persones amb trastorn mental sever

Acompanyem a la llar i a la comunitat. Anem al costat de l'altre.

La llar, físicament, és el nostre espai propi, on ens sentim recollits, on sols o en família construïm un espai de seguretat i confort.

Psicològicament representa el món intern, la nostra identitat i la nostra intimitat, i per tant també el diàleg entre les nostres emocions i sentiments i el món extern que ens envolta.

La nostra llar, plena de les nostres coses col·locades a la nostra manera i disposades com volem i decidim, és un espai d'intervenció professional difícil i complicada.

El Joan Antoni és un home de 47 anys que viu en un espai reduït de 30 m².

L'apatia i aplanament emocional, símptomes negatius de l'esquizofrènia paranoide que pateix, fan que la seva actitud davant el canvi que li demanem sigui de total indiferència.

La necessitat d'intervenció la detecten els professionals de la xarxa que l'atén, i fan la demanda d'intervenció del programa. Malgrat tot, ell no s'hi oposa gens ni mica.

El pis on viu és ple de trastos del seu propietari. El llit és un conjunt de capses posades com si fossin un somier i al damunt hi té unes mantes per abrigar-se. La cuina és un fogó elèctric al costat del llit, amb els perills que suposa això. El bany disposa de tassa de WC i una pica. No té dutxa. El propietari del pis, que li cobra 390• de lloguer al mes per aquest habitatge, li va fer

una “invent” amb un tub connectat a l'aixeta de la pica i un desguàs al terra que qualsevol persona amb sentit crític es negaria a utilitzar, i el Joan Antoni té sentit crític i es nega a utilitzar-lo. Per tant, va brut, molt brut.

No té calefacció. Per no tenir fred es lleva a les 2 o les 3 de la tarda, perquè durant el dia no té res a fer i al llit s'hi està més calent. El Joan Antoni ha aconseguit anar un dia a la piscina. Allà es dutxa amb aigua calenta. Dos dies a la setmana fa una activitat al club social, i els matins que hi va la professional del programa d'acompanyament comunitari aprofita per anar a la biblioteca, on està llegint un llibre, del seu interès.

El Joan Antoni té bon contacte emocional. Està vinculat al centre de salut mental des d'on el programa de seguiment individualitzat, PSI, ha fet visites a domicili i ha vist l'estat deplorable d'aquest espai, i ha estat aquest l'equip que ha fet la sol·licitud d'intervenció del nostre programa.

La demanda del pacient psicòtic sol ser fràgil i discontinua en el temps, i són els professionals d'atenció directa els que han de detectar la necessitat, formular la demanda, sostenir-la en el temps, mostrar els guanys que obtindria si accepta l'ajuda i aconseguir que s'iniciï la intervenció professional.

“Si fos per mi, no ho hauria demanat mai”, diu el Joan Antoni.

La intervenció professional en el si de la llar d'una persona és complicada i molt delicada.

El Joan Antoni fa 5 anys que viu en aquest pis i ha estat amenaçat de desnonament diverses vegades per la brutícia que acumula. Aquest fet és el que va permetre entrar amb facilitat a col·laborar amb ell. El seu interès per no perdre el pis.

Aquesta era la seva motivació, i a partir d'aquí començarem a treballar plegats.

Es parla “d'atenció al domicili”, però el domicili és l'adreça en la que està domiciliat una persona, registrada en el padró municipal.

La llar és un concepte molt més ampli i complex, tenint d'aspectes emocionals i personals que s'han de tenir en compte si volem treballar amb qualitat assistencial i millorar el projecte de vida de la persona atesa. Aquesta intervenció professional s'ha d'iniciar amb humilitat. La paraula humilitat ve de *humus*, terra que fertilitza.

Treballar amb humilitat vol dir intervenir sabent que coneixem molt poc d'aquella realitat i que haurem d'anar preguntant per anar comprenent i anar fertilitzant aquella realitat social perquè hi floreixi riquesa de recursos personals interns i externs que facilitin el canvi.

Aquí, a la llar, en el seu si, és on es fa la feina del professional d'atenció directa i és a on s'ha de traduir l'expectativa de “*vénen a netejar*” per la de “*estem amb tu per ajudar-te a millorar*”.

Són paràmetres molt diferents i que la persona atesa ha d'anar entenent a mesura que els va comprovant.

Advocar a la responsabilitat de l'ésser humà, al desig de canvi, a les capacitats de millora, per un col·lectiu que històricament ha estat rebutjat, aïllat, desresponsabilitzat i convidat a fer una identificació massiva amb el seu diagnòstic, “soc esquizofrènic” versus “soc una persona –amb diferents identitats: fill, pare, cònjuge, veí, amic, treballador, tiet, cosí, cunyat, actor, dibuixant, etc.– que tinc una esquizofrènia, un trastorn bipolar o un trastorn de personalitat, etc.” és un canvi de paradigma brutal.

Davant aquesta nova perspectiva en què la persona amb TMS és la protagonista del seu propi procés de canvi, trontollen les expectatives d'uns i altres. El Joan Antoni és la primera vegada que gaudeix d'aquest servei i de l'experiència personal que un professional, des de la igualtat, es posi al seu costat, escolti quins aspectes vol millorar i li expliqui com i en quines coses l'ajudarà.

Aquesta llar, el Joan Antoni se la sent seva i esta en perill de perdre-la. Vol ser ajudat i té l'actitud receptiva i generosa d'ensenyar tots els espais, estiguin bruts o molt bruts. El sentiment de vergonya també apareix, perquè malgrat visquin en condicions deplorables tenen uns passats històrics que no coneixem i tampoc hem de preguntar, però que sovint remetent a condicions de vida molt millors que les que pateixen actualment.

Ser testimoni de llars molt desendregades, descuidades, amb un nivell de brutícia que degrada l'ésser humà, també és humiliant per a ells, i val la pena ser orgullosos, tenir una actitud amable i tolerant amb el que està veient, olorant, escoltant i sentint des del cor.

Els també bateguen emocions, i ho fan des del cor, i són les pròpies de qualsevol ésser humà.

La persona amb TMS té sentiments i també sent vergonya de mostrar-nos la seva llar, vergonya de necessitar ajuda i vergonya de no saber ni com ni on demanar-la. Tots aquests sentiments hi són quan fem una visita a la llar de la persona afectada.

I els hem de saber gestionar bé, per no provocar situacions d'humiliació sinó tot el contrari, generar relacions de solidari-

tat, ajuda, esperança i optimisme; resumint: de confiança bàsica en les seves capacitats i possibilitats de canvi.

El reconeixement d'aquests petits canvis, la confiança que dipositem en el fet que serà capaç de fer-ne més, i mantenir els que ha aconseguit, i el dret que, indirectament, se li esta atorgant que mereix viure en millors condicions físiques, psicològiques i emocionals, com a ésser humà que és, traspassa els límits que imposa qualsevol simptomatologia pròpia dels trastorns mentals severs, deliris, al·lucinacions, apatia, embotiment emocional, desmotivació i, finalment, d'aïllament social.

Col·locar la persona al centre d'atenció i treballar amb ella i no a partir d'ella és un canvi de paradigma històric. La persona afectada se sent legitimada a pensar, decidir, opinar, criticar, demanar i valorar. I tot aquest procés de sentir-se reconegut i legitimat com a ciutadà amb drets i deures li genera uns sentiments i unes emocions noves que ha de saber gestionar. I allà ha de ser-hi el professional, que s'haurà de mantenir durant el temps que calgui per donar solidesa al canvi. Com el cordó umbilical que es manté entre mare i fill, un cordó que uneix i que permet la separació i l'autonomia; un cordó que arrela per donar seguretat i permetre volar.

Els professionals que atenen una persona amb TMS han de teixir una xarxa de relacions que recullin el patiment de la persona i l'ajudin a caminar cap a relacions socials més autònomes i saludables. Aquest exercici professional que sovint prové de persones que treballen a diferents institucions –serveis socials, centre de salut mental, fundacions privades, etc.– i des de diferents disciplines –infermeria, educació

social, treball social, psiquiatria, etc.— no resulta sempre senzill i no tothom el sap exercir.

De vegades la xarxa sanitària i social embolica i confon; ofega i atrapa; de vegades desvia els interessos de la persona objecte d'atenció i fa prevaldre els seus propis per davant dels d'aquesta.

La invisibilitat del patiment humà, la fragilitat de la persona amb una malaltia crònica, el desconeixement de com treballar-hi, la poca esperança que tots plegats hi dipositem en les possibilitats de canvi de persones tan deteriorades, fa que siguin un col·lectiu “invisible” per a qui no vol obrir els ulls.

I la nostra societat sovint acluca els ulls cap allò que li molesta, i li ofèn reconèixer que és producte de la seva evolució o de la seva involució com a tal.

El trastorn mental sever, les persones que el pateixen i que presenten un risc elevat d'exclusió social, són pròpies de qualsevol societat, li pertanyen, i té l'obligació, segons la Llei de Serveis Socials 2007/11 d'octubre, d'ocupar-se'n, amb programes específics que vetllin pel treball amb els col·lectius més desprotegits i en risc d'exclusió.

L'acompanyament “a la llar” és un dels àmbits d'intervenció més difícil per totes les característiques exposades anteriorment.

3. Treball Integral i Integrat, indispensable per acompanyar la persona amb trastorn mental sever

La fractura del pensament davant l'aparició d'un brot psicòtic és tan potent que cal que les intervencions professionals que es produeixen al voltant de la persona si-

guin el més coherent possible, per tal de donar integritat al pensament dispers i confós de la persona amb malaltia mental.

Quan el trastorn mental té un curs amb recaigudes importants que reclamen ingressos psiquiàtrics llargs, amb la indicació de medicacions potents que, de vegades, afecten funcions cognitives, volitives i estructurals de l'ésser humà, la persona es pot deteriorar i tendir a la cronicitat.

La continuïtat assistencial, el treball en xarxa i el treball en equip són conceptes bàsics per atendre de forma integral a la persona, és a dir, des de tots els aspectes que constitueixen l'ésser humà, el físic, psíquic i social.

I per atendre-la de forma integrada, incloent-la en el seu barri, en el seu espai comunitari i posant-la en relació amb tots els professionals que l'han d'atendre des dels diferents dispositius assistencials.

Reunits a la seu de Serveis Socials de Badalona els professionals d'atenció primària, els professionals de la xarxa de salut mental i els que constitueixen aquest programa, es posa sobre la taula “l'última oportunitat” que se li dona a una família amb una situació molt greu, no tant per la gravetat del diagnòstic psicopatològic de la pacient sinó perquè les institucions no hi veuen possibilitat de canvi.

És una dona de 40 anys amb trastorn límit de personalitat, obesitat mòrbida, 120 kg de pes (155 cm d'alçada), dificultats de deambulació, de dormir estirada per l'ofec que li provoca el pes del cos, i sense una analítica des de fa més de 20 anys.

Viu amb la mare de 70 anys amb problemes d'artrosi i el pare de 75 anys que passa tot el dia al casal d'avis. Té un fill de 17 anys. La Direcció General d'Atenció a la Infància va fer una retirada del menor per desprotecció i desem-

parament quan ell tenia 12 anys. Mare i fill s'han anat veient puntualment. Viuen amb ells dos gossos que fa anys que no surten el carrer. Defequen a qualsevol lloc de la casa. Un és cec i no es mou d'una habitació. Fa dos anys l'Ajuntament va fer una neteja de xoc per les denúncies del veïns de pudor i insalubritat. La pacient cobra una prestació PIRMI –Prestació Renda Mínima d'Inserció– a canvi de la qual ha d'acomplir uns objectius d'inserció social que no ha complert. Li han assignat, des de Serveis Social, una treballadora familiar que no té la formació necessària per intervenir en situacions familiars tan complexes com aquesta. Tenen diners per pagar una persona que faci la feina de casa. La casa està tan bruta que s'hi ha d'entrar amb mascareta. La mare surt puntualment al carrer a comprar menjar precuïnat i porta la roba a la tintoreria. Tenen la màquina de rentar espatllada i no es pot accedir a la cuina per la brutícia que hi ha, i tampoc al bany. Sembla que la mare i la pacient es renten, per sobre, de tant en tant.

Es presenta una situació social “mòrbida”, patològica, estàtica, permanent, infranquejable, parapetada, acceptada i legitimada per la impotència dels diferents equipaments que tant des de la vessant social com des de l'àmbit de salut mental han respost a la situació emergent i d'urgència social, com la retirada del menor o la neteja de xoc, però no han aconseguit s'acabar una situació familiar altament patològica que fa pensar en un futur que podríem descriure ara mateix: internament psiquiàtric per ordre judicial; mort sobtada de la pacient per qualsevol patologia afegida a l'obesitat mòrbida que presenta; cronificació i mort social.

Aquests casos, d'un grau tan elevat de patologia en el si del nucli familiar, d'una

disfunció social tan greu, d'un acomodatament històric en el malestar físic i mental, en l'aïllament social, en l'exclusió dins d'una reclusió voluntària “inconscient”, reclama a crits actuacions institucionals potents coordinades des de la base. Qualsevol actuació sanitària o social puntual està abocada al fracàs. La potència de la disfunció familiar és tan exagerada que cristal·litza qualsevol intent de canvi que vingui proposat des de fora.

Canviar hàbits d'higiene personal, de neteja, de dieta, d'organització de la llar, de gestió del temps, de salut i protecció dels animals domèstics, de seguiment de visites mèdiques de la mare i la filla quan aquestes constitueixen una unitat fusionada que retroalimenta els seus interessos, mantinguts des de la distància, pel pare, que manté econòmicament la unitat familiar, és llarg, difícil i costós, però si es treballa en “equip” sempre hi ha més possibilitats de generar canvis i mantenir-los al llarg del temps.

L'equip de professionals, encara que aquests pertanyin a professions diferents –infermeria, treball social, psiquiatria, metge de família, etc.– i a institucions diferents –serveis socials, centre de salut mental, fundacions, etc.–, si aconsegueix treballar definint i compartint els mateixos objectius, respectant el tempo de cada intervenció i mostrant a la família que està coordinat, és a dir, que ordena les intervencions amb uns objectius molt clars que tots coneixen i comparteixen, podrà evitar que la dinàmica de la disfunció familiar trobi la fractura necessària per introduir-se i boicotejar el procés de canvi.

En aquest cas, s'ha deixat la intervenció a la llar per a una segona etapa.

Saber quin és el moment més adequat per intervenir també és té una importància cabdal per a la bona praxi del programa i la seva optimització.

4. *Procés de Derivació, indispensable per treballar amb les persones amb trastorn mental sever*

“No ha vingut a l’entrevista”, deia amoninada una companya del programa. I és que derivar una persona amb TMS a un servei o a un programa és un procés que com a tal s’ha de treballar durant un temps. “Adreçar” és donar l’adreça d’un lloc, el nom del carrer i el número del mateix.

“Derivar” ve del llatí, “derivare”, format per “rivare (fluir, portar, conduir) i “de” (portar des de, conduir des de), per tant la paraula “derivar” porta intrínsec el sentit de “procés” de “temporalitat” i de “canvi a través del temps”.

Això què vol dir? Fins ara hem mostrat com la persona afectada per una malaltia mental severa sovint no sent la necessitat de canvis, ni de millorar la seva situació vital; acostumen a ser els professionals que l’atenen o la família que l’envolta qui formula la demanda d’atenció.

Per tant, la necessitat de canvi no neix de dintre d’un mateix, ve de fora, ve dels altres. Caldrà treballar lentament un procés en què la persona afectada vagi entenent i interioritzant quins canvis es poden produir i de quines millores parlem; que les imagini, les valori, les desitgi i s’atreveixi a demanar-les, o si més no, a comprometre’s a participar en el procés de canvi.

Parlem de processos llargs, de mesos i de vegades d’anys. Cal treballar amb el

temps que calgui per tal d’aconseguir l’objectiu final. Córrer, o treballar amb pressions, avortarà el procés, ja que aquestes solen respondre a l’interès del professional que es produeixin millores i a la incapacitat de tolerar la impotència que genera veure i viure tanta decadència.

Cal treballar el procés de derivació amb el temps necessari, perquè sigui la necessitat de canvi viscuda per la pròpia persona afectada la que la mobilitzi a tirar endavant.

“¡¡¡No estoy loco, eh????!!! Lo único que el “ente” a veces no me deja vivir”, ens deia el Luis, un home de 60 anys amb esquizofrènia paranoide que fa 3 anys es va quedar sol en morir la seva mare. Malgrat l’edat, 83 anys, ella s’ocupava de totes les tasques de la llar i de l’organització domèstica.

El treballador social del centre de salut mental d’adults que ens va presentar el cas ho va fer dient-li: “vienen a ayudarte a que vivas mejor”.

La presentació inicial del programa és cabdal perquè la persona contextualitzi el tipus de servei que se li ofereix, el tracte amb el professional d’atenció directa i l’actitud col·laboradora que n’esperem.

Després de dir-li “nena, nena, nena” diverses vegades a la professional d’atenció directa, fer-li preguntes de la seva vida privada i no obtenir la resposta que ell volia, i qüestionar-li si era psiquiatra o què era, quan la nostra professional, amb formació especialitzada per a situacions com la que s’estava produint, en les quals l’usuari intenta trencar els límits de la relació professional i anar “més enllà”, en un espai tan delicat com és a dins de casa seva, el Luis li diu: “¡¡???Pero tú qué eres!!!?”. “Pedagoga”, li va contestar la professional del programa.

“¡¡¡Pues si que está mal el país para que una pedagoga se encuentre fregando suelos!!!”, va opinar amb molta gràcia el Lluís. “Yo soy como el Walter Mathau de Una extraña pareja, vago, sucio y desordenado. Hay que ir detrás mío para que haga las cosas. Pero eso sí, ayudarme a hacer las cosas, sí, pero a darme rollo y compañía yo no quiero a nadie, ¡¡¡ehh!!! En cuanto termine que se vaya, ¡¡¡ehh!!!”, ens va deixar les coses clares i va marcar el seu espai, en el qual permetia ser ajudat.

El Luis vivia en una caseta individual reformada recentment perquè estava plena de goteres ja que havia estat construïda pel seu pare a l'època del creixement massiu de les grans ciutats.

A les escales que pujaven a la segona planta hi havia pots de menjar envasat, roba, diners, pots de pebre, paper higiènic, pots de pintura, sal, sucre, medicació, oli, tabac, bolquers, etc.

El programa l'ha anat acompanyant a organitzar la casa, mantenir l'ordre i donar-li certs hàbits més saludables que els que tenia. Passava el dia al llit, fumant i veient la TV, i molts cops havia cremat la manta, amb el perill d'incendi que això podia provocar.

El Lluís necessita un reforç, un reconeixement, un acompanyament per sempre si volen mantenir-se els guanys que ha aconseguit.

Conclusions

Les persones amb trastorn mental sever en procés de deteriorament i risc d'exclusió social necessiten programes d'acompanyament a la comunitat i atenció a la llar que els ajudin a refer els llaços i lligams socials que s'han trencat al llarg del seu procés evolutiu.

La derivació a aquests programes s'ha d'entendre com un procés lent i laboriós, ja que la persona afectada ha d'entendre els canvis i millores que se li proposen i el grau de compromís que exigeix participar en aquests programes.

La persona ha de ser el centre d'atenció de la intervenció i aquesta s'ha de desplegar des d'un model integral, és a dir escoltant i atenent totes les vessants de l'ésser humà biopsicosocial i adreçat cap a un espai integrat, és a dir que treballi els lligams i vincles amb el seu medi natural, el seu barri i la seva comunitat.

Situada la persona amb trastorn mental sever al centre d'atenció del programa aquest ha de fer la seva intervenció amb temps, al pas de la persona, respectant-ne les dificultats i limitacions i potenciant-ne les capacitats i possibilitats de millora i de canvi.

Oferir-li a la persona amb malaltia mental la possibilitat de viure amb més qualitat de vida i donar-li la confiança que pot canviar és un canvi de paradigma important; passen de “pacient víctima de la seva malaltia” a “persona agent del seu propi canvi individual”.

El programa d'acompanyament comunitari i atenció a la llar treballa curosament amb el sentiments i les emocions de les persones afectades, que, compromeses amb el procés de canvi que inicien, experimenten la satisfacció personal de comprovar que un professional diposita en ells la confiança bàsica que tenen capacitats i possibilitats de canvi real.

Aquesta esperança en la millora que pot aconseguir la persona afectada que prové d'un canvi de mirada, que valora les possibilitats i capacitats de l'ésser humà, és la clau de l'èxit del programa.

“És qüestió de treballar amb la mateixa delicadesa amb què treballa el mag, que una vegada a dalt de l'escenari transforma els somnis en realitats dirigeix l'atenció del públic cap al número de màgia que

ens vol oferir i oculta les dificultats que suposa la realització dels diferents trucs que va enllaçant. Destaca sempre l'elegància, bellesa i sensibilitat de la seva actuació.”

Bibliografia

- AUTORS DIVERSOS. “El treball social amb famílies: una mirada des de les facilitats i les dificultats”, en *RTS*, núm. 198 (abril 2013). Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya. Pàg. 62-71. ISSN 0212-7210.
- CONANGLA, M. i SOLER, J. *Ecologia emocional para el nuevo milenio*. Barcelona: Raval Edicions SLU, 2011. ISBN 978-84-9809-182-3.
- ERIKSON, E. *El ciclo vital completado*. Barcelona: Ediciones Paidós Ibérica, 2002. ISBN 84-493-0939-5.
- GUALTERO, R. i SORIANO, A. *El adolescente cautivo*. Barcelona: Editorial Gedisa, 2013. ISBN 978-84-9784-751-3.
- HERNANDEZ, V. “El funcionamiento mental psicòtic”, en *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, Vol. XVIII / Núm. 1-2 (2001). ISSN 0212-9205.
- HOWE, D. *La teoria del vínculo afectivo para la práctica del trabajo social*. Londres: Ediciones Paidós, 1997. ISBN 84-493-0408-3.
- LEAL RUBIO, L. i col·l. *La continuidad de cuidados y el trabajo en red en salud mental*. Madrid: AEN, 2006. ISBN 84-95287-30-7.
- LLEI 12/2007, d'11 d'octubre, de Serveis Socials de Catalunya (DOGC núm. 4990, 18/10/2007).
- MARTINEZ ZAMBRANO, F. i col·l. *Redes sociales y esquizofrenia. Tipología familiar, necesidades y sintomatología*. Diputació de Barcelona, 2001. DL B-15606-2002.
- MOYA, J. *Elements bàsics de salut mental per a professionals de l'àmbit social*. Col·lecció Eines 12. Barcelona, 2011. ISBN 9788439389170 (Generalitat de Catalunya)/ ISBN 97884 90073391 (Red-Ediciones).
- ROSSELL, T. *L'entrevista en el Treball Social*. Barcelona: EUGE, 1988. ISBN 978-84-7279-305-7.
- SALZBERGER, I. *La Relación Asistencial: aportes del Psicoanálisis Kleiniano*. Argentina: Amorrortu, 1990. ISBN 978-95-0518-415-6.
- UBIETO, R. “La actualidad del trabajo en red”, en *Full informatiu COPC*, núm. 117 (2005). Barcelona: Col·legi Oficial de Psicòlegs de Catalunya. ISSN 01224328.
- Web: <http://etimologias.dechile.net/> [consultada octubre 2013].
- WINICOTT, D. *Los procesos de maduración y el ambiente facilitador*. Cap. IV. Buenos Aires: Ediciones Paidós Ib, 1996.

Experiència d'un cas, al final de la vida, amb dilemes ètics en l'àmbit domiciliari

Olga Arenas i López, Elena Figueras i Carbonell, Montse Miret i Raspall, Rosa Maria Porta i Josa i Lúdia Royo i Estévez¹

Resum

Aquest article pretén ressaltar la importància de l'ètica en la nostra intervenció professional mitjançant l'anàlisi d'un cas en situació de final de vida atès per l'equip PADES (Programa d'Atenció a Domicili Equip de Suport).

Es tracta d'un cas que presenta indicadors de complexitat clínica i social: la situació de vulnerabilitat d'una pacient, una possible situació de negligència i una demanda d'eutanàsia per part dels familiars.

Es presenten diferents dilemes ètics que col·lideixen entre drets i deures d'una pacient i llurs familiars amb els dels professionals.

Paraules clau: Principis bioètics, negligència, pors dels professionals, eutanàsia i posicionament de la Treballadora Social.

Per citar l'article: VV.AA. Experiència d'un cas, al final de la vida, amb dilemes ètics en l'àmbit domiciliari. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 145-150. ISSN 0212-7210.

Abstract

This article aims to highlight the importance of ethics within our professional intervention by analyzing a case of a life-ending situation looked after by PADES (Support Team and Home Care Attention Program).

It is a case that shows indicators of clinical and social complexity: the patient's vulnerability, a possible negligence and the family demand for euthanasia.

We present several ethical dilemmas that have at their basis the collision between rights and obligations of the patient, the family and the professionals.

Key words: Bioethical principles, negligence, professionals' fears, euthanasia, social worker's position.

¹Treballadores socials del Consorci Sanitari del Garraf. Servei de Geriatria. treballsocialhsaa@csg.cat.

Introducció

En la nostra pràctica professional, cada vegada més, ens trobem amb determinats entorns d'incertesa i complexitat que ens generen dilemes ètics a l'entrar en conflicte de drets, creences, principis i valors.

Com a treballadores socials volem defensar l'ètica com a instrument en la nostra pràctica professional, perquè és l'eina que garanteix la reflexió sobre les accions que fem, ens aporta una distància crítica i evita l'intervencionisme irracional.

Per aquest motiu, com a exemple de dilemes ètics, hem escollit un cas comparat a l'espai de supervisió de la nostra institució en l'àmbit socio sanitari.

Per a l'anàlisi del cas ens ha estat d'utilitat l'ús de determinades referències bibliogràfiques, com:

El model bioètic dels quatre principis bàsics, segons Beauchamp i Childress, que són: autonomia, beneficència, no-maleficència i justícia.

Els principis ètics del treball social segons Sarah Banks, basats en l'utilitarisme: respecte a l'altre, promoció dels drets com a individu, promoció del benestar, igualtat i justícia distributiva.

Exposició del cas

Dona de 65 anys amb diagnòstic recent, des de fa dos mesos, de neoplàsia disseminada que debuta arran d'un ingrés hospitalari i és on es detecta la malaltia oncològica. Atès el mal pronòstic vital i la necessitat de control de símptomes, la pacient és ingressada a la Unitat de Cures Pal·liatives (UCP).

A nivell sociofamiliar, la senyora està

casada i té quatre fills i dos néts. Conviu amb el marit i un fill, separat sense fills, que treballa en un hotel i ha de passar moltes hores del dia fora de casa. La resta de fills viuen fora del municipi o a l'estranger i no tenen relació familiar.

A petició familiar i davant la negativa de la pacient i de la família a romandre ingressada, se li dona l'alta voluntària de la UCP. Durant l'ingrés s'han produït manifestacions, per part la família, d'agressivitat envers els professionals (ràbia, llençar el telèfon a terra...) que l'equip de la UCP ha valorat com a secundàries a l'impacte per la impossibilitat de curació, a banda de la voluntat de morir a casa, ja que tant la pacient com llurs familiars tenen la creença de situació final de vida imminent.

A l'alta, l'equip de la UCP sol·licita la intervenció a l'equip PADES, format per metgessa geriatra, infermer i treballadora social), per assegurar la continuïtat assistencial. En la derivació del cas, l'equip de la UCP planteja dubtes en la possibilitat de garantir les cures al domicili.

En les primeres visites a domicili l'equip confirma un descontrol de símptomes (mal control de dolor, capacitat limitada de suport familiar i maneig), motiu pel qual proposa el reingrés a la UCP, per poder-ho tractar.

Els familiars, davant aquest plantejament d'atenció, responen amb actitud agressiva donant-se situacions com que el fill interromp a l'habitació quan la metgessa estava realitzant la valoració mèdica argumentant "que ella no està bé del cap", "que li estan menjant el coco per tornar a l'hospital", "els que decideixen les atencions són ell i el seu pare"... i també expressen a crits "per a això no cal que vinguin".

La treballadora social valora una capacitat limitada de suport familiar per dificultats de maneig de l'espòs i néta (canvi bolquers, mobilitzacions per l'alta dependència), obligacions laborals del fill i suport pràctic nul de la filla. També evidència que les condicions higièniques de l'habitatge són molt precàries. A més al domicili hi viuen cinc gossos petits que borden constantment i només callen quan el marit els ho diu d'una manera agressiva (ell mateix adverteix a l'equip que algun dels gossos pot mossegar).

La preocupació i demanda manifestada tant per la pacient com per la família és d'atenció a domicili i rebuig del reingrés hospitalari. D'altra banda la família fa demanda explícita d'eutanàsia (accelerar el procés de mort) i suport del Servei d'Ajuda a Domicili (SAD) públic a partir del moment que el fill s'incorpori al treball. (Segons la informació facilitada per la família, la TS de PADES valora que disposen de recursos econòmics i immobiliaris per poder contractar SAD privat, però ells només ho contempen de forma pública). L'equip es planteja una possible situació de negligència.

Un cop feta la valoració i amb les demandes de la pacient i família, la intervenció de la TS del PADES prioritza els objectius de:

- Crear una aliança terapèutica en una família amb una actitud projectiva.
- Establir un clima de confiança i afavorir espais per expressar sentiments i emocions.
- Ajudar l'equip a mantenir una actitud d'espera i contenció i no actuar precipitadament per completar el diagnòstic.

- Coordinar-se amb TS de SSAP per ampliar el suport a domicili amb un SAD municipal per cobrir les atencions i necessitats de la pacient.

En la valoració conjunta amb la resta de l'equip PADES es plantegen els dilemes ètics següents:

- El posicionament professional davant la sospita de negligència.
- La vulnerabilitat de la usuària davant la seva avançada malaltia i els dubtes de tenir cures en el seu entorn familiar.
- El deure dels usuaris de mantenir el respecte a la dignitat personal i professional de la persona que hi presta el servei.
- L'abordatge dels professionals davant una demanda d'eutanàsia.

Anàlisi dels dilemes ètics plantejats a l'equip PADES i valorats a supervisió:

El posicionament dels professionals davant la sospita de negligència.

La vulnerabilitat de la usuària davant la seva avançada malaltia i els dubtes de tenir cures en el seu entorn familiar

Els primers dilemes que se li presenten a la TS i a l'equip és si es troben davant d'un cas de possible negligència amb una usuària en situació de vulnerabilitat. Negligència referida a l'atenció a la pacient per part dels familiars, el tracte rebut, la manca d'higiene de la senyora i la roba del llit, la brutícia de la llar i la manca de voluntat de posar suport extern privat.

La TS del PADES valora que es tracta

d'un funcionament familiar intern instaurat en el temps. S'evidencia que les condicions higièniques de la llar corresponen a un estil de vida.

L'espòs fa una demanda d'ajut i sol·licita un SAD públic, desestimant-lo de manera privada.

La TS detecta, a diferència de la visió dels professionals sanitaris de l'equip, que la família no rebutja la intervenció, però, d'altra banda, no accepta el suport privat per millorar el maneig i com a conseqüència les condicions higièniques de la senyora.

Davant la manifestació de la senyora de romandre al domicili es valora, tot i la seva vulnerabilitat, la possibilitat de respectar el principi d'autonomia pel fet de poder-se objectivar, la seva capacitat de decisió.

La TS determina la conveniència de sol·licitar un SAD públic en una família amb recursos econòmics amb un objectiu doble. Per una banda donar suport i per l'altra poder fer més exploració i anàlisi de la dinàmica relacional, la història de vida, les seves creences i confirmar el diagnòstic social de possible negligència.

Aquesta acció segueix el principi de fer una discriminació positiva dins del principi de justícia i igualtat, tenint en compte les característiques del cas, amb els qual tenim l'obligació com a professionals de dur a terme accions per protegir els més vulnerables.

El deure dels usuaris de mantenir el respecte a la dignitat personal i professional de la persona que hi presta el servei

Un altre dilema ètic que es produeix són els sentiments d'amenaça i pors per

parts dels professionals durant la intervenció al domicili.

L'equip PADES evidencia actituds disfuncionals per part de la família, amb reaccions emocionals de ràbia i agressivitat que són projectades cap als professionals i que dificulten la intervenció. Es van sentir amenaçats amb la presència dels gossos, els quals poden ser dipositaris de l'agressivitat, desordre i desconcert de la família.

Una hipòtesi que formulem és que els gossos són dipositaris de l'agressivitat, desordre i desconcert de la família. Observant-ne el comportament possiblement podrem entendre el funcionament familiar.

Els professionals en la intervenció s'han trobat que entren dues situacions en conflicte: els drets de l'usuari de rebre una assistència sanitària de qualitat humana i científica i el de rebre atenció sanitària continuada i integral que col·lideixen amb el deure dels usuaris de mantenir el respecte a la dignitat personal i professional de la persona que hi presta el servei. (Les reaccions de por i amenaça viscudes pels professionals sense la reflexió ètica i amb un pensament lineal poden portar a interpretacions que no accepten la intervenció). Una opció podria haver estat retirar-se de la intervenció directa i comunicar el cas a Fiscalia per assegurar la protecció de la pacient i dels professionals.

L'equip va prioritzar la voluntat d'atendre una persona en situació de vulnerabilitat amb necessitat d'atenció i control de símptomes.

Així doncs es va considerar que la intervenció havia d'evitar l'escalada simètrica, no jutjar ni enjudiciar, analitzar la situació de manera més acurada i ètica.

Entenent la ràbia com un indicador de patiment emocional, potenciant els elements protectors de la família, generant confiança a través del vincle amb la TS i traslladant la demanda familiar de SAD a SSAP.

L'abordatge dels professionals davant una demanda d'eutanàsia

En l'atenció al final de la vida una de les situacions que es presenten i que generen dilemes ètics és la demanda d'eutanàsia, ja sigui expressada pel pacient o pels seus familiars.

Cada individu té el dret de viure el seu procés de mort d'acord amb el seu concepte de dignitat. El malalt té dret a rebutjar qualsevol tractament que s'encamini a perllongar la seva vida i que pugui reduir la seva qualitat de vida.

En aquest cas els familiars tenien la vivència que el temps vital de la pacient era diferent del dels professionals, amb una sensació d'esperança de vida molt curta. Com a conseqüència sol·licitaven l'eutanàsia prioritzant la qualitat de vida per sobre del temps de vida. Des de la definició d'eutanàsia aquesta demanda és entesa com voler produir la mort de la persona estimada per alliberar-la del seu sofriment, eliminant la vida física i utilitzant fàrmacs a dosis letals que garantissin una mort ràpida i que tenen com a paràmetre de resposta la mort.

Davant la complexitat de la demanda d'eutanàsia cal augmentar el nombre de visites de tot l'equip i la coordinació amb els altres serveis implicats.

Des de la perspectiva del treball social, quan una família en una intervenció professional ens sol·licita avançar la mort, cal

qüestionar-nos què vol dir aquesta demanda. Pot ser una expressió de patiment i sofriment personal i/o familiar, atès que és un indicador de complexitat clínica, social i ètica.

Hem de valorar, en els/les pacients i llurs familiars, quin nivell d'informació i ajust de la situació tenen, les seves vivències, pèrdues, què significa per a ells qualitat de vida. En el cas podem explorar aquests aspectes mitjançant la seva vinculació amb els gossos i conèixer com han abordat la situació quan han emmalaltit.

La intervenció de la TS aporta obertura, ja que es presta com a instrument de treball, afavoreix vincles professionals no tan sanitaris i genera un clima de confiança on s'afavoreix el suport emocional, l'expressió d'emocions, sentiments, preocupacions, dona valor als aspectes positius de la tasca de tenir cura.

En contraposició a una actitud del professional que jutja, que mostra una actitud defensiva i que qüestiona la demanda d'eutanàsia, ha de mantenir una actitud ètica per comprometre's a una assistència sense discriminacions, amb responsabilitat i competència professional.

Conclusions

El fet que l'àmbit d'intervenció sigui el domicili fa que els professionals, els usuaris i els seus familiars es posicionin de manera diferent, perquè les institucions, a diferència del domicili, tenen els seus propis codis i normatives de règim intern que regula la relació assistencial.

Segons els principis generals del codi ètic del treball social, tot TS, en la seva

activitat professional, posa la seva feina al servei de les persones, grup o comunitat, i els accepta tal com són, sense que això signifiqui acceptar tota mena de conducta (tracte dels familiars vers l'equip) i prenent una actitud de no jutjar.

El /la TS ha de respectar els drets particulars de les persones, expressats en els principis d'autonomia i de beneficència, entre d'altres.

Tota aquesta intervenció ha de contemplar el consens amb l'usuari, la família i equip assistencial.

Considerem indispensable incorporar els espais de supervisió per a la reflexió, aprenentatge, anàlisi de la intervenció social, que ens aporten alhora un creixement

professional i personal; així com la utilització dels Comitès d'Ètica dels centres.

Avui més que mai aquesta actitud ètica és important en un moment de tantes problemàtiques, especialment econòmiques, de sobrecàrrega de molts dels nostres usuaris i d'inseguretats envers les ajudes i els recursos, els principis ètics del professional són de summa importància.

El professional i el vincle que és capaç de construir es converteix en el principal i de vegades únic recurs. Per això és important formar professionals amb competències i habilitats personals que els capacitin per a aquesta tasca.

Aquest són els nous reptes professionals!!!

Bibliografia

- BANKS, S. *Ética y valores en el Trabajo social*. Barcelona: Paidós, 1997. ISBN: 9788449303951.
- BERMEJO, F. J. *Ética de las profesiones. Trabajo Social*. Desclée, 2002. ISBN: 8487840957.
- BEAUCHAMP, T. i CHILDRRESS, J. *Principios de Ética Biomédica*. 1999. ISBN: 9788445804803.
- COL·LEGI OFICIAL DE DIPLOMATS EN TREBALL SOCIAL I ASSISTENTS SOCIALS DE CATALUNYA. *Codi d'Ètica i Deontològic*. Barcelona, 1989.
- COMITÈ D'ÈTICA DELS SERVEIS SOCIALS DE CATALUNYA. *Recomanacions sobre el desenvolupament dels drets i deures de les persones grans en entorns residencials*. Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar Social i Família, 2013.
- GENERALITAT DE CATALUNYA, DEPARTAMENT DE SALUT. *Carta dels drets i deures dels ciutadans*. Barcelona, 2001.
- GENERALITAT DE CATALUNYA, DEPARTAMENT DE SALUT. *La Millora de l'atenció al final de la vida: la perspectiva dels familiars de pacients i dels professionals de la salut*. Planificació i avaluació, 25. Barcelona, 2008. ISBN: 9788439377610.
- PORTA I SALES, J.; NUÑEZ OLARTE, J. M.; ALTISENT TROTA, R.; GISBERT AGUILAR, A.; LOCAN VIDAL, P.; MUÑOZ SÁNCHEZ, D. *et al.* "Aspectos éticos de la sedación en cuidados Paliativos", en *Medicina Paliativa*, vol. 9, núm. 1 (2002); 4146.
- ROMAN, B. *I Jornada de Treball Social. Treball Social i salut: dilemes ètics*.
- *Ètica, gestió del conflicte i gestió del risc en una societat oberta i multicultural*. Barcelona, març 2011.
- TORRALBA, F. *Historia de la bioètica: Propuesta de principios europeos de bioètica. Mòdul I*. Institut Borja de Bioètica. Universitat Ramon Llull. [rillo.educsalud .cat/Capac_Etica_BecadosAPS/ Principios%20europeo...](http://rillo.educsalud.cat/Capac_Etica_BecadosAPS/Principios%20europeo...) Arxiu PDF 15/05/2013.
- URIZ, M. J. "Models de resolució de dilemes ètics en el Treball Social", en *RTS*, núm. 175 (2004). Barcelona. ISSN: 0212-7210.

Treball social a la xarxa

Victòria Mir Labalsa¹

Resum

Les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) obliguen les professions a readaptar-se, i avui podem afirmar que ja no és una opció la no-presència en les xarxes socials del que els treballadors socials són, fan i proposen. Aquest article és una invitació a entrar a la xarxa, a descobrir companys de professió d'aquí i d'arreu del món, que creen i comparteixen continguts de treball social i que ens conviden a sumar i a incorporar una actitud de treballadors socials 2.0.

Paraules clau: TIC, xarxa, treball social 2.0.

Per citar l'article: MIR LABALSA, Victòria. Treball social a la xarxa. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 151-156. ISSN 0212-7210.

Abstract

Information and Communications Technologies oblige professions to readapt. Nowadays it is no longer an option not to be part of social networks in which social workers 'are, do and propose'. This article is an invitation to get in the network, to meet colleagues from here and abroad who create and share social work contents and who invite us to incorporate a 2.0 social work attitude.

Key words: ICT, net, 2.0 social work.

---

¹ Treballadora social. Centre d'Atenció Primària de Salut Gatassa i Ronda Prim de Mataró (ICS). vikimir@hotmail.com.

“Li he parlat (a en Wang) de les múltiples possibilitats que té Internet per a l'accés a la informació, per connectar amb altres persones i establir diàlegs, fer sinergies... fins i tot per a l'activisme social. I hi està d'acord, però té dubtes. Li argumento que no pot anar en contra dels temps...”

CELIAMÉNDIZ ARILLA, P. Bloc.

*Las tribulaciones de un chino en los servicios sociales.*²

El gran desenvolupament tecnològic que s'ha produït no fa tants anys, el conegut cercador Google n'acaba de complir quinze, ha impulsat el desenvolupament de la societat del coneixement que permet l'apropiació crítica i selectiva de la informació protagonitzada per ciutadans que saben com aprofitar-la, i, al voltant d'aquest concepte, sorgeixen professions i feines noves, o es readapten les professions existents.

La influència de la tecnologia sobre la societat ha estat clarament explicitada per Kranzberg, en la seva llei sobre la relació entre tecnologia i societat.

“La tecnologia no és bona ni dolenta, ni tampoc neutral, però aquesta relació no s'ha d'entendre com una relació fatalista i determinista, sinó que al nostre entendre ens condueix a noves situacions i plantejaments que han de dur a través de la investigació i l'anàlisi dels seus efectes a prendre posicions que marquin el camí i la direcció a seguir atenent a la societat que volem construir”

Què són les TIC

Les **TIC o tecnologies de la informació i les comunicacions** és un concepte que sorgeix de la convergència i la

integració entre la informàtica, els ordinadors i les telecomunicacions.

Les TIC i els sistemes d'informació són elements estratègics i transformadors que poden aportar múltiples beneficis als **usuaris** en la seva atenció, als **professionals** en dotar-los d'eines de treball millors, i contribuir a l'eficiència i la sostenibilitat de les **organitzacions en què treballem**.

Internet es pot definir com la Xarxa de xarxes, també anomenada xarxa global.

És bàsicament un sistema mundial de comunicacions que permet accedir a la informació disponible en qualsevol servidor mundial, així com interconnectar i comunicar ciutadans.

Podem veure la seva evolució en tres etapes:

Web 1.0. Es basa en la societat de la informació, en mitjans d'entreteniment i consum passiu (mitjans tradicionals, radio, TV, e-mail). Les pàgines web són estàtiques i amb poca interacció amb l'usuari (pàgines per llegir, revistes, bases de dades, webs especialitzades).

Web 2.0 o web social. Es basa en la societat del coneixement, l'autogeneració de continguts, en mitjans d'entreteniment i consum actiu. En aquesta etapa les pàgines es caracteritzen per ser dinàmiques, els usuaris interaccionen i esdevenen al-

² <http://tribulacioneschino.blogspot.com.es/> [Consultat 28/08/2013]

hora generadors, intercanviadors, consumidors i difusors d'informació.

La potencialitat de les eines 2.0 i els seus canals de comunicació és enorme pel que fa a la possibilitat de crear xarxes o comunitats d'usuaris amb interessos o preocupacions comuns.

Els recursos 2.0 són avui en dia àmpliament coneguts. Blocs, espais wiki, podcasts, microblogging, xarxes socials i comunitats virtuals tenen el seu reflex en noms com Twitter, Facebook, Youtube, Flickr o Slideshare, per citar només alguns dels exponents més populars.

Web 3.0. Fa referència a la transformació de la web en una base de dades, un moviment cap a la fabricació de contingut accessible per a múltiples buscadors, la influència de la intel·ligència artificial, la Web semàntica o la Web GEOespacial.

Ús de les TIC

El volum de dades a la xarxa segueix creixent fins arribar a quotes impensables fa uns anys. La Fundació Orange, a l'informe anual 2013 sobre el desenvolupament de la societat de la informació a Espanya, ens diu que el 68% de les llars espanyoles té accés a internet i que més de la meitat d'aquests internautes es connecten a la xarxa cada dia.

No tothom, però, hi accedeix al mateix ritme ni hi participa amb la mateixa intensitat. Si parlem de població general es poden veure quins són els factors responsables de diferències en l'accés i ús de les TIC entre els diferents grups de població. Rendes baixes, gènere, edat avançada, hàbitat poc poblat o els baixos nivells de formació influeixen en la integració de les per-

sones en la societat de la informació. Hi ha una relació estreta entre inclusió digital i inclusió social. Aquesta desigualtat també ha de ser objecte d'atenció dels treballadors socials i seria objecte d'un altre article.

I els treballadors socials?

Els estudis actuals del Grau en Treball Social incorporen, en gran mesura, les TIC (presentació de treballs, creació de blocs, cerca de documentació, etc.).

Si pensem en el col·lectiu que està exercint actualment, podem destacar que un gruix important està format per dones i joves, resultat del gran creixement de la professió en les últimes dècades, i que, per tant, probablement, i per les dades exposades abans, formen part del grup d'internautes.

Caldria conèixer quina és la participació que fan els treballadors socials en relació amb les TIC, no només en el seu ús lúdic, sinó en la recerca de continguts, com a mitjà de desenvolupament professional i com i quan les utilitzen.

L'any 2008 ens deia, en aquesta mateixa revista, en Miguel Miranda:

"La pena és que, sento dir-ho, es llegeix poc, es compren pocs llibres, ens subscriuim a poques revistes professionals..."

Quan avui es parla de web 2.0 en entorns de professionals en actiu encara trobes molta gent que se sent aliena a les possibilitats per compartir i millorar professionalment a través de la xarxa.

Aquesta actitud no es pot sostenir si es vol ser exigent amb el que pot oferir la professió i els que l'exercim. Les TIC ens ajuden i **ja no és una opció la no-pre-**

sència en les xarxes socials del que els treballadors socials són, fan i proposen.

Treball social 2.0

Altres professions han iniciat el procés de definició de la seva vessant 2.0. Seguint aquestes propostes podríem definir el treball social 2.0 com una actitud versada en el treball social que utilitza les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) i les seves eines per a la interrelació entre professionals **per compartir i crear coneixement**, a partir de les millors pràctiques i la reflexió teòrica del treball social en totes les seves vessants i intencions, tant entre professionals del treball social com entre professionals i usuaris o altres professionals o institucions.

La veritat és que a la xarxa hi ha molt contingut generat per treballadors socials. En res que et moguis trobes molta informació, ajuda professional per l'atenció diària, la docència i fins i tot la recerca.

Només a tall d'exemple, i si parlem d'informació, podem accedir en línia en obert per exemple a revistes de treball social, tant al nostre país o d'altres, i podem subscriure'ns a centres documentals com per exemple Dixit (<http://www20.gencat.cat/portal/site/dixit>), que té com a objectius, entre d'altres, potenciar la difusió, l'intercanvi i la generació de coneixement en l'àmbit dels serveis socials i obre canals de participació als professionals mitjançant el debat i la publicació d'experiències.

O subscriure's al butlletí electrònic mensual Sura a l'adreça <http://www.ts.ucr.ac.cr/bv/sura.php>, que de manera gratuïta et permet estar al dia de les últimes

novetats del treball social a l'Amèrica llatina. No oblidem els continguts que periòdicament ofereix el col·legi de treball social.

I també podem trobar treballadors socials que expressen les seves inquietuds en blocs.

Des de principis del 2013, a la web del Consejo General del Trabajo Social hi ha aollida la BlogoTSfera, <http://www.cgtrabajosocial.com/consejo/blogotsfera>, l'espai físic on es reuneixen blocs de treball social, i que està obert a noves incorporacions de professionals. Són treballadors socials molt actius en les xarxes socials, i que usen les seves bitàcoles per difondre les seves reflexions i conviden a la participació. Al twitter es coneix com a #BlogoTSfera.

Per una altra banda tenim treballadors especialitzats com MalcomPayne, que periòdicament editen en el seu bloc *social workandend of life*. <http://sweol.wordpress.com/>

També hi ha molts blocs a altres països. A Estats Units tenim la NASW, <http://www.naswdc.org/> (Associació Nacional de Treballadors Socials), que periòdicament actualitza continguts i ofereix referències dels millors blocs de treball social i d'espais interessants per als professionals.

A més a més podem trobar grups de Facebook que han creat treballadors socials de diferents països als quals és fàcil d'accedir-hi. Aquests grups no només tenen un contingut professional sinó també de relació i lúdic.

Per últim, un altre aspecte important són els espais de recerca de treball social com per exemple seria el *communitycare* (<http://www.communitycare.co.uk/>).

Una de les dificultats d'aquest món tan

ampli i que tenim al nostre abast, internet, és que una gran part de les webs, blocs, webs de recerca, etc. són en anglès. Això, per a les generacions que no tenen l'anglès incorporat té una solució que són els traductors en línia que faciliten l'accés a aquesta informació, tot i que hem de ser conscients de la pròpia limitació que té aquesta eina. És important que es corregeixi aquesta mancança en les noves promocions de treballadors socials.

En definitiva, podem accedir a molts continguts oberts de treball social de la resta del món. És important, però, tenir dos punts clars: en primer lloc cal ser curiosos amb la informació que trobem a la xarxa i saber discernir entre les opinions i les dades que tenen una base científica i

com les utilitzem en el desenvolupament de la nostra professió, i, en segon lloc, hem de tenir clar que depèn de tots nosaltres que aquesta comunitat de treball social 2.0 segueixi endavant.

Com recorda sempre Jose Ignacio Santás en el seu bloc *pasionporeltrabajosocial* <http://pasionporeltrabajosocial.blogspot.com.es/>

“crea o subscriu-te a blocs, entra a webs d'interès professional, obre't un compte a twitter i fes-te seguidor de gent o entitats interessants, o a Facebook...”

Participa de la comunitat de treballadors socials en línia!!!

It's up to you!!!

Estem a un clic!!!

Bibliografia

- FUNDACIÓ ORANGE. *Informe anual 2013 sobre el desarrollo de la sociedad de la información en España*. ISSN 2174-3886. Consultable a www.fundacioorange.es
- GIRONÈS GARCIA, X. *Fisioteràpia 2.0*. Societat Catalano-balearde fisioteràpia. [consulta 14/10/2013].
- <http://www.acmcb.es/files/425-4873-DOCUMENT/>.
- GÓMEZ GARCÍA, R. i TORICES BLANCO, A. “Los trabajadores sociales en la primera década del siglo XXI. A cuarenta años de la publicación de Situación del servicio social en España”, en *Cuadernos de Trabajo Social* (Vol. 25-2, 2012). ISSN 0214-0314.
- KRANZBERG, M. “Science-Technology-Society: It's as Simple as XYZ!”, en *Theory into Practice*. 1985. Citat per BELLOCH, C. a *Las tecnologías de la información y la comunicación (TIC) como recurso para la educación*. <http://www.uves> [consulta 14/10/2013].
- LAGARES, M. P.; SARASOLA-SANCHEZ-SERRANO i CARMONA, M. “Trabajo social y nuevas tecnologías”, en *Portularia* (Vol II, Extra, 2012). ISSN 1578-0236.
- MIRANDA ARANDA, M. “Apuntes para una reflexión sobre nuestra propia historia”, en *RTS*, núm. 184 (agost 2008). ISSN 0212-7210.
- PAVA BARBOSA, L. M. “Trabajo social, globalización y sociedad del conocimiento”, en *Tendencias y retos*, vol.17, núm. 2 (juliol-desembre 2012). ISSN-0122-9729.

Llibres

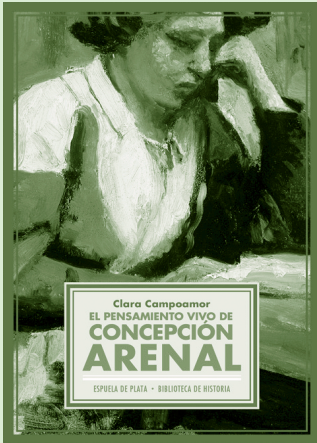
*El pensamiento vivo de
Concepción Arenal*

*Vencer la crisi, socialdemocràcia
i més Europa*

*Juntos. Rituales, placeres y
política de cooperación*

Mujeres que corren con los lobos

- CAMPOAMOR, Clara. *El pensamiento vivo de Concepción Arenal*. Sevilla: Ediciones Espuela de Pata, 2013. ISBN 978-84-151177-7-7.

Per citar l'article: VERGARA, Pepita. El pensamiento vivo de Concepción Arenal. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, n°200, pàgines 159-161. ISSN 0212-7210.

El pensamiento vivo de Concepción Arenal

Aquesta obra va ser escrita per Clara Campoamor el 1939 des de l'exili a l'Argentina i ha estat publicada recentment a Espanya.

Concepción Arenal (1820-1893) és considerada una de les primeres feministes del nostre país, defensora dels drets i la igualtat de les dones. Va haver de vestir-se com un home per exercir el dret a estudiar una carrera i va ser una de les primeres advocades col·legiades en obrir el seu propi despatx, exemple que va seguir Clara Campoamor (1888-1972) després d'obtenir la llicenciatura de Dret anys més tard. La seva figura és un referent per a l'autora, defensora acèrrima del dret al vot de les dones a l'inici de la Segona República. A ella li devem en gran part que s'obtingués el sufragi femení el 1931 i que les dones poguessin votar el 1933.

El llibre consta de dues parts ben diferenciades, separades per un apartat on consta la relació de les seves obres, que van des d'Informes penitenciaris, estudis, fulletons i conferències, a obres poètiques. En la primera part l'autora s'aproxima a la figura de Concepció Arenal, de la qual se sent deixeble. En la segona, molt més extensa, trobem extractes de diferents obres que ens permeten endinsar-nos de forma directa en el seu pensament.

Actualment pot resultar difícil entendre l'obra d'aquesta pensadora. Per poder bussejar i endinsar-nos en la seva obra, hem de tenir en compte dos

aspectes: el moment històric en què viu, la segona meitat del segle XIX, i el seu fervor religiós. A partir d'aquí crec que podem entendre, al segle XXI, la importància de la seva obra.

Era una dona catòlica fervent i militant, però crítica amb aquells creients que superposen seu egoisme a la fe, seguint el pensament de Teresa de Jesús. Com assenyala Campoamor, actuava per veritable i profund apostolat, moguda per tres forces: la seva passió per la justícia, el seu domini per la raó i la seva fe en la caritat com a manifestació d'amor humà. Va ser sobretot una gran pensadora i va tenir una gran activitat literària i de lluita social que no va decaure fins a la seva mort. Va dedicar tots els seus esforços als més febles, als condemnats per la justícia, als marginats per la societat i les dones. La seva obra, segons Campoamor, se situa en tres direccions:

Sociològica: (*la instrucció del poble, l'educació de la dona, la igualtat social i política...*)

En aquest àmbit ella apunta sobre una evolució lenta però constant per millorar les societats. El seu lema era moderació i constància. Anar assentant el que s'aconsegueix i enfortir-ho.

Caritativa: (*Estudi sobre la beneficència i els manuals de visita al pobre i al pres. El pauperisme. Causes, efectes i remei. La prostitució...*)

En matèria de beneficència tot estava per sistematitzar en l'Espanya de 1860, quan escriu la *Memòria* que va ser premiada per l'Acadèmia de les Ciències Morals i Polítiques, desenvolupa els conceptes de *Beneficència*, *Filantropia* i *Caritat*, que s'han de coordinar per tal que puguin desenvolupar-se a favor del necessitat.

El visitador del pobre, El visitador del pres,

són veritables tractats psicològics i morals per obtenir una ajuda eficaç als desemparats.

Va tenir una gran influència en el sorgiment de moltes institucions filantròpiques i caritatives origen del desenvolupament de les idees socials que van arribar després.

Legal: *Estudis penitenciaris i de dret.*

També va ser la primera dona que va obtenir el títol de Visitadora de presons a Espanya, i tots els seus escrits són fruit de reflexió sobre la seva experiència. És en aquest àmbit on la seva obra és més extensa. Va ser sempre crítica amb l'estat de les presons, i proposa reformes per implantar un sistema correccionista. Creu que el delinqüent és susceptible sempre d'esmena i que la societat l'hi ha de procurar. La pena, considera, ha de ser sempre correccional. Es ve d'una època en què acusar un home de delicte era declarar-lo fora de la llei humana, on la tortura, la presó plena de suplicis o fins i tot la pena de mort eren habituals.

Concepció Arenal creia, per sobre de tot, en l'ésser humà, i aquest era el centre del seu interès, com podem observar al llarg de la seva obra. En els seus textos parteix sempre de la seva pròpia experiència, reflexiona sobre la realitat viva, el dolor humà, el desdeny dels problemes jurídics i socials del seu temps. Proposa solucions que avui poden semblar ingènues, però algunes de les seves conclusions i idees són encara mereixedores de ser tingudes en compte, sobretot pel que fa a la dona (A *La mujer del Porvenir* reivindica la figura de la dona per al sacerdocí).

Malgrat que la seva obra és poc cone-

guda, va ser una gran filòsofa social, que crec que hauríem rescatat per poder comprendre que gràcies a l'acció i pensament de dones com ella, el món pot ser una mica millor. La seva actitud progressista i la seva passió per la feina a favor dels més desfa-

vorits haurien de servir d'esperó i exemple en la nostra societat actual.

És realment sorprenent, com diu Mª Teresa Fernández de la Vega en el pròleg, l'existència d'una dona d'aquest calibre a la torturada Espanya noucentista.

Pepita Vergara Beltrán

- COMÍN, Oliveres. Vèncer la crisi, socialdemocràcia i més Europa. Barcelona: Impuls a l'Acció Social, 2012. ISBN 978-84-940462-2-3.

Per citar l'article: CARRASCO CALVO, Salvador. Vèncer la crisi, socialdemocràcia i més Europa. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 162-163. ISSN 0212-7210.

Vèncer la crisi, socialdemocràcia i més Europa

Aquest títol descriu bé el contingut bàsic d'aquest Quadern. Un subtítol clarifica més el tema central de l'obra: “els pilars socialdemòcrates de la Unió Europea, com una sortida a la crisi”.

L'autor manté la tesi que “l'Estat del Benestar serà europeu o no serà”. Tota la reflexió apunta a la justificació d'aquesta afirmació central. La integració europea i l'Estat del Benestar són “dues cares d'una mateixa moneda”. Antoni Comín, bon coneixedor, des de la joventut, de l'obra d'E. Mounier, reitera la idea que “sense l'Estat de Benestar no hi pot haver una Europa unida”, i afegeix que, ben entrat el segle XXI, “sense una Europa més unida que l'actual no hi ha possibilitat de preservar d'Estat del Benestar”. La sortida de la crisi passa per l'estratègia de “més Europa”: s'imposa completar el procés de la Unió Europea; “avançar cap a una Unió Política”, “una veritable unió fiscal, una unió econòmica i una unió política” (pàg. 15).

L'autor fa un pas endavant més en afirmar que “Europa serà socialdemòcrata o no serà”, quant al projecte i el model de societat (pàg. 61). Comín defensa “el camí del socialisme democràtic” com la via necessària per vèncer la crisi. A l'autor no li falta el reconeixement a l'aportació liberal o democristiana a l'Europa de la postguerra (pàg. 63). Així mateix alerta contra el neoliberalisme imperant i fa una reserva explícita de la seva opinió sobre la democràcia cristia-

na. Als coneixedors de l'obra d'Alfonso Comín els pot fer recordar alguna pàgina de la *Introducció a l'obra d'E. Mounier* dedicades a explicar “com el feixisme arriba a les nacions i les democràcies cristianes el toleren”. Vénen ganes de preguntar a l'autor si les seves reserves també van per aquests viaranys o són d'altres.

La proposta d'Antoni Comín, “Europa serà socialdemòcrata o no serà”, evoca un altre pensament de Mounier, segons el qual “la revolució econòmica serà moral o no serà res”. No crec allunyar-me massa de l'esperit que inspira l'obra comentada si dic que som davant d'una visió socialdemòcrata amb elements o reminiscències personalistes. Queda a mans dels lectors dilucidar la viabilitat, ara i aquí, de tesis com aquestes. La realitat europea actual convida a la prudència en les expectatives. El mateix autor suggereix, amb encert, algunes de les serioses limitacions existents: problemes de legitimitat democràtica de les institucions polítiques europees i la necessitat de canvis profunds en la governança europea (pàg. 53-59).

Diria que Comín ens està plantejant la urgència d'anar més enllà dels interessos de les elits europees i del gentil monstre de Brussel·les. Cal reconstruir Europa des de la base, per fer possible una Europa que sigui dels Ciutadans i no exclusivament dels “mercats”, per utilitzar un altre eufemisme. En el fons, amb la crítica del “neoliberalisme”, pot opinar-se que l'autor ens estaria parlant de la ideologia d'un grup humà minoritari, ascendent, de composició transnacional, que, també a escala europea, acumula poder sense més contemplacions; una nova classe social, cone-

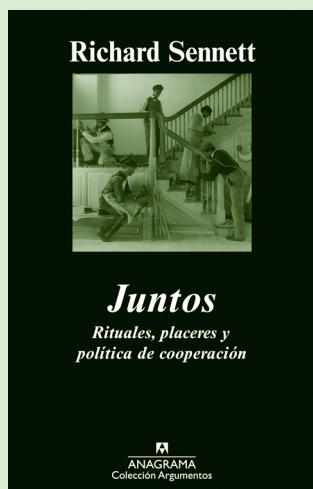
guda en el món anglosaxó com a classe “corporativa”, de la qual encara en sabem poca cosa. La proposta de Comín és en bona part utòpica o “gens fàcil”, com diu l'autor. Tant, afegiríem nosaltres, com la creació d'una alternativa política europea, com podria ser un nou Partit Socialdemòcrata Europeu, avui inexistent (pàg. 61). És, però, una proposta honesta de qui reconeix en si mateix “un bon socialdemòcrata” (pàg. 22).

El text que comentem centra l'anàlisi de la crisi econòmica actual en el camp ideològic, sotmetent a debat l'ortodòxia neoliberal i el paradigma econòmic que la inspira. No tan sols “no funciona”, en expressió de l'autor (pàg. 16), sinó que, hauríem d'afegir, va fracassar en ocasions anteriors i més recents. Com sostenir, encara avui, sense cinisme, els axiomes de l'autoregulació dels mercats? O defensar, sense vergonya, la desregulació de les transaccions financeres internacionals? O sotmetre, sense entranyes, les relacions laborals a una “flexibilitat”, convertida en excusa per acomiadaments massius o per eliminar les normes jurídiques que obliguen a negociar? L'autor té sobrades raons per denunciar “l'ortodòxia neoliberal” i “les polítiques d'austeritat expansiva”. Compartim amb ell la idea de que la defensa de l'Estat de Benestar comporta, efectivament, canvis radicals en la política fiscal i monetària i en la inversió pública a escala europea (pàg. 29) ... “quelcom difícil, però no impossible” (pàg. 40).

Aquesta obra d'Antoni Comín obre interrogants seriosos i pertinents i és una bona invitació a la reflexió. Dos bons motius per a recomanar la seva lectura.

Salvador Carrasco Calvo

- SENNETT, Richard. Juntos: rituales, placeres y política de cooperación. Barcelona: Editorial Anagrama, 2012. ISBN 978-84-339-6348-2.

Per citar l'article: CARRASCO, Salvador. Juntos. Rituales, placeres y política de cooperación. La construcción de la comunitat amb la cooperació. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 164-166. ISSN 0212-7210.

Juntos. Rituales, placeres y política de cooperación

La construcció de la comunitat amb la cooperació

La lectura d'aquest darrer llibre de R. Sennet convida a tornar a un tema clàssic del treball social, sovint massa oblidat entre nosaltres. El treball social coopera en la construcció de la comunitat local als barris on són presents els seus professionals. No podem evitar la percepció que tenim, encara, molt camí pel davant.

L'autor és un destacat sociòleg nord-americà que alguna vegada s'ha presentat com "el darrer autor de l'escola pragmatista americana". Això és com dir que les seves arrels es remunten a W. James, a J. Dewey i als corrents més interessants del *comunitarisme* nord-americà d'esquerres. La seva obra el situa en el terreny d'unes ciències socials interessades en l'*acció social comunitària*, que mira la vella "qüestió social" des del punt de vista de l'associacionisme de base, que sap reconèixer el paper central del subjecte social i fa de la participació real dels agents una bandera. La realitat de les comunitats locals és complexa i la mirada que tenen els actors també: una mirada "cap a fora" (atenta a les coses tal com són), "cap a dintre" (des de l'interior dels subjectes que hi intervenen) i "endarrerere" (tenint ben presents els processos que han portat a les situacions del present) (pàg. 163 i seg.). L'obra sencera és una anàlisi de *la cooperació i la comunicació com a element de cohesió social*.

1. El llibre té alguns elements autobiogràfics que ajuden a entendre a fons algunes de les inquietuds que inspiren i motiven l'autor (pàg. 97-98, 347 i seg. i 373).

Sennet fa una descripció viva de la vida social d'un barri pobre i marginal de Chicago en el qual va viure set anys; parla del treball de les *Cases d'Acollida* del barri amb els infants i joves del barri, autèntics "talismans" per als "super-vivents" d'aquell entorn social degradat, entre els quals es trobava ell mateix. Aquelles Cases d'Acollida eren, per als infants i joves dels barris i les comunitats econòmicament febles, l'alternativa a les "bandes juvenils", abans que penetrés a fons la droga i acabés enfonsant barris sencers en un procés accelerat de degradació del clima social de les gents que vivien allà (pàg. 348-351, 362-363).

Especialment lúcides i interessants semblen les seves observacions sobre la desigualtat entre els infants i com arriba a incidir en les possibilitats de "la connexió i cooperació entre ells" (pàg. 195) o les seves idees sobre les seqüeles interiors de "la conducta dels infants com a consumidors" (pàg. 200 i seg.).

2. Un dels eixos centrals del llibre és l'"equilibri fràgil" entre competència i cooperació. Sennet analitza qüestions essencials per al desenvolupament de la "civilitat" (la "socialitat" o la "cohesió") viscuda als carrers, a les associacions i les institucions socials de base: explica com es construeixen els vincles que articulen la comunitat local (la "reciprocitat", els "rituals socials", la "conversa dialògica" entre companys, amics i veïns) (pàg. 138-139, 186, 190).

L'autor entra a fons en l'anàlisi de l'actual *absència de compromís social*. Ens diu que el fenomen és "estructural" i rau

en una visió de la vida col·lectiva "a curt termini". El "curtterminisme" és una de les característiques del *model capitalista financer* en que vivim. Un sistema imposat per una *elit* ("superclases", "el club de los elegidos") instal·lada als centres de les finances globals, integrada per uns sis mil individus que comparteix amb els caimans una comuna *voracitat depredadora* (pàg. 230 i seg., 248 i seg.).

La manca de compromís social és deguda, també, al "retraïment" de l'individu en si mateix. Sovint, els individus es veuen incapacitats o desbordats per la complexitat d'una realitat i un compromís que se'ls fa incompreensible o inabastable. Incapaces de gestionar aquestes situacions, no poques persones cauen en ansietats i obsessions que els tanquen encara més en si mateixes. L'autoregeneració amb el treball, ens diu, és quelcom a explorar ja que pot donar sortides o alternatives a aquestes angoixes (pàg. 254-273).

3. **La cooperació es fa més forta pel treball físic**, és el potencial o la virtualitat del "taller"; passant dels gestos físics a les relacions socials; aplicant "la mínima força" davant la resistència física o social. És així com els individus es fan sensibles al medi social en què viuen i es comprometen amb ell, dins dels *límits* que la realitat dona a l'acció dels individus (pàg. 281 i seg.).

Sennet detalla *actituds i gestos que porten o faciliten la col·laboració*, com la "diplomàcia quotidiana", saber "gestionar els conflictes", "tenir habilitats dialògiques" i "empatia". També saber administrar els "silencis", les paraules i els "gestos no verbals" faciliten el diàleg i, en definiti-

va, la cooperació (pàg. 312 i seg.). D'això ara en diuen "intel·ligència emocional".

4. Per a Sennet, *la construcció de la comunitat és un procés de baix a dalt*. Amb un llenguatge també utilitzat per alguns clàssics de la sociologia, Sennet parla de la "vocació comunitària", de la "crida a fer comunitat" (pàg. 372 i seg.).

Una crida que acostuma a procedir de tres *fonts* diferents:

- Alguna *fe religiosa*: experiències religioses que porten directament al servei a la comunitat, als pobres i marginats, amb un compromís radical personal i institucional.
- La "simplicitat" de *les conviccions ideo-*

lògiques o interiors dels individus, transcendeixin o no el subjecte; que reforça la identitat i el sentit de pertinença, mitjançant la cooperació en l'acció comunitària.

- La "*socialitat*", és a dir, els "plaers de la comunitat" i l'increment per mitjans informals, del compromís amb un projecte col·lectiu, en la recerca de la qualitat de vida, des de l'experiència quotidiana.

Per l'autor la socialitat és el camp de la cooperació comunitària.

Tot és qüestió de *voler fer junts* un projecte col·lectiu.

És la cooperació i la participació activa com a "estratègia de resistència".

Salvador Carrasco Calvo

Mujeres que corren con los lobos

Mitos y cuentos del arquetipo de la Mujer Salvaje

Clarissa Pinkola Estés, Ph.D.

"Este es un libro profundamente espiritual... hace honor a la fortaleza e inteligencia inimitable de las mujeres. Es una veneración al alma de las mujeres." —The Washington Post Book World

- PINKOLA ESTÉS, Clarissa. *Mujeres que corren con los lobos: Mitos y cuentos del arquetipo de la Mujer Salvaje*. Barcelona: Ediciones B, 1999. ISBN 978-84-406-8711-1.

Per citar l'article: CHAZALON, Muriel. Mujeres que corren con los lobos. Mitos y cuentos del arquetipo de la Mujer Salvaje. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 167-169. ISSN 0212-7210.

Mujeres que corren con los lobos.

Mitos y cuentos del arquetipo de la Mujer Salvaje

Què vol dir ser una Dona Salvatge?

“Vol dir establir el teu territori, trobar el propi ramat, ser al propi cos amb certesa i orgull, siguin quins siguin els dons i les limitacions físiques, parlar i actuar en nom propi, ser conscient i estar en guàrdia, recórrer a les innates facultats femenines de la intuïció i la percepció, recuperar els cicles propis, descobrir quin lloc li correspon a cadascuna, aixecar-se amb dignitat i conservar la major consciència possible.”

Desenganya't, estimada lectora o estimat lector, aquest llibre no és un llibre simple. És un llibre-caldre que fomenta la reflexió, les preguntes, el riure, el plor, la força interior; és un llibre-tro per llegir en veu alta; un llibre-llampec per il·luminar les nits fosques; un llibre-clau per obrir panys i comportes barrades; un llibre-llavor per fer fora el vent, per repartir, regalar, compartir amb els teus amics/es, amb el teu company/a, amb el teu amant, amb els teus fills/es, amb la teva mare, amb el teu ramat familiar o espiritual; és abans que res una obra contemplativa per llegir a poc a poc, per aprendre a llegir(-te) en profunditat...

Clarissa Pinkola Estés és psicoanalista d'orientació junguiana, doctorada en psicologia etnoclínica, poeta, buscadora de veus oblidades i *cantadora o mesemondóke* que, en la seva doble pertinença cultural ètnica (mexicana i hongaresa), significa “guardiana

de contes antics”. Va trigar més de dues dècades a escriure aquest llibre, recopilant, amb dedicació i concentració intenses, relats, contes i mites de diverses tradicions orals en relació amb l’arquetipus de la Dona Salvatge. Aquesta aguda observadora psíquica va observar que a la psicologia tradicional moltes vegades li manquen respostes per a les qüestions més importants de les dones (allò arquetípic, intuïtiu, sexual i cíclic, les edats, el saber innat i adquirit, el foc creador). Ens explica llavors que en unir dues paraules: “dona” i “salvatge”, s’obre una porta que tota dona franqueja quan les escolta... Pas a pas, relats rere contes, mites rere somnis, la doctora Estés esdevé una guia sagaç per orientar-nos en el misteriós hàbitat de la Dona Salvatge, la nostra naturalesa instintiva i indòmita que segueix operant en la profunditat de la psique malgrat intents de domesticació continus i prolongats...

El seu propòsit en escriure *Mujeres que corren con los lobos* és restaurar les “belles i naturals formes psíquiques femenines”, procurar “despatologitzar la naturalesa instintiva integral i demostrar els seus nexes espirituals i essencialment psíquics amb el món natural”, ajudar a dibuixar el mapa d’aquest territori psíquic extens en la seva rica varietat, establint una semblança (¡gairebé una germanor!) entre la naturalesa dels llops –especialment el *Canis lupus* i el *Canis rufus*– i la naturalesa de les dones: tots dos, assenyalen la nostra autora, comparteixen una percepció aguda, un esperit lúdic i una capacitat d’afecte elevada. De cada conte, C. Pinkola Estés ens ofereix sucoses versions tretes de la seva antiga tradició familiar i de la seva polifacètica herència cultural, entreteixint en la seva

veu encisadora aquest foc creador que nodreix els savis instints que cada dona alberga en si mateixa. Ens explica que la recuperació d’aquests instints sans i vitals és indispensable perquè no mori la Dona Salvatge, i nosaltres amb ella. Ella és, en els seus múltiples noms, *la Guardiana d’allò Salvatge, la Faedora l’ànima, la Vella que recull els ossos, La que va sempre fent arranjaments, La criadora del llop, El riu sota el riu, la que viu a la llunyana pelvis femenina, la que sap, l’Arxivera de la Femella, la Mare de vida/mort/vida, la Lloba, la Drapaire, l’Ossera...*. A l’ànima, ens recorda Clarissa P. Estés, se la pot ferir i fer mal. S’hi poden deixar els senyals d’una malaltia i els senyals de les cremades de la por. Però no mor perquè està protegida per la Lloba al món subterrani. La Lloba, l’Ossera, recull i protegeix els ossos, l’aspecte indestructible del jo salvatge, la nostra naturalesa instintiva, integral i sana lliurada a la llibertat i a allò indòmit.

Quan en explicar contes es torna art, la poderosa medicina tancada en cada relat comença a fer efecte: el conte evoca llavors per a cadascuna de nosaltres la profunditat de l’ànima salvatge, la seva força natural, psicològica i espiritual, la seva resistència per seguir endavant “en contra fins i tot dels vendavals que de tant en tant es deslliguen en la vida de cadascú”, la seva capacitat d’autoorganització, d’autoregulació, la seva potència de regeneració i de reestructuració, fins i tot després de llargs períodes de desorientació o de vagareig..

Tots aquests relats que desxifra i comparteix amb nosaltres aquesta magnífica cantadora dibuixen novament (¡i feien molta falta!) uns mapes d’iniciació per a

les i els que volen tornar a posar en marxa la seva vida interior, aprenent a escoltar la seva veu intuïtiva, a tenir una visió integral, a recuperar la profunda perspiciàcia, a dur a terme accions decisives. Aquests valuosos mapes ens adverteixen sobre els obstacles i les trampes que ens trobarem i ens donen pistes sobre què fer quan el nostre camí es desdibuixa, quan les ferides sagnen sense parar, quan mor l'amor, quan tot sembla perdut, quan la vida s'ha convertit en una successió avorrida de dies i de nits, quan el còlera s'apodera de la nostra vida, quan plorem sense parar, quan ens hi deixem la pell, quan fan mal fins els ossos, quan el tambor del cor emmudeix, quan cerquem desesperadament un ramat pròpia, quan el nostre foc creatiu es va apagant, quan hem perdut l'olfacte, la concentració, les ganes de jugar, quan volem fer i no cal fer res... Llavors aprenem que els contes no són una diversió sinó “una medicina... només cal que escoltem...”, que “contenen els remeis per reparar o recuperar qualsevol pulsio perduda”, i que “engendren emocions, triste-

ses, preguntes, anhels i comprensions que fan aflorar espontàniament a la superfície l'arquetip, en aquest cas, la Dona Salvatge. En definitiva, que “estan plens d'instruccions que ens guien enmig de les complexitats de la vida”.

Aquest recull de contes i les seves interpretacions és una proposta magnífica per sortir dels camins trillats que han ensinistrat en excés aquesta Dona Salvatge plena de vida i de saviesa, per indagar i reflexionar sobre les constructes de la llibertat i la creativitat femenines, i no perdre l'ocasió d'escoltar la veu antiga que nodreix la nostra ànima explicant aquesta història que ens està destinada. “Si un conte és la llavor, ens xiuxieja l'autora, nosaltres som la seva terra”. Deixem llavors que cada paraula d'aquesta narradora excel·lent que és Clarissa Pinkola Estés caigui en el més profund de nosaltres i pugui arribar a germinar “fins que tu mateixa floreixis. Aquesta és la tasca. L'única tasca.”

Un simple consell de llop? Protegeix i conrea la teva vida creativa, sigues salvatge, llegeix. Vine a córrer amb els llops.

Muriel Chazon

The cover features a decorative graphic consisting of several overlapping rectangular blocks. A light green block is on the left, partially overlapping a darker green block. A horizontal green bar spans across the middle, containing the title. Below this bar, a vertical grey bar extends downwards, partially overlapping the green bar.

Secció lliure

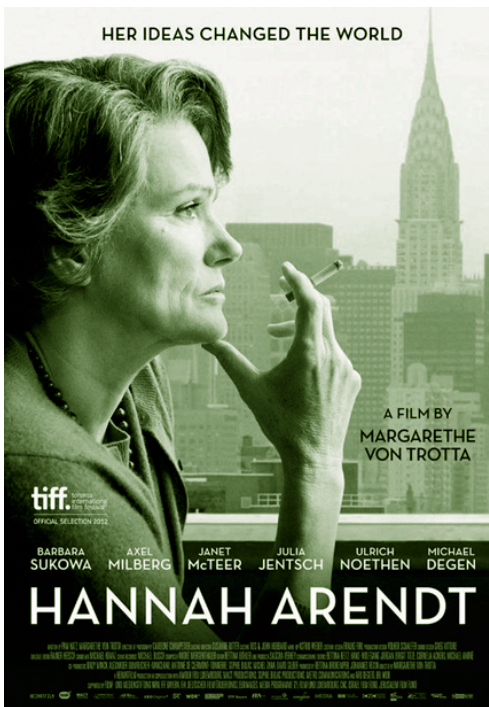
Hannah Arendt

Hannah Arendt

*Si la capacitat de desobediència va constituir
el començament de la història humana,
l'obediència podria molt bé provocar la fi de la humanitat.*

ERICH FROMM

Fitxa del film

Pel·lícula alemanya de l'any 2012.

Dirigida per Margarethe von Trotta i protagonitzada per Barbara Sukowa en el paper principal.

L'argument:

Biografia de la filòsofa juevoalemanya Hannah Arendt, deixeble de Heidegger, que va treballar com a periodista al judici a Adolf Eichmann, el nazi que va organitzar el genocidi del poble jueu durant la II Guerra Mundial, coneguda per "la solució final". (FILMAFFINITY)

La pel·lícula i l'actriu principal han rebut diversos premis del cinema europeu.

Per citar l'article: SAINZ, Francesc. Hannah Arendt. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 173-176. ISSN 0212-7210.

La pel·lícula se centra en la decisió d'Arendt d'assistir al judici sobre Eichmann que se celebrarà a Jerusalem.

Eichmann havia estat capturat el 1961 pels serveis secrets d'Israel, mentre es trobava amb una identitat falsa a Argentina. La seva fugida li havia permès lliurar-se dels famosos judicis que van tenir lloc a Nuremberg just acabada la guerra mundial.

Hannah Arendt era coneguda per un llibre sobre el seu llibre *L'origen dels totalitarismes* i va ser acceptada per la revista *The New Yorker* per escriure uns articles sobre el judici que posteriorment es van convertir en el llibre *Eichmann a Jerusalem, sobre la banalitat del mal*.

Arendt és alemanya d'origen jueu i viu exiliada a Nova York amb el seu marit. La seva condició de jueva no li impedirà dur a terme una anàlisi exhaustiva i el més objectiva possible tant del judici d'Eichmann com d'algunes conclusions referides especialment al paper que van jugar els líders jueus a l'holocaust. Per això, Arendt trobarà el rebuig de molts dels seus col·legues i amics i serà titllada de freda i sense sentiments.

El film utilitza imatges d'arxiu que són escenes reals del judici dut a terme a Jerusalem.

Hannah Arendt analitza minuciosament un home que tant per les seves expressions gestuals com pel contingut de les seves paraules la porta a pensar en un subjecte simple, un buròcrata sense ideologia especial, que en realitat no anava contra res ni ningú, simplement es limitava a fer la seva feina, que principalment era rebre ordres. Un ésser que no té la capacitat de pensar, per tant que no és capaç de sentir empatia. Desideologitza el

personatge i no el cataloga de monstre antisemita, com esperaven els seus companys i amics jueus. També creu que els líders jueus no van ser capaços de plantar-se davant les demandes nazis i que van jugar un paper molt pusil·lànim, possiblement per salvar la seva pròpia pell. Van ser capaços de lliurar dades que van posar en perill moltes més persones.

La pel·lícula mostra una Hannah Arendt competent i contundent, ferma en el seu treball i atrevida a exposar les seves idees amb tota claredat. Malgrat la seva fredor aparent, es deixa veure la seva capacitat per afectar-se; és especialment dolorosa l'escena en què un dels seus amics més estimats cau malalt i ella va a visitar-lo a casa a Jerusalem, ell a la vora de la mort, li gira la cara i no vol parlar amb ella.

El dolor incommensurable de tot un poble que ha viscut un assassinat massiu és motiu suficient per sentir que els botxins no mereixen cap consideració. Qualsevol anàlisi que sembli que els eximeix o els justifica serà considerada una traïció. Succeeix així en tots els temps, vegem en l'actualitat temes vinculats al terrorisme, per exemple.

Per a Arendt, tal com deixa clar el film, Eichmann no té cap justificació, ha de ser condemnat i en cap cas pretén acusar el poble jueu de la seva autodestrucció. El que persegueix la filosofia alemanya és ser capaç de pensar, analitzar i expressar els seus arguments amb claredat. Encara que és ben sabut que l'objectivitat pura no existeix i que tots els processos humans estan condicionats per la subjectivitat individual i col·lectiva, més especialment quan el sofriment emocional és a primera fila.

Pensem en Eichmann, seguint les passes d'Arendt

Si diguéssim que és un malalt mental no tindríem raó, especialment perquè entenem que era molt conscient del que feia, per què ho feia i les conseqüències que tenien els seus actes. Podríem simplement creure que és un home amb una ideologia extremista, feixista i nazi i que aquesta condició ideològica és la raó que el porta a executar la barbàrie. Però seguim pensant, observem, com diu Arendt, que és un home incapaç de pensar, i afegim, de sentir empatia. No poder pensar porta a no poder discernir. És un subjecte amb el pensament concret, sense capacitat per establir nexes entre allò emocional, els sentiments i els actes. Amb prou trets esquizoïdes com per no ser capaç de sentir, expressar ni pensar emocionalment. Sense capacitat per experimentar vincles afectius. Amb la impressió que l'amor, la compassió, la solidaritat no tenen cabuda en el seu món personal, en la seva personalitat.

Molts són els subjectes que no són malalts mentals però que han desenvolupat unes característiques de personalitat que es troben en els fonaments i l'estructura d'aquesta. Que no són capaços de fer autocrítica perquè el que fan i el que són forma part d'ells mateixos. Banalitzen el bé, de la mateixa manera que ho fan amb el mal. Dir que a aquests individus no els passa res és tan simple com erroni.

Hannah Arendt dirà que els crims a la humanitat tenen lloc quan s'entén allò humà de manera cosificada; els nazis deshumanitzaven les persones convertint-les en coses que podien ser cremades, destru-

ïdes, Mengele utilitzava els presos per fer experiments mèdics d'un gran sadisme.

No és només la ideologia la que porta al mal, són les vivències individuals i col·lectives desproveïdes de la capacitat per sentir, estimar i reconèixer-nos com a subjectes amb necessitats emocionals. Sense aquestes capacitats, el que es trivialitza és l'ésser humà en si mateix. Deshumanitzar l'altre, fins al menyspreu absolut, té a veure amb l'estructura malaltissa de la personalitat. (No pretenc analitzar en aquest moment els motius biopsicosocials que porten a això).

Eichmann va jurar servir el règim de Hitler i va complir amb la seva comesa.

Va ser fidel amb el seu jurament, era més important aquest que les persones, no podia pensar ni sentir empatia, probablement hagués matat el seu pare o el seu germà; els vincles, en tant que afectius, no li importaven, simplement no existien.

Considero el film *Hannah Arendt* un bon document per reflexionar sobre el mal funcionament individual i col·lectiu. Mai no s'ha de justificar cap crim, especialment si ha estat comès amb coneixement i amb premeditació, la psicopatologia no ha de ser usada mai com a justificació sinó com a comprensió dels fenòmens. Però també cal cridar l'atenció sobre el fet que hi ha persones que sabent el que fan, per què ho fan i les conseqüències que tenen els seus actes, no significa que siguin sanes. Aquestes persones poden fer-se mal a si mateixes i ser molt nocives amb els altres. La falta d'escrúpols, la fredor en les relacions afectives, sentir-se per sobre dels altres i mereixedor de privilegis especials, la recerca compulsiva del poder; sentir-se ofès i perseguit per tot, considerar-se amb el dret a venjar-se a qualsevol preu, etc.,

és generador del mal. Penseu en delictes econòmics com els que estem vivint en l'actualitat, crims en família com aquell home que va tenir la seva filla segrestada i la va violar durant 24 anys. Dir que aquestes persones no estan bé no és justificar res, és tractar de comprendre per tractar de prevenir i d'evitar nous mals.

Si li expliquéssim a Eichmann les seves característiques de personalitat, no podria comprendre-les. Si la confrontéssim amb el mal que va causar, entendria el que ha fet, però no podria analitzar res, ni experimentar sentiment de culpa.

Alguns pensaran que aquesta actitud és una bona estratègia per sortir airós d'un

judici i efectivament això és cert, però hem d'anar més enllà, per ser capaços de captar aquest tipus de funcionaments mentals i relacionals.

Eichmann va portar Hannah Arendt a estudiar aquests fenòmens amb les possibilitats que li brindava la seva condició de filòsofa. És cert que va ser alumna predilecta i amiga de Heidegger i que aquest va col·laborar en un principi amb el règim nazi, la qual cosa va servir encara més per desqualificar.

Arendt, però, mai no va justificar ni perdonar res comès pels nazis, i no es va estar de retreure al seu amic-mestre la seva conducta.

Francesc Sáinz Bermejo

The page features a decorative graphic consisting of several overlapping rectangular blocks. A light green block is on the left, partially overlapping a darker green block. A horizontal green bar spans across the middle, containing the main title. Below this bar, a vertical grey bar extends downwards, containing three lines of text.

La revista

Publicacions

Presentació d'articles

Subscripció

Números anteriors

- **Supervisió en treball social**
Número 189 - Abril 2010
- **50 anys de la Revista de Treball Social**
Número 190 - Agost 2010
- **Els serveis socials bàsics amb perspectiva**
Número 191 - Desembre 2010
- **La recerca, una realitat en treball social**
Número 192 - Abril 2011
- **El tercer sector en el marc de les polítiques socials**
Número 193 - Agost 2011
- **La professió davant la crisi i el malestar social**
Número 194 - Desembre 2011
- **Desigualtats a propòsit del gènere**
Número 195 - Abril 2012
- **Especialització. Enfortint el treball social**
Número 196 - Agost 2012
- **Repensant el treball social amb famílies (I)**
Número 197 - Desembre 2012
- **Repensant el treball social amb famílies (II)**
Número 198 - Abril 2013
- **Diàlegs entre l'ètica i el treball social**
Número 199 - Agost 2013
- **Albirant nous horitzons per al treball social**
Número 200 - Desembre 2013

Any 2014. Temes

- **Treball social i grups**
Número 201 - Abril 2014
- **Treball social internacional**
Número 202 - Agost 2014

NORMES PER A LA PRESENTACIÓ D'ARTICLES A LA REVISTA DE TREBALL SOCIAL (RTS)

La *Revista de Treball Social*, editada pel Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, és una publicació amb més de 30 anys d'antiguitat que s'edita amb periodicitat quadrimestral. El seu objectiu és transmetre el coneixement dels àmbits del treball social, els serveis socials, el benestar social i les polítiques socials a la comunitat científica, als professionals i als col·lectius interessats.

- La RTS està oberta a tots els col·laboradors que ho desitgin per presentar articles sobre investigacions originals teòriques o experimentals, treballs teòrics i metodològics, descripcions d'experiències professionals, assaigs, etc., sempre en relació amb el treball social, les polítiques socials i els serveis de benestar social.
- Els articles han de ser inèdits. Malgrat tot, l'equip de redacció podrà reproduir textos publicats en altres llengües i en altres àmbits geogràfics, si ho creu oportú.
- L'equip de redacció estudiarà els articles rebuts i informarà l'autor/a de l'acceptació per a la publicació. Podrà també recomanar modificacions i, si l'article es considera no publicable, se'n comunicaran els motius. El contingut dels articles és responsabilitat exclusiva dels autors.
- Extensió. Els articles de la secció "**A fons**" tindran una extensió màxima de 12 pàgines, els de les seccions "**Interès professional**", un màxim de 6 pàgines; els de "**Secció Lliure**", 3 pàgines, i els comentaris de "**Libres**" no excediran les 2 pàgines. Els articles es presentaran en format electrònic, lletra Arial cos 12; interlineat 1,5; marges 3 cm.
- Llengües. Els articles poden presentar-se en català o en castellà indistintament.
- Les dades han d'anar a la capçalera dels articles. En la primera pàgina es farà constar títol i subtítol, si s'escau; nom i cognoms de l'autor/a principal i relació d'altres autors/es si el treball és d'equip; títol acadèmic, centre de treball i càrrec; també s'inclouran el número de telèfon i l'adreça de correu electrònic. A continuació el resum, no superior a 10 línies, en l'idioma triat i, si és possible, en anglès. Al final del resum les paraules clau, en nombre no superior a 5.
- Referències bibliogràfiques. Aniran al final del text, seguint l'ordre alfabètic i d'acord amb les següents normes de referència: ISO 690, 1987 (UNE 50-104-94) per a documents impresos i ISO 690-2 per a documents electrònics, bases de dades i programes informàtics.

Documents impresos.

- Monografies (llibres): COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable. Títol (en cursiva). Altres responsables: traductor, editor, etc. (opcional). Edició. Lloc de publicació: Editorial, any. Extensió del llibre (opcional). Col·lecció (opcional). Notes (opcional). Número ISBN.
- Parts de monografies (capítol del llibre): COGNOMS (majúscula), Nom, o nom de l'entitat responsable del capítol. Títol del capítol. En COGNOMS (majúscula), Nom,

o nom de l'entitat responsable del llibre. Títol del llibre (en cursiva). Lloc de publicació: Editorial, any, situació en la publicació font (volum, pàgines, etc.).

- Publicacions en sèrie (revistes): Títol (en cursiva). Responsabilitat de la revista. Edició. Identificació del fascicle (data i/o número). Lloc de publicació: Editorial, any. Sèrie (opcional). Notes (opcional). Número ISSN.
- Articles de publicacions en sèrie (revistes): COGNOMS (majúscula), Nom, o nom de l'entitat responsable de l'article. Títol de l'article. Col·laboradors/-es a l'article (opcional). Títol de la revista (en cursiva). Edició, any, volum, número, pàgines.
- Legislació: País. Títol. Publicació (en cursiva), data de publicació, número, pàgines.

Documents electrònics.

- Textos complets: COGNOMS (majúscula), Nom, o nom de l'entitat responsable. Títol (en cursiva) [tipus de suport]. Responsable(s) secundari(s) (opcional). Edició. Lloc de publicació: Editor, data de publicació, data d'actualització/revisió [Data de consulta] (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). (Col·lecció) (opcional). Notes (opcional). Disponibilitat i accés (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Número normalitzat (opcional).
  - Parts de textos: COGNOMS (majúscula), Nom, o nom de l'entitat responsable del document base. Títol del document base (en cursiva) [tipus de suport]. Responsable(s) secundari(s) del document base (opcional). Edició. Lloc de publicació: Editor, data de publicació, data d'actualització/revisió [Data de consulta] (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Capítol o designació equivalent a la part. Títol de la part. Numeració dins el document base (opcional). Localització dins el document base (opcional). Notes (opcional). Disponibilitat i accés (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Número normalitzat (opcional).
  - Publicacions en sèrie (revistes electròniques): Títol (en cursiva) [tipus de suport]. Edició. Lloc de publicació: Editor, data de publicació [Data de consulta] (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Sèrie (opcional). Notes (opcional). Disponibilitat i accés (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Número normalitzat.
  - Articles i altres contribucions de publicacions en sèrie (revistes electròniques): COGNOMS (majúscula), Nom, o nom de l'entitat responsable de la contribució. Títol de la contribució. Títol de la revista (en cursiva) [tipus de suport]. Edició. Número del fascicle. Data d'actualització/revisió [Data de consulta] (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Localització dins el document base. Notes (opcional). Disponibilitat i accés (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Número normalitzat.
- Les gràfiques, dibuixos i taules portaran les corresponents referències, indicant amb quina part del text estan relacionades.
  - Els articles s'enviaran a l'adreça electrònica de la RTS: rts@tscat.cat
  - Els articles, un cop publicats, passen a ser propietat de la RTS.
  - Els autors/es rebran un exemplar del número de la revista en què s'ha publicat el seu treball.

Nota als lectors:

La Revista de Treball Social (RTS) ofereix un espai de comunicació amb els lectors amb la voluntat de rebre **comentaris, suggeriments, cartes, notes** i tot el que els lectors vulguin comunicar a la direcció de la revista.

Envia les teves aportacions per correu postal a:

RTS

c/ Portaferrisa, 18, 1r 1a - 08002 Barcelona

o bé per correu electrònic a: rts@tscat.cat

Aquesta revista s'envia a totes les persones col·legiades. En cas que no desitgeu seguir rebent-la, si us plau comuniquen-ho a rts@tscat.cat

Tarifes

- Subscripció anual: 45 euros
- Estranger (tarifa única): 58 euros
- Números solts: 18 euros

Dades personals

Nom i cognoms: ..... NIF: .....
Adreça: ..... C.P.: .....
Població: .....
Telèfon: ..... Tel. mòbil: ..... E-mail: .....

Dades Bancàries

Banc o Caixa: .....
Domiciliació Agència: .....
Població: .....
Titular: .....
Codi bancari: Entitat___/ Sucursal___/ DC__ Núm. C/c_____

Signatura:

Data:

Podem fer-ho arribar per correu electrònic o per fax.

